

Adenet le Roi

NAGYLÁBÚ BERTA,
„MAGYAR KIRÁLYLÁNY”
&
PARISE HERCEGNŐ TÖRTÉNETE

XIII. századi francia kalandénekek

Adenet le Roi

**NAGYLÁBÚ BERTA,
„MAGYAR KIRÁLYLÁNY”
&
PARISE HERCEGNŐ TÖRTÉNETE**

XIII. századi francia kalandénekek

Adenet le Roi

**NAGYLÁBÚ BERTA,
„MAGYAR KIRÁLYLÁNY”
&
PARISE HERCEGNŐ TÖRTÉNETE**

XIII. századi francia kalandénekek

Fordította, az előszókat és a jegyzeteket írta

Szabics Imre

ELTE Eötvös József Collegium
Budapest, 2016

A Nagylábú Berta, „magyar királylány” és a Parise hercegnő története magyar fordítása az alábbi kiadások alapján készült:

Les œuvres d’Adenet le Roi, t. IV : Berte aus grans piés, pub. par Albert Henry, Bruxelles, Presses Universitaires de Bruxelles; Paris, Presses Universitaires de France (Université libre de Bruxelles. Travaux de la Faculté de philosophie et lettres, XXIII), 1963.

Parise la Duchesse, chanson de geste du XIIIe siècle. Édition et commentaires par May Plouzeau, Aix-en-Provence, CUERMA (Senefiance, 17-18), 2 t., 1986.

ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2016

Felelős kiadó: Dr. Horváth László, az ELTE Eötvös József Collegium igazgatója

Borítóterv: Egedi-Kovács Emese

Copyright © Eötvös Collegium 2016 © A szerző

Minden jog fenntartva!

A nyomdai munkákat a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. végezte

2900 Komárom, Igmándi út 1.

Felelős vezető: Kovács János

ISBN 978-615-5371-64-6

Tartalomjegyzék

Adenet le Roi, NAGYLÁBÚ BERTA, „MAGYAR KIRÁLYLÁNY”

ELŐSZÓ.....	9
Adenet le Roi, a ménestrel.....	9
Szinopszis.....	11
A <i>Nagylábú Berta</i> elő-és utóélete	15
Adenet <i>Nagylábú Bertá</i> jának eredetisége és a <i>quiproquo</i> alkalmazása.....	16
A történelmi Berta és a legendák Bertája.....	17
Adenet igazságérzete és társadalmi érzékenysége.....	20
BIBLIOGRÁFIA.....	23
NAGYLÁBÚ BERTA, „MAGYAR KIRÁLYLÁNY” (MAGYAR FORDÍTÁS).....	27

PARISE HERCEGNŐ TÖRTÉNETE

ELŐSZÓ.....	107
Szinopszis.....	107
A <i>Geste de Nanteuil</i>	109
A <i>Parise hercegnő történetének</i> motívumai.....	110
Geszta-ének vagy „kalandének”?.....	111
BIBLIOGRÁFIA.....	115
PARISE HERCEGNŐ TÖRTÉNETE (MAGYAR FORDÍTÁS).....	117

Előszó

Nagylábú Bertának, a sorsüldözött magyar királylánynak a különös története olyan XIII. századi elbeszélő költemények vagy „kalandénekek” témájával mutat rokonságot, mint a *Belle Hélène de Constantinople*, a *Geste de Nanteuil* ciklusába tartozó *Parise hercegnő története*¹ (*Parise la Duchesse*), a *Római Florence és a magyar királyfiak*² (*Florence de Rome*), vagy Philippe de Réminek még a késő középkorban is rendkívül népszerű verses regénye, *A Csonkakezű királylány*³ (*La Manekine*). E műveknek, melyekben magas rangú, többnyire fiktív magyar személyiségek jelentős szerepet töltenek be, közös jellemzője, hogy főhősnőjük egy igazságtalanul megvádolt és üldözött, előkelő származású nemeslány (császárné, királyné vagy királylány). Az ő balsorsa és hányattatásai képezik a cselekmény fő vonulatát, mígnem a költemény végén kiderül a szóban forgó hölgy ártatlansága, és igazságot szolgáltatnak néki.

Joggal feltehető, hogy a *Berte aus Grans Piés* ('Nagylábú Berta') című XII. századi geszta-ének népszerűsége – amelyet a XIII. század utolsó harmadában Adenet le Roi flandriai *ménestrel*⁴ Berta legendájának legteljesebb és legsikeresebb változatává dolgozott át kalandénekeiben – nagymértékben hozzájárult az ilyen típusú verses elbeszélések „divatjához” és elterjedéséhez.

Adenet le Roi, a ménestrel

Adenet vagy Adam le *Ménestrel* (később Le Roi Adam vagy Adenet le Roi) élete nagy részét a flandriai grófok udvarában és szolgálatában töltötte. Az első,

¹ ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2016 (ford. Szabics Imre).

² ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2015 (ford. Förfköli Gábor, Gyuris Kata, Márkus Virág, Szabics Imre).

³ ELTE, Eötvös József Collegium, Budapest, 2013 (ford. Förfköli Gábor, Gyuris Kata, Polgár Tibor, Vargyas Brigitta).

⁴ A *ménestrel*ek olyan zenész-költők voltak a középkori Európában, akik a leggyakrabban keret-citera, trombita, furulya vagy tekerőlant kíséretével adták elő énekeiket a főúri udvarokban. A belső udvari szolgákhoz tartoztak (elnevezésük a kései latin *ministralis* 'szolga' szóból ered), és elsődleges feladatuk uruk és háznépe szórakoztatása volt hősi énekek, távoli országokban játszó-dó kalandos történetek és elbeszélések elmesélésével illetve saját vagy más *ménestrel*ek dalainak élenklésével.

Gentben kiadott dokumentum 1270-ben említi a nevét, amikor követte urát, Gui de Dampierre-t egy tuniszi kereszties hadjáratba. Flandriába visszatérve, több mint harminc évig állt Flandria zene- és költészetkedvelő grófjának a szolgálatában, akit gyakran elkísért franciaországi útjaira, melyek alkalmával megismerte és megszerette a Francia Királyságot és székhelyét, Párizst. A Montmartre magaslatáról mecsodált város (*amirable cité*) érzékletes leírása a *Nagylábú Bertában* valóságos elragadtatását tükrözi. Párizsi tartózkodásai alatt érintkezésbe lépett Mária királynővel, III. (Merész) Fülöp hitvesével, valamint Artois grófjával. 1285-től azonban Gui, Flandria grófja egyre inkább a flamand városok és IV. (Szép) Fülöp francia király támadásainak célpontjává vált, mely támadások következményeit Adenet maga is megszenvedte. Egy 1297-es keltezésű oklevélben szerepel utolszor a neve.

Adenet le Roi költői tevékenysége, amely az 1269-1285 közötti idősakra tehető, nagyrészt egybeesett pártfogója, Gui de Dampierre uralkodásának felívelő periódusával. Első alkotásaiban a külső és belső ellenségeikkel állandó küzdelmet vívó francia lovagok hőstetteit megörökítő geszta-énekek szerzőinek és terjesztőinek, a *trouvère-jongleur*öknek az epikus hagyományát folytatta, és megelégedett néhány közismert *chanson de geste* más versformába öntött, középszerű átdolgozásával (*Buevon de Conmarchis*⁵, amely a *Siège de Barbastre* „regényesített” változata). A flandriai gróf kérésére Adenet felújítja a *Chevalerie Ogier*⁶ című geszta-ének első részét *Enfances Ogier*⁷ címmel, amelyben az ifjú Ogier lovag Nagy Károly szaracénok ellen indított itáliai hadjárata alatt véghezvitt haditetteit, és egyik szaracén ellenfele iránt tanúsított nagylelkűségét méltatja. Az átdolgozás második felében az udvari és lovagi motívumok hangsúlyozottabb alkalmazásával egyre nagyobb figyelmet szentel a regényességnek, amely majd következő, legsikeresebb költeményében, a *Berte aus Grans Piésben* (*Nagylábú Berta*) bontakozik ki a maga teljességében. Mária királynő és Blanche hercegnő, Kasztília infánisa özvegyének sugallatára Adenet le Roi a *Cleomadès*⁸ című verses elbeszélésében megírja az ébenfa paripa (*cheval de fust*) „különös és csodálatos” történetét, amelyet már a korabeli udvari regények meglepő és fordulatokban gazdag kalandjai jellemeznek. A „csodálatos” ló segítségével – melynek motívumát Blanche hercegnő valószínűleg Spanyolorföldről hozta magával, s a mór és arab hódítók mesekincséből származhatott

⁵ *Les Œuvres d'Adenet le Roi*, t. II : *Buevon de Conmarchis*, kiad. A. Henry, Bruges, 1953.

⁶ *Chevalerie Ogier*, kiad. M. Eusebi, Milano, 1962.

⁷ *Les Œuvres d'Adenet le Roi*, t. III : *Les Enfances Ogier*, kiad. A. Henry, Bruges, 1956.

⁸ *Les Œuvres d'Adenet le Roi*, t. V : *Cleomadès*, kiad. A. Henry, Bruxelles, 1971.

(ld. *Az Ezeregyéjszaka meséi*) – a főhős, Cleomadès bejárja egész Európát és könnyűszerrel legyőzi ellenfeleit.

Szinopszis

Bevezetés. – Adenet le Roi – állítása szerint – a párizsi Saint-Denis apátságban talált rá Nagylábú Berta történetére, amellyel meg fogja lepni olvasóit.

Kis Pipin győzelme az oroslán felett. – Mialatt Martell Károly frank király párizsi palotája kertjében ebédelt családjával és vendégeivel, egy ketrecéből kiszabadult oroslán nagy riadalmat keltett. Egyedül a király kisebbik fia, az apró termetű Pipin mert szembeszállni vele, és egy lándzsával leterítette a vadállatot.

Pipin házassága Magyarországi Bertával. – Martell Károly halála után Pipin követi apját a trónon, s először a lotharingiai nemzetségből származó Blanche fleur veszi feleségül, aki azonban hamarosan meghal. Az udvar nagyjai a magyar király leányát javasolják új hitvesként Pipinnek, aki nagyszámú küldöttséget meneszt Florus királyhoz és Blanche fleur királynéhoz Esztergomba, hogy megkérje leányukat, Bertát a frank király számára.

Berta útja Párizsba. – Édesanyja elkíséri Bertát Szászföldre, akinek hercege egyik nővérét vette feleségül. Mielőtt anya és leánya búcsút venne egymástól, Blanche fleur szolgálóira, Margiste-ra, annak leányára, Aliste-ra – aki meglepően hasonlít Bertára –, és unokafivérükre, Tibert-re bízta Bertát. A magyar királylányt nagy pompával fogadják a ragyogóan feldíszített Párizsban, ahol hamarosan megtartják Pipin király és Berta menyegzőjét. A nászéjszaka előtt azonban az álnok Margiste arról tájékoztatja Bertát, hogy halálos veszély fenyegeti Pipin részéről, és felajánlja néki, hogy a saját leányát helyezi el a nászágynban. A megrémült Berta hálás köszönetet mond Aliste „önfeláldozásáért”.

Margiste, Aliste és Tibert árulása. – A két álnok szolgáló és Tibert gondosan kiterveli Berta eltávolítását a frank királyi udvarból. Aliste együtt hál Pipinnel, és másnap reggel Margiste visszaküldi Bertát a királyi hálószobába, ám Aliste nem adja át a helyét a magyar királylánynak, hanem megsebzí a combját egy késsel, és azzal vádolja meg Bertát, hogy az életére tört. A vénasszony akkor kiteszolja Bertát a hálószobából, és Tibert őrizetére bízta, aki kipeckeli a száját, hogy elhallgattassa. Az árulóknak sikerül megtéveszteniük Pipint is, aki Margiste-ra hagyja Berta megbüntetését.

Ötnapi vándorlás után három csatlós Tibert vezetésével Bertát a Le Mans-i erdőbe viszi, ahol Tibert fejét akarja venni az ifjú hajadonnak, de a csatlósok megakadályozzák gonosztettét, és szabadon engedik a királylányt, aki elmenekül az erdőben. (Miután visszatérnek az udvarba, Tibert egy vaddisznó szívét nyújtja át Margiste-nak a Bertáé helyett.)

Berta a Le Mans-i erdőben. – Berta a rossz időtől és a félelemtől sanyargatva egyedül kóborol az erdőben, és éjszakánként a bokrok tövében húzza meg magát. Miután a vihar elmúltával az idő derűsebbre fordul, Berta hosszú fohászában tesz ígéretet Istennek, hogy ha megmenekül a sűrű erdő veszélyeitől, csak abban az esetben árulja el, hogy ő Pipin király igazi hitvese, ha a szüzességét veszély fenyegeti.

Másnap reggel egy remetelakhoz vezető kis ösvényre bukkan. A szigorú regula szerint élő remete nem adhat szállást Bertának, de megmutatja neki az utat Simon és Constance erdei házához, ahol szállást remélhet. Miután megmenekül egy nősténymedve támadásától, Berta Simon útmesterrel találkozik, akinek érdeklődő kérdéseire kiterő válaszokat ad. Simon magával viszi Bertát a házába, ahol a felesége, Constance és két leányuk szívesen fogadja az eltévedt királylányt.

Berta Simon és Constance házában. – Constance és leányai, Isabelle és Aiglente nagy odaadással ápolják Bertát, aki azonban nem fedi fel igazi kilétét vendéglátóinak. Kedvességéért és segítőkészségéért Simon egész családja megszereti a vendégüket, aki hímzésre és a varrás művészetére tanítja a két leányt. Sürgetésükre Constance megígéri nekik, hogy Berta addig maradhat náluk, ameddig csak óhajt, s végül kilenc és fél esztendőt tölt Simon és Constance házában.

Pipin király és a hamis királynő. – Aliste, a szolgálóleányból ármánnyal lett királynő, két fiút szül Pipin királynak, akik később szintén hitvány életet élnek. A frankok hamar meggyűlölik Aliste-ot erőszakos mohóságáért és törvénytelen kincs- és pénzszerzési módszereiért. Hiába tesznek azonban panaszt Pipin királynak, a hamis királynőnek sikerül teljesen megtévesztenie és befolyásolnia az uralkodót.

Florus király és Blanche fleur királyné elveszíti másik leányát, Szászföld hercegnéjét, és fiukat, Godefroi-t. Florus akkor Pipin és Aliste kisebbik fiát, Heudrit kéri Pipintől trónja örökösének, Aliste azonban megakadályozza, hogy Pipin Magyarországra engedje Heudrit.

Blanchefleur frankhoni útja. – Egy rossz álom hatására Blanchefleur Frankhonba utazik, hogy meglátogassa Bertát. A magyar királyné döbbenet és értetlenül látja, mennyire gyűlölik a frankok „leányát”, a királynőt. Egy hírnök értesíti Pipin királyt Blanchefleur érkezéséről, s ő ezt tudatja a „hitvesével” is. A magyar királyné jövetele megrémíti a három árulót, s úgy határoznak, hogy Aliste betegnek tetteve magát, ágyban marad egy elsötétített szobában.

Pipin ezalatt a Montmartre-ra megy, hogy fogadja Blanchefleurt, aki a Montmartre dombjáról csodálattal szemléli az előtte feltáruló párizsi panorámát. A királyi palotában Margiste-nak először sikerül távol tartania Blanchefleurt a „leánya” szobájától. Két nap múltán azonban Blanchefleur türelmét veszítve behatol a frank királynő hálószobájába, és furcsának találva annak viselkedését, leszedeti a függönyöket az ablakokról, és eltávolítva a takarókat, észreveszi a hamis királynő Bertáénál kisebb lábát. Általános döbbenet!

A bűnösök bűnhődése. – Pipin király megbünteti a bűnösöket. A kérdőre vont Margiste bevallja árulását és bűnös tettet, s Tibert is elismeri, hogy Berta életére tört a Le Mans-i erdőben. Margiste-ot máglyán megégetik, Tibert pedig bitófán végzi Montfauconban. Az udvar főurai azt tanácsolják Pipin királynak, hogy kímélje meg a hamis királynő életét, és küldje őt kolostorba. Aliste összeharásolt kincseivel visszavonul a Montmartre-ra.

Pipin király igyekszik megvigasztalni a kétségbeesett Blanchefleurt, aki haladéktalanul visszatér Magyarországra, és szomorú hírei lesújtják Florus királyt és alattvalóit.

Pipin király rátalál Bertára a Le Mans-i erdőben. – Pipin megbízza Berta megmentőjét, Morant és társait a királynő felkutatásával, de keresésük nem jár sikerrel. Értesülve Frankhon királynőjének balsorsáról, Simon és Constance eredménytelenül kísérli meg azonosítani vendégüket az igazi Bertával.

Húsvétkor Pipin király Anjouba, Le Mans-ba utazik, hogy Bajorföldi Naimont és számos leventéjét lovaggá üsse. Egy újabb házasságra buzdító főurainak pedig kijelenti, hogy nem szándékozik többé megházasodni. Egy vadászaton eltéved a Le Mans-i erdőben, ahol véletlenül Bertával találkozik, aki egy közeli kápolnából tér haza Simon házába. Az ifjú király érzéki szerelemre lobbant a szépséges Berta iránt, és könyörög neki, hogy teljesítse vágyát. Berta csak úgy tud megmenekülni a felhevült király szerelmi csábításától, hogy megszegi fogadalmát, és felfedi neki kilétét. Ám amint Simon házába érkezik, visszavonja állítását, kijelentve Simonnak és Constance-nak, hogy csak azért adta ki magát az igazi Bertának, hogy elhárítsa az erdőben felbukkanó „udvaronc” szerelmi

próbálkozásait. Pipin király eközben zavartan hallgatja Berta szavait egy függöny mögött. A Le Mans-ba visszatérő király Simon gondjaira bízta Bertát, megtiltva bizalmasának, hogy bárkinek is szóljon a rejtélyes ügyről.

A megtalált Berta. – Hogy megbizonyosodjék Berta kilétéről, Pipin hírvivőt küld Magyarországra Florus királyért és Blanche fleur királynéért. A magyar királyi pár egynapos párizsi pihenő után Pipinnel együtt Le Mans-ba utazik, ahol Simon vendégül látja őket a házában. Blanche fleur és Berta boldogan om-lanak egymás karjába, s az egymásra találás öröme Le Mans összes harangja zúgni kezd. A királyi kompánia három napos örömnépet ül Simon erdei házában. Pipin király lovaggá üti Simont és fiait, s egyúttal főkamarasává teszi meg Simon útmestert, és jelentős adományokban részesíti őket.

Berta, Frankhon királynője. – Miután Párizsban híre terjed Berta megtalálásának, Aliste, az álkirálynő egyre nyugtalanabb lesz. Párizs lakosai kíváncsisággal és örömmel fogadják Bertát, és körmenetben vonulva elébe, egy hétig tartó ünnepséget rendeznek a tiszteletére. Ekkor érkezik vissza egy szentföldi zarándoklatról Moran, akit – Berta közbenjárására – Pipin szintén lovaggá üt.

Egy hónappal később Florus és Blanche fleur hazaindul Magyarországra, ahol leányuk születik, s akit Simon feleségének tiszteletére Constance-nak neveznek el, majd megalapítják Valberte apátságát.

Párizsban Pipin és Berta szeretettel és megbecsüléssel veszi körül Simont és Constance-ot, s leányaikat előkelő nemesurakhoz adják férjhez. Aliste fejedelmi módon neveli a Montmartre-on fiait, akik azonban később sok bajt okoznak az ország lakóinak.

Pipin és Berta első gyermeke, Gille, a vitéz lovag, Roland édesanyja lett; utána született meg a leendő Nagy Károly, aki hősiessen harcolt a pogány szaracénok ellen.

A Nagylábú Berta elő-és utóélete

« Avec le *Siège de Barbastre* et les *Enfances Ogier*, notre ménestrel de cour se trouvait devant un monde héroïque et "primitif" qui lui était étranger. Les aventures de Berthe, elles, quoique rattachées à la geste du roi, n'avaient plus rien d'épique ni de rude : Adenet découvrait une héroïne et des thèmes qui auraient pu naître des ses propres rêveries, un monde du cœur et de la nature qui s'harmonisait avec sa délicatesse et sa courtoisie⁹. » – határozza meg pontosan a szöveg kiadója, Albert Henry a *Nagylábú Berta* újszerűségét, és elkülönülését a korábbi *chanson de geste*-ek epikus hagyományától.

Henry szerint Berta legendájának első lejegyzése nem történhetett a XII. századnál korábban¹⁰. Hősnőnk kalandos életének egyes eseményeit az alábbi, Franciaországban keletkezett alkotások említik: a *Chronique saintongaise*¹¹ (egy latin nyelvű kompiláció XIII. századi fordítása, amelyben Berta történetének hitelt érdemlő összefoglalása található addig, amíg Pipin megtalálja őt a Le Mans-i erdőben); *Adenet le Roi Nagylábú Bertája*; *Histoire de la royne Berte et du Roy Pepin*¹²; *Miracle de Berthe*, 1373 körül¹³; *Girard d'Amiens, Charlemagne* (1285-1314 között)¹⁴; *Chroniques de France*, a párizsi Bibliothèque Nationale 5003-as jelzetű kézirata, a XIV. század végéről¹⁵.

A francia-magyar dinasztikus kapcsolatok alakulásának Nagylábú Berta legendája bizonyos részleteire gyakorolt hatásáról Eckhardt Sándor feltevéseire

⁹ *Les Œuvres d'Adenet le Roi*, t. IV : *Berte aus Grans Piés*, kiad. A. Henry, Bruxelles, Presses universitaires de Bruxelles; Paris, Presses universitaires de France, 1963, 49. (A *Siège de Barbastre*-ban [Barbastre Ostroma] és az *Enfances Ogier*-ban [Ogier Fiatalága] udvari ménestrelünk egy tőle idegen, hősies és „primitív” világgal találta magát szemben. Berta kalandjaiban azonban, annak ellenére, hogy a király-ciklus gesztáihoz sorolhatók, már nem találhatók semmilyen epikus vagy nyers vonások. Adenet olyan hősnőt és témákat fedezett fel, amelyek a saját képzeletvilágából is megszülethettek volna, a szív és a természet világát, amely harmonizált az ő kifinomultságával és udvariságával).

¹⁰ *Les Œuvres d'Adenet le Roi*, t. IV . i. kiad., 27.

¹¹ *Tote Listoire de France (Chronique saintongaise)*, kiad. F. W. Bourdillon, London, 1897.

¹² A berlini kézirat prózaváltozata, amely Ph.-A. Becker és más romanisták szerint Adenet regényének prózaváltozata, ld. Ph.-A. Becker, „Berte aus grans piés von Adenet und der Berliner Prosaroman”, *Zeitschrift für Romanische Philologie*, XVI (1892), 210-216.

¹³ *Miracles de Nostre Dame par personnages*, kiad. G. Paris – U. Robert, Paris, SATF, t. V, 153-256.

¹⁴ Ld. L. Gautier, *Les Épopes françaises*, II, 545 és III, 13.

¹⁵ Ld. A. Feist, *Zur Kritik des Bertasage*, Marburg, 1885.

és megállapításaira hivatkozhatunk, melyeket a *De Sicambria à Sans-Souci*¹⁶ című alapvető tanulmánykötetében fejtett ki.

Berta története XIII. és XIV. századi spanyol és itáliai feldolgozásokban is megtalálható. Spanyolországban a XIII. században készült *Gran Conquista de Ultramar* című krónikában fordul elő, és a kutatók szerint egy Adenet előtt keletkezett ófrancia szöveg tűrhetően hű prózafordítása, melynek a befejezése jelentős mértékben eltér a flandriai *méneştrel* változatától¹⁷. Itáliában a velencei San Marco Könyvtár V XIII-as jelzetű kéziratának egyik franko-itáliai elbeszélése *Berta da li gran pié*¹⁸ címmel részletesen ismerteti Berta kalandjait. A *Li Reali di Francia*¹⁹ VI. könyvének I-XVII. fejezetei szintén Berta kalandos vándorútjáról szólnak.

Adenet Nagylábú Bertájának eredetisége és a quiproquo alkalmazása

Adenet le Roi „kalandregényének” egyik meghatározó újjdonsága – a korábbi és a korabeli geszta-énekek differenciálatlan és sematikusabb helyzet- és jellemábrázolásához képest – az életszerűsége és valószínűsége törekvése, ami főként a regény szereplőinek egyedi jellemvonásaiban figyelhető meg. A korabeli költői stílusra jellemző, állandóan visszatérő jelzők és szófordulatok következetes használata ellenére a szerzőnek sikerült egymástól jól megkülönböztethető, egyénített és önálló személyiségű szereplőket alkotnia. Ez különösen érvényes Adenet hősnőire, akiket sokkal markánsabb jellemvonásokkal látott el, mint a férfiszereplőket, s akik valójában az elbeszélés főszereplői (Berta, Blanchefleur, Constance, Margiste, Aliste). « La grande supériorité de la Berthe d’Adenet, par rapport aux autres versions, vient, en grande partie, du fait que son auteur a vraiment revéçu l’histoire qu’il nous conte. Il a pu ainsi faire vivre d’une vie intense tous ses personnages, [...] » – állapítja meg találóan A. Henry²⁰.

Az egyéni karakterek megformálása egyaránt érinti a „jó tulajdonságokkal” felruházott főhősöket – mindenekelőtt Bertát (ld. később), de nem kevésbé

¹⁶ Alexandre Eckhardt, „Les Sept dormants, Berthe aux grands pieds et la Manekine”, in uó, *De Sicambria à Sans-Souci, histoires et légendes franco-hongroises*, Paris, P.U.F., 1943, 99.

¹⁷ Ld. A. Henry, *Les Œuvres d’Adenet le Roi*, t. IV. i. kiad., 37-38.

¹⁸ *Berta de li gran pié*, kiad. A. Mussafia, *Romania*, III, 339-364 és IV, 91-107.

¹⁹ *Li Reali di Francia*, Velence, 1825, 316-330.

²⁰ *Les Œuvres d’Adenet le Roi*, t. IV., i. kiad., 47. (Adenet Bertája nagyrészt áltál mülja felül a többi változatot, hogy szerzője teljesen átélte az elmesélt történetet. Így minden szereplőjének intenzív életet tudott kölcsönözni [...].)

Blanchefleurt, Constance-ot, Pipint, Florust, Simont vagy Morant –, és az ún. „negatív szereplőket”: Margiste-ot, Aliste-ot, Tibert-t. Adenet a gonosz öregasszonyt, Margiste-ot elsősorban Berta elveszejtésének „értelmi szerzőjeként” jeleníti meg, aki a háttérben szövi a szálakat, és ármányos rábeszélésével rá tudja venni legközelebbi rokonait a gonoszított elkövetésére. Aliste eleinte inkább csak álnok anyja engedelmes bábjaként cselekszik, később azonban, amikor Pipin „hitveseként” hatalomhoz jut, korlátlanul megmutatkozik harácsoló, önző kincs- és pénzéhes természete. Tibert pedig a „gonosz asszonyok” kegyetlen eszközeként minden erkölcsi gátlás nélkül hajlandó kioltani az erdőbe hurcolt Berta életét.

Több évszázaddal a Marivaux vígjátékaiban alkalmazott, ruhacserés személytévesztés előtt Adenet már hatásosan használja fel a női főszereplők hasonlóságán alapuló személytévesztés, a *quiproquo* poétikai eszközét. A házasság elhálása jelenetben valósággal sziporkázik az igazi Berta és az ál-Berta alakjának „összekeverésében”. A nászéjszaka után, amikor a hitelesség kedvéért Margiste visszahozza Bertát, hogy leánya helyére fektesse, Aliste egy késsel megsebzti magát, s a kést a naiv és értetlen Berta kezébe helyezi, hogy ezzel Pipin király előtt is bizonyítsa – akit tökéletesen megtéveszt a két ifjú hölgy hasonlósága –, hogy milyen gonoszságra képes az „ál-Aliste”, akit azután Pipin Margiste kezére ad, hogy távolítsa el az udvarból, és szigorúan büntesse meg.

Margiste megtévesztő szerepcseréje folytán Pipin tehát azt hiszi, hogy a vén szolgáló „leánya” támadt rá a „királynőre”, akivel ő együtt hált.

A történelmi Berta és a legendák Bertája

Adenet le Roi említett valószerűsége törekvése természetesen nem zárja ki, hogy „kalandregényének” cselekménye, szereplőinek megválasztása és egyedi tulajdonságokkal való felruházása jelentős mértékben eltér a történelmi valóság tényeitől és eseményeitől.

III. Pipin *majordomus*, majd „*dux et princeps Francorum*” 743-ban vagy 744-ben vette feleségül Laoni „Nagylábú” Bertradát (720–783. július 12.), aki másodunokatestvére volt. Pipin első gyermekei születése után el akart válni a feleségétől, de végül I. Pál pápa rábeszélésére 762-ben elállt szándékától. Férje halála után Bertrada komoly szerepet töltött be a Frank Birodalom irányításában, és megkísérelte kibékíteni két fiát is: 770-ben Seltz városában II. Carlomannal találkozott, majd Itáliába utazott a leendő Nagy Károlyhoz.

A valóságban tehát szó sem volt egy frank-magyar dinasztikus házasságról annál is inkább, mint hogy ebben az időben még nem létezett a Géza fejedelem

és Szent István alapította keresztény Magyar Királyság. A törzsi szövetségben élő eleink – a többi vándorló-pásztorokodó életmódot folytató nomád néphez hasonlóan – még a Kazár Birodalom fennhatósága alatt nomadizáltak a dél-orosz pusztaságokban.

Mindazonáltal már az antik műveltségű középkori *ménestrel*ek, trubadúrok és *trouvère*-ek is ismerhették az Arisztotelész *Poétikájában* megfogalmazott alapvető tételt, mely szerint a költészet általánosabb és mélyebb igazságot hivatott kifejezni, míg a konkrét eseményeket feljegyző történetírás igazsága gyakran csak egyedi és viszonylagos. „A történetírót és a költőt ugyanis nem az különbözteti meg, hogy versben vagy prózában beszél-e [...], hanem az, hogy az egyik megtörtént eseményeket mond el, a másik pedig olyanokat, amelyek megtörténhetnek”²¹.

A francia-magyar dinasztikus, kereskedelmi és kulturális érintkezések azután lendültek fel, hogy a későbbi III. Béla király, II. Géza fia kilenc évet töltött Manuél Komnénosz bizánci császár udvarában, először félig-meddig túszként, majd mint veje, és később Alexiosz néven örököse²². A bizánci-francia diplomáciai tárgyalások alatt megismerkedhetett egyfajta franciás szellemiséggel, amely hatékony „előiskola” lehetett számára a későbbi magyar-francia kapcsolatok elmélyítéséhez. Egyetérthetünk Egedi-Kovács Emese megállapításával: „[...] a középkori francia elbeszélésekben fellelhető magyar vonatkozások, a "magyar király" és a "magyarok gazdagsága" irodalmi motívumok egyre szélesebb körű és árnyaltabb alkalmazásában nem csupán az egyházi közvetítés játszhatott szerepet és nem feltétlenül a 12. század végén felerősödő francia–magyar dinasztikus kapcsolatok jelentették a fordulópontot. A magyarok bizánci jelenléte és történelmi szerepe, legfőképp Béla-Alexiosz személye és bizánci-magyar uralkodói pályafutása már évtizedekkel korábban jelentős hatással lehetett”²³.

Az viszont tény, hogy a XII. század végétől, és főként a XIII. század folyamán Magyarország és Franciaország között minden szinten megszapordtak

²¹ Arisztotelész, *Poétika, kategóriák, hermeneutika*, ford. Sarkady János, Budapest, Kossuth Kiadó, 1997, 20.

²² A bizánci-magyar dinasztikus kapcsolatokról ld. Moravcsik Gyula, *Byzantium and the Magyars*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970, és uő, „Les relations entre la Hongrie et Byzance à l'époque des croisades”, *Revue d'Etudes Hongroises*, 1933, 304-308.

²³ Egedi-Kovács Emese, „Béla-Alexiosz emléke a 12. századi francia irodalomban”, in *Francia-magyar kapcsolatok a középkorban*, szerk. Györkös Attila – Kiss Gergely – Sággy Marianne, Debreceni Egyetem, Budapest, 2013, 63.

a kapcsolatok. Nemcsak kézművesek és kereskedők érkeztek egyre nagyobb számban Franciaország, Lotharingia és Wallonia különböző térségeiből Magyarországra, hanem lovagok is, akik itt telepedtek le, egyenes következményeként a két királyság közötti házassági kapcsolatoknak. (Egy ilyen lovagról, a champagne-i Sambuccusról kapta a nevét a Budapesthez közeli Zsámbok városa, csakúgy, mint a Zsámboki család²⁴.) Ismeretes, hogy Kálmán király Normandia hercegeinek, Roger-nek a leányát, III. Béla pedig Châtillon Annát, Antiochia hercegnőjét, később pedig Capet Margitot, VII. Lajos francia király leányát, Fülöp Ágost féltestvérét vette feleségül. Ezeket a királyi frigyekeket bizonyosan számos diplomáciai megbeszélés előzte meg, melyeknek az volt a célja, hogy a francia küldöttek, lovagok és tudós kísérőik minél jobban megismerhessék ezt a „gazdag és egzotikus” közép-európai országot, ahová a francia hercegnők és királylányok feleségnek érkeznek. A második és harmadik keresztes hadjárat keresztülvezetett a Magyar Királyság területén, és nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a korabeli Magyarország bekerült a franciák látóterébe. Ezek az egyre erősödő dinasztikus, politikai és kulturális érintkezések a XII. század végén és a XIII. század folyamán bizonyosan felkeltették a *ménestrel*ek, trubadúrok és más írástudók érdeklődését is ez iránt az „egzotikus és távoli” ország iránt²⁵.

Mint említettük, nem egy *ménestrel* és regényszerző választott elbeszélése hősnőjéül vagy hőséül egy magas rangú, előkelő magyar személyiséget (Nagylábú Berta; *Római Florence és a magyar királyfiak*; *A Csonkakezü királylány – La Manekine*), akikre rendszerint komoly megpróbáltatások és hányattatások vártak, amíg végül igazságot szolgáltattak nekik. Közülük kiemelkedik Berta szelíd, némileg rezignált, de mindenkor szilárd erkölcsiségű alakja, aki a gyötrelmei alatt sem veszíti el hitét Istenben Adenet elbeszélésében. A legnagyobb veszélyek és megpróbáltatások közepette fogadalmat tesz, hogy vállalva sanyarú sorsát, nem fedi fel kilétét, amit csak akkor szeg meg, amikor nem marad számára más kiút, hogy elkerülje a túlságosan erőszakos Pipin király szerelmi hevületét. Adenet itt szintén a *quiproquo* kétértelműségével él, ugyanis identitása felfedésével Berta célja az, hogy meglepje és elbizonytalanítsa az alkalmatlankodó „udvaroncot”, akiben – feltételezése szerint – fel sem merülhet,

²⁴ Vö. L. Karl, „La Hongrie et les Hongrois dans les Chansons de geste”, *Revue des Langues Romanes*, 51, 1908, 30.

²⁵ Ld. Asztrik Gabriel, *Les rapports dynastiques franco-hongrois au Moyen-âge*, Budapest, 1944, 1-51; Dezső Pais, „Les rapports franco-hongrois sous le règne des Árpád, I”, *Revue des Études Hongroises et Finno-ougriennes*, 1-2, 1923, 15-26.

hogy valóban az igazi francia királynővel találkozott a Le Mans-i erdőben²⁶. Pipin először boldogan fogadja Berta „feltárulkozását”, majd kétségei támadnak annak igaz voltáról, és Simon, valamint Constance segítségét kéri az igazság kiderítéséhez. Hogy kétségeit végleg eloszlassa, Berta szüleit, a magyar királyi párt hívhatja igazságtételre, akikben teljes mértékben megbízik.

Adenet a névszimbolika eljárását is felhasználta „jó tulajdonságokkal” bíró szereplői jellemzésére. A magyar királyt Florusnak – azaz Virágnak – nevezte el, amely „pozitív” konnotációja folytán önmagában is utal az idős magyar uralkodó „jó természetére”, akárcsak hitvesének, Blancheleurnek a neve – Fehér Virág –, amely harmonikus egységet alkot férje nevének jelentésével. (A „fehér virág” az udvari költészetben viselőjének tisztaságát, ártatlanságát vagy jóindulatát jelképezi.) Hasonló „beszélő nevekkel” látta el a jó szándékú Simon útmestert és feleségét, Constance-ot is. A Simon név a bibliai Simon apostolra asszociálható, a Constance pedig a ’szilárd’, ’állhatatos’, ’változatlan’ jelentésű latin *constantia* szóból származik.

Adenet igazságérzete és társadalmi érzékenysége

Adenet elbeszélésében olyan „társadalmi etikát” figyelhetünk meg, amely kevés udvari *ménestrel* vagy *trouvère-jongleur* művében jelenik meg.

A flandriai költő nem egy helyütt hangsúlyozza a „hamis királynő” csilapíthatatlan mohóságát, amikor könnyörtelenül egyre nehezebben elviselhető anyagi terheket és adókat ró ki a jobbágyokra, parasztokra, sőt a városi lakosokra is, hogy gyarapíthassa a saját vagyonát. Ezért látja döbbenet és értetlenül a Frankhonba látogató Blancheleur királyné, hogy a frankok mennyire gyűlölik az ő „Berta leányát”, s gyanakodni kezd, hogy valami nincs rendben a „leánya” körül. Amíg azonban a legtöbb változatban „Aliste-Bertát” súlyosan megbüntetik – elevenen megégetik –, Adenet megkegyelmez az ál-Bertának: a főurak tanácsára Pipin király csak a királyi udvarból számúzi, és minthogy két fiút is szült neki, megengedi, hogy összeharácsolt kincseivel és fiaival visszavonuljon a Montmartre apátságába.

A két másik hálátlan árulót, Margiste-ot és Tibert-t azonban nem kíméli meg, és nem menti fel megbocsájthatatlan bűnük alól, s mindketten elnyerik méltó büntetésüket.

²⁶ Az erdőbe száműzött véten nő motívumának népmesei összefüggéséről ld. C. Fahlin, „La femme innocente exilée dans une forêt, motif folklorique de la littérature médiévale”, in *Mélanges Karl Michaëlsson*, Göteborg, 1952.

Konklúzióként Adenet le Roi művei legkiválóbb szakértőjének, Albert Henry-nak minden tekintetben pontos és tömör megállapítását idézhetjük a *Nagylábú Berta* szerzőjének kifinomult alkotói személyiségéről és művészetéről:

« [...] outre la sensibilité, la finesse, les dons du psychologue, les propensions à la sympathie, l'amitié des choses, le sens du paysage, la netteté et le pittoresque de la vision, il faut signaler certaines qualités du récit et de l'écriture : l'habileté, la clarté et la simplicité de l'exposé ; le charme des péripéties sentimentales et dramatiques, contées sans lourdeur, en général sans longueur [...] ; la souplesse de la versification ; la grâce solide et l'élégance d'un style qui n'est ni pompeux, ni moralisant, ni allégorisant, ni décoratif, ni gâté par les jeux de mots²⁷. »

Szabics Imre

²⁷ *Les Œuvres d'Adenet le Roi*, t. IV., i. kiad. 48. ([...] az érzékenységen, a kifinomultságon, a pszichológusi adottságon, az együttérzésre való hajlamon, a dolgok szeretetén, a tájak érzékelésén, valamint a látásmód tisztaságán és eredetiségén túlmenően jelezniünk kell az elbeszélés- és írásmód bizonyos jellegzetességeit is: az előadásmód ügyességét, világosságát és egyszerűségét, a könnyedén és általában röviden elmesélt váratlan érzelmi és drámai fordulatok varázsát [...]; a verselés hajlékonyságát; a stílus határozott kecsességét és választékosságát, amely se nem dagályos, se nem moralizáló, se nem allegorizáló, se nem dekoratív, se nem szójátékokkal tele-tűzdelt.)

Bibliográfia

Kiadások

Adenet le Roi's *Berte aus grans piés*, publié par Urban T. Holmes, Chapel Hill, University of North Carolina Press (University of North Carolina Studies in the Romance Languages and Literatures, 6), 1946, 109.

Les œuvres d'Adenet le Roi, t. IV : *Berte aus grans piés*, publié par Albert Henry, Bruxelles, Presses universitaires de Bruxelles ; Paris, Presses universitaires de France (Université libre de Bruxelles. Travaux de la Faculté de philosophie et lettres, 23), 1963 [Genève, Slatkine, 1996], 269.

Adenet le Roi, *Berte aus grans piés*, publié par Albert Henry, Genève, Droz (Textes littéraires français, 305), 1982, 199.

Tanulmányok

Adler, Alfred, « Adenet's *Berte* and the ideological situation in the 1270's », *Studies in Philology*, 45:3, 1948, 419-431.

Becker, Ph. Aug., « *Berte aus grans piés* von Adenet le roi und der berliner Prosaroman », *Zeitschrift für romanische Philologie*, 16, 1892, 210-216.

Beckmann, Gustav Adolf, « Berthe au(x) Grand(s) Pied(s) ou plutôt : les enfances d'un "faux bâtard" », *Cahiers de civilisation médiévale*, 51, 2008, 313-328.

Berthelot, Anne, « *Berte as grans piés* et l'abolition des frontières génériques chez Adenet le Roi », *Cahiers de recherches médiévales et humanistes*, 18, 2009, 329-347.

Colliot, Régine, *Adenet le Roi, 'Berte aus grans piés' : étude littéraire générale*, Paris, Picard, 1970, 2, 393 + 342.

Colliot, Renée, « Structure de la trahison dans les différentes versions de la légende de *Berte aus grans piés* », in *Essor et fortune de la chanson de geste dans l'Europe et l'Orient latin. Actes du IXe Congrès international de la Société Rencesvals pour l'étude des épopées romanes, Padoue-Venise, 29 août-4 septembre 1982*, Modena, Mucchi, 1984, 2, 663-678.

De Caluwé, Jacques, « Les prières de *Berte aus grans piés* dans l'œuvre d'Adenet le Roi », in *Mélanges de langue et de littérature médiévales offerts à Pierre Le Gentil, professeur à la Sorbonne, par ses collègues, ses élèves et ses amis*, Paris, Société d'édition d'enseignement supérieur et Centre de documentation universitaire, 1973, 151-160.

Foehr-Janssens, Yasmina, *La veuve en majesté*, Genève, Droz, 2000, 171-220.

Foehr-Janssens, Yasmina, « Une reine au désert : désolation et majesté dans *Berte as grans piés* d'Adenet le Roi », in *Lépopée romane au Moyen Âge et aux temps modernes. Actes du XIVe Congrès international Rencesvals*, éd. Salvatore Luongo, Napoli, Fridericiana Editrice Universitaria, 2001, 229-245.

Henry, Albert, « Note sur le *Miracle de Berthe* », in *Mélanges de linguistique et de littérature romanes à la mémoire d'István Frank*, s.l., Universität des Saarlandes, 1957, 250-261.

Johnston, Oliver Martin, « The legend of *Berte aus grans piés* and the *Märchen* of Little Snow-White », *Revue des langues romanes*, 51, 1908, 545-547.

Kellermann, W., « Le texte et la matière du roman *Berte aus grans piés* d'Adenet le Roi. À propos d'une nouvelle édition », in *Mélanges Jeanne Wathelet-Willem*, éd. Jacques de Caluwé, Liège, Association des romanistes de l'Université de Liège, 1978, 287-300.

Le Nan, Frédérique, « La polyphonie vocale dans le *Roman de Berte as grans piés* », *La voix dans l'écrit*, III, IV, PRIS-MA, 41-42, 2005, 91-104.

Martineau, Anne, « La reine de Hongrie, son mari et son gendre dans la *Berte aus grans piés* d'Adenet le roi et la *Berta da li pé grandi* de la *Geste Francor* de Venise », in *Les relations entre les hommes et les femmes dans la chanson de geste. Actes du colloque international de Lyon des 28 et 29*

novembre 2011. VIIIe Congrès de la Société internationale Rencesvals, éd. Corinne Füg-Pierreville, Lyon, CIHAM UMR 5648, 2013, 19-29.

Memmer, Adolf, *Die altfranzösische Bertasage und das Volksmärchen*, Halle, Niemeyer (Romanistische Arbeiten, 25), 1935, XVI + 245.

Méot-Bourquin, Valérie, « "Par l'admonestement d'amour naturelle qui ainsi le commande". De la paradoxale réussite de la légende de Berte : femmes, famille amour », in *Chanter de geste. L'art épique et son rayonnement. Hommage à Jean-Claude Vallecalle*, éd. Marylène Possamaï-Pérez et Jean-René Valette, Paris, H. Champion (Colloques, congrès et conférences sur le Moyen Âge, 15), 2013, 291-317.

Poulain-Gautret, Emmanuelle, « Adenet le Roi entre chanson de geste et roman. Les vers d'intonation dans *Berte as grans piés* », *Cahiers de recherches médiévales et humanistes*, 18, 2009, 349-363.

Reinhold, J., *Ze Studyów z porownawezych nad' sredniowitna epika. Vol. I: 'Berte aus grans piés' n literaturach germanskich i romanskich*, Kraków, 1909.

Roussel, Claude, « Berthe, Florence, Hélène : trois variations épiques sur le thème de l'épouse persécutée », *Lépopée tardive, Littérales*, 22, 1998, 38-60.

Sinclair, Finn E., « Reproductive frameworks: maternal significance in *Berte as grans piés* », in *Reading around the Epic. A Festschrift in Honour of Professor Wolfgang von Emden*, éd. Marianne Ailes, Philip E. Bennett, Karen Pratt, London, King's College, Centre for Late Antique and Medieval Studies (King's College London Medieval Studies, 14), 1998, 269-295.

Suard, François, « Les aventures de Berthe au(x) grand(s) pied(s) au XVIIIe siècle », in *Palimpsestes épiques : récritures et interférences génériques*, éd. Dominique Boutet et Camille Esmein-Sarrazin, Paris, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne (Colloque de la Sorbonne), 2006, 129-146.

Wais, Kurt, « Märchen und Chanson de geste. Themengeschichtliches zu *Robert le Diable*, *Berte aus grans piés*, *Loher und Maller* », *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur*, 87, 1977, 314-334.

Wrisley, David J., « Women's voices raised in prayer: on the "epic credo" in Adenet le Roi *Berte as grans piés* », in *Reassessing the Heroine in Medieval French Literature*, éd. Kathy M. Krause, Gainesville, University Press of Florida, 2001, 53-68.

I

Egy kellemes, enyhe április végén, amikor a fű kizöldül a réteken, s a zsenge fák már alig várják, hogy virágba boruljanak, az idő tájt tehát, amelyről szólok, Párizs városában éppen péntek napja volt, amikor lelkem nagy szükségét érezte, hogy Saint-Denis-be menjek, és Isten kegyelméért fohászkodjam. Ott összebarátkoztam egy szívélyes szerzetessel, aki – Istennek hála – mutatott nékem egy históriás könyvet, amelyben Berta és Kis Pipin történetéről olvashattam, s arról, hogy miként küzdött meg Pipin az oroszlánnal.

Igrictanoncok¹ és tájékozatlan írástudók, kik innen-onnan szedték össze meséjüket, felettébb meghamisították e történetet. Keddig maradtam Saint-Denis-ben, amíg elmémbe nem véstem ama igaz történetet, mely szerint Berta egyes-egyedül volt az erdőben, ahol sok kint és szenvedést kellett megélnie. Igaz hitemre ígérem, hogy e históriát olyképpen fogom elmesélni, hogy akik nem tudják követni, zavarba jönnek, akik pedig jól értik, örömmel fogadják.

II

Az idő tájt, amikor történetem kezdődik, Frankhonban egy felettébb nagyhatalmú király uralkodott, aki nem ismert félelmet, mert büszke és roppant merész volt. Martell Károlynak² hívták, aki számos ádáz hadjáratot vezetett Girart, Foulque³ és hűbéreseik ellen. Számtalan lélek hagyta el akkor a testet,

¹ A szláv eredetű *igricek* (vö. orosz играть 'játszani') a középkori Magyarországon gyakorlatilag ugyanazt a szórakoztató szerepet töltötték be, mint Franciaországban a *chanson de geste*-eket előadó, énekes *jongleur-trouvère*-ek vagy a *ménéstrelek*.

² Martell Károly (686. augusztus 23. – 741. október 21./22.) a Frank Királyság teljhatalmú *majordomusa* (udvarnagya), a Karoling-ház névadója. Ragadványneve, melyet számos sikeres hadjáratával érdemelt ki, a latin *martellus* (= kalapács/pöröly) szóból ered. Apja Herstali Pipin majordomus volt, aki az austrasiai királyságot győzelemre vezette Neustria ellen, anyja, Alpaide de Bruyères azonban nem Pipin törvényes asszonya volt. Így, amikor Pipin 714-ben meghalt, felesége, Plectrude szembeszállt Károly örökösi igényével, és Károlyt a kölni börtönbe záratta. Austrasia nemessége azonban a felserdült Károlyt támogatta, akinek hadai 717-ben legyőzték a Plectrude által trónra emelt II. Chilperich Meroving-királyt és majordomusát. Károly akkor saját királyt „nevezett ki” IV. Chlothar személyében. Egyik legjelentősebb haditette az arabok nyugat-európai előretörésének megállítására volt a 732-ben megvívott poitiers-i csatában. Károly egyházi birtokok elkobzására is hajlandó volt, ha ezek adományozásával növelhette nehézlovas seregét. Ezzel kivívta a katolikus egyház haragját, de Szent Bonifác személyében hathatós pártfogóra talált, aki meg tudta értetni a pápasággal, hogy az egyházi javakat a kereszténység védelmére fogják felhasználni. 741-ben bekövetkezett halálakor mintegy uralkodóként felosztotta „országát” fiai, a Neustriát megkapó III. Pipin leendő frank király és az Austrasia élére helyezett Carloman között.

³ Girart de Roussillon és unokafivére, Foulque sok éven keresztül Martell Károly legádázabb

s számtalan pánceleínget szaggattak szét, és számtalan kerek pajzsot döftek át. Sok vártornyt döntöttek romba, és sok várost dúltak fel, amíg békét nem kötöttek, és jó barátok lettek minden gonoszagtól és irigységtől mentesen. Azután a kegyetlen és hitetlen vandálok sokasága támadt reájuk, ám visszaverték őket, és mindnyájukat kiűzték az országból.

Egy másik eseményre is leltem a krónikában, melyről most beszámolok néktek. Szent Iván ünnepe táján, midőn nyílnak a rózsák, Martell Károly király palotája boltíves termében tartózkodott, Párizs városában pedig igen nagy volt a lovagi pompa. Két fia is ott volt, még ha mást állítanak is egyeseek: az egyiket Carlomannak⁴ hívták, és felettébb jól ment a sora; négy esztendeig kiváló és feddhetetlen lovag volt, majd szerzetes lett egy apátságban. A másikat Pipinnek⁵ nevezték, és Isten szent nevére mondom, csupán öt és fél láb magas volt, ámde nála bátrabb személyt nem hordott a hátán a föld.

A királyi udvar kertjében számos asztalt állítottak fel, ahol a király és udvartartása ebédelt. Az asztal másik felén Pipin foglalt helyet az ifjú leventékkel. A kertben volt egy régóta ott nevelkedett oroszlán is, melynél félelmetesebbet még senki nem ismert; a vadállat hirtelen szétfeszítette és összezúzta a ketrecét, s megfojtotta Normandiából származó idomítóját. A megvadult oroszlán

ellenfele volt, míg végül a pápa és Franciaország királynőjének közbenjárására békét kötöttek (ld. a *Girart de Roussillon* című XII. századi *chanson de geste*-et).

⁴ Carloman (Karlmann, 706 és 716 között – 754. augusztus 17.) Martell Károly frank herceg, majordomus és első felesége, Chrotrud legidősebb fia. Károly 741-ben bekövetkezett halálát követően Karlmann és öccse, Kis Pipin örökölték apjuk címeit és pozícióját: Karlmann Auszrasia (nagyjából a mai Németország), míg Pipin Neustria, azaz nagyjából a mai Franciaország területének megfelelő királyság majordomusa lett. Karlmann egyik első uralkodója volt a Karolingok dinasztiájának, és nagy szerepet játszott abban, hogy családja megszilárdította hatalmát, és végleg kiszorította a királyi címet névleg birtokló Merovingokat. Hatalmát meggyengülni látva, 747-ben lemondott címeiről, és visszavonult a későbbi Monte Cassinói bencés kolostorba.

⁵ III. (Kis) Pipin (714 – 768. szeptember 24.), más néven Ifjabb Pipin, 741-től a Frank Királyság majordomusa, 751-től 768-ban bekövetkezett haláláig a frankok királya. 745-ben Pipin kisajátította magának Alemanniát, és miután Karlmann 747-ben visszavonult egy kolostorba, megelégte, hogy a névleges hatalom a Meroving-király kezében van, és megfosztotta trónjától III. Childerichet, s „Kis” Pipin néven (*Pépin « le Bref »*) a frankok királya lett (*dux et princeps Francorum*). Pipin hatalmát és tekintélyét bizonyítja, hogy II. István pápa Párizsba utazott, és ott 754. július 28-án egy fényes ceremónia keretében a Saint-Denis-székesegyházban felszentelte, és a „*Patricius Romanorum*” (a rómaiak patriciusa) címet adományozta neki. 743/44-ben feleségül vette Laoni "Nagylábi" Bertradát (720 – 783. július 12.), aki másodunokatestvére volt. Pipin első gyermekei születése után el akart válni a feleségétől, de végül I. Pál pápa rábeszélésére 762-ben elállt szándékától. Férje halála után Bertrada komoly szerepet töltött be a Frank Birodalom irányításában, és megpróbálta (sikertelenül) kibékíteni két fiát is, Károlyt (a későbbi Nagy Károlyt) és II. Carlomant.

keresztülgázolt a kertben virágzó növényeken, és megölt két lombárdiai nemesifjút, kik a zöld fűvön játszottak. Martell Károly azonnal talpra ugrott, és elmenekítette hitvesét, de a többi vendég sem maradt ülve az asztaloknál. Ezt látván, Pipin nagy haragra gerjedt, ámde nem vesztette el lélekjelenlétét, hanem besietett az egyik szobába, ahol felragadott egy gerelyt.

III

Amint megragadta a gerelyt, Pipin azon nyomban az oroszlánra támadt, s megcélozva a mellkasa közepét akkora ütést mért reá, hogy a gerely hideg vasa egészen a szívéig hatolt, s a vadállat holtan rogyott a földre. Mindannyian odafutottak, hogy lássák e csodát; Martell Károly is sietett megölelni a fiát, anyja pedig sírásra fakadt örömeiben.

– Drága jó fiam – kérdezte tőle –, honnan merítetted a bátorságot, hogy egy ily félelmetes vadállat közelébe merészkedj?

– Jó anyám – válaszolta Pipin –, semmi olyasmitől nem szabad félni, ami miatt szemrehányás érhetne minket.

Hűsz esztendő s lehetett akkor Pipin, úgy mondták. Ám nem óhajtok erről többet szólni, hanem az igazi történetre szeretnék rátérni, s röviden elmesélni annak lényegét. Jól tudjátok, hogy nem tart örökké életünk, hiszen senki emberfia nem látott még napvilágot, akinek ne kellene egyszer meghalnia. Martell Károly királyra is ez a sors várt, s utána meghalt hitvese, a fényes arcú királyné is. Frankhon trónjának jogos örököseként Pipint királlyá koronázták⁶. Azután pedig megtisztelvén személyét megházásították, s hitvese Gerbert, Gerin és Malvoisin⁷ nemzetségéből származott. Miként hallhattatok róla, Fromont-nal⁸ háborúskodtak, minek folytán számos lélek hagyta el a testet, számos kastélyt és vártornyot döntöttek romba, s Pipinnek is sok kínt és megpróbáltatást kellett elszenvednie. Ám Istennek úgy tetszett, hogy e nemes hölgy nem tudott örököszt szülni Pipinnek, noha hosszú ideig éltek együtt, s el sem tudnám sorolni, mily kalandok estek meg velük. Mivelhogy a királyné meghalt – Isten üdvöztse lelkét –, az udvar nagyjai azt akarták, hogy Pipin rövid időn belül házassodjék újra. Ezért azután a király összehívta azokat a báróit, akikben bizodalma volt, hogy

⁶ Valójában csak apja halála után 10 évvel lett a frankok királya, miután letette a trónról III. Childericet, az utolsó Meroving-királyt.

⁷ A *Garin le Loherain* című geszta-énekben szereplő lotharingiai főurak.

⁸ A lotharingiai főurakkal rivalizáló és állandó harcban álló bordeaux-i nagyurak vezére, Garin fő ellenfele, aki a geszta-ének szerint úgy látta, hogy Kis Pipin rendszerint a lotharingiaiakat részesíti előnyben.

megtudja tőlük, kit javasolnak új hitvesének. Ám azok nem tudták, hol keressek e nemes hölgyet. Akkor Enguerrans de Montcler szólalt meg elsőként:

– Felség, Szent Omerre esküszöm, én tudnék javasolni valakit, mégpedig Magyarhon királyának a leányát, akit annyian dicsérnek. A tengeren innen és túl nincs nála szebb királykisasszony, s miként hallottam, a szelíd Bertának hívják.

– Nosza, uraim, ne késlekedjenek hát – mondta Pipin –, e nemes hölgyet óhajtom hitvesemül és társamul.

Azzal Pipin király népes küldöttséget indított útnak Magyarhonba, hogy az feleségül kérje számára a magyar királykisasszonyt. (Nem szándékozom felsorolni mindazokat, akik a küldöttséget alkották.) Németföld felé vették útjukat, ahol sok különös népség között kellett áthaladniuk. Egy keddi napon, ebédidőben érkeztek Magyarhonba, ahol Esztergom nagyvárosában találkoztak a tiszteletre méltó magyar királlyal. Minden szavukról nem kívánok beszámolni, mindenestre uruk, Pipin számára megkérték a királyleány kezét, s a király szívesen teljesítette kérésüket. Blanchefleur királyné akkor a leányát kérte, és Magyarhon királya bemutatta őt frank követeinknek, kik illőn köszöntötték a királykisasszonyt, és csodálattal tekintettek hófehér és pirosposztagás orcájára.

Közben megterítették az asztalokat, és mindannyian ebédhez ültek. A király és a királyné igen figyelmesek voltak a küldöttekhez, s minden kívánságukat teljesítették. A frankok azonban nem szándékoztak sokáig ott maradni, s amint tehették, készülődni kezdtek a visszaútra; paripákat, aranyat és ezüstöt ajándékoztak nekik, ám ők egy árva garast sem akartak elfogadni.

IV

A jóságos Berta, kinek soha nem támadt rossz gondolata, keserves sírással búcsúzott el atyjától:

– Áldja Isten, felséges Apám! Köszöntse nevemben a fivéremet is, ki Lengyelhonban Grodno tartományát uralja.

– Leányom – fordult hozzá a király –, kövesd édesanyád példáját. Gyakoroldj irgalmat és kegyességet a szegények iránt, légy mindig szelíd, jámbor és szilárd jellemű, hogy jóságod nyilvánvaló legyen Isten és a világ előtt. Ki ezt teszi, az felettébb nemesen cselekszik, ám aki nem képes a jóra, az a végén megfizet érte. Nálad szebb hajadont nem látott még sem király, sem császár. A Mindenség Urának, Istennek ajánlom hát testedet, s lelkedet, hogy óvja meg minden bajtól.

V

Az idő tájt, melyről most néktek mesélek, az volt a szokás a német országokban⁹, hogy minden főnemes, gróf vagy őrgróf rendszerint franciákat hívott a palotájába, hogy franciára tanítsák a leányait vagy fiait. Ennélfogva a magyar király, királyné és a fényes orcájú Berta szinte ugyanolyan jól beszélte a párizsi francia nyelvet, mint ha Saint-Denis-ben születtek volna; Magyarhon királya ugyanis Frankhonban nevelkedett, ahová egészen kiskorában került. Aliste, a királyné komornája is tudott franciául, minthogy velük volt, ám legyen átkozott, amiért később oly sok gonoszságot művelt. Frankok és germánok jó barátok voltak tehát, és együtt küzdöttek a saracének ellen. Később a hatalmas császár, Nagy Károly is jól látta, hogy a németek kiváló lovagok, akik nem egy hitetlen pogány halálát okozták. Erről azonban nincs több mondanivalóm, inkább arról kívánok szólni, amibe az imént belekezdtem.

VI

Berta igen jól nevelt és nagylelkű volt, aki csak ismerte, mind nagyra becsülte. Azon a napon, amikor útra kellett indulnia, letérdelt atyja, Florus király előtt, és őszinte fájdalommal, sírva vett búcsút tőle. Hóféhér bőrét enyhe pír színezte, s mindenki csodálta őt, hiszen egészen Pisa városáig nem volt nála szebb hajadon. Minden vágya az volt, hogy jót cselekedjék, hogy soha semmilyen rossz tettet ne hányhassanak a szemére. Ám később az erdőben szolgálója mégis gonoszul elbánt vele, amint hallhatjátok majd ennek történetét.

VII

Midőn Berta elbúcsúzott nemes lelkű atyjától, fájdalom hasított és rémület költözött szívébe. Országá nepei is, igaz szavamra mondom, keservesen megsiratták.

– Édes leányom – fordult hozzá az anyja –, tudd meg, hogy ameddig tehetem, elkísérlek téged. Elküldöm veled szolgálónkat, Margiste-ot, a leányát, Aliste-ot, kinél szebb teremést nem ismerek – mivelhogy nagyon hasonlít reád, ezért is kedvelem őt olyannyira –, valamint unokafivérüket, Tibert-t. Te is jól tudod, hogy mindhármukat jobbagysorból váltottam ki, midőn dénárjaimmal fizettem érettük, ezért azután még inkább megbízom bennük.

– Felséges anyám – válaszolt Berta –, én is szeretni fogom őket, s amíg jól megy a sorom, soha semmiben nem fognak hiányt szenvedni; minden

⁹ Adenet le Roi földrajzi tájékozatlansága miatt a korabeli Magyar Királyságot a Német-római Birodalomhoz tartozó országnak tekinti, ahol szerinte ugyanúgy németül (*tiois*) beszélnek, mint a Birodalom bármelyik „germán” országában.

bizalmas ügyemben ki fogom kérni a tanácsukat, s amint tehetem, Aliste-ot férjhez adom.

– Hálás leszek néked ezért, édes leányom – mondta a királyné.

Egy hétfő reggelen – úgy igaz, ahogyan mondom – egy pej paripára ültették Bertát. Nem számolok be részletesen az utazásukról, csak azt említem meg, hogy Szászországba, Nicholai herceg udvarába érkeztek, aki Berta nővérének a férje volt. (Saint-Denisben ugyanezt olvastam az ottani krónikában.)

– Édes leányom, most visszafordulok – mondta Blanchefleur –, s átadom atyádnak forró üdvözletedet. Ha nem fogsz helyesen cselekedni, akkor én meghalok a bánattól. Magammal viszem az ujjadon viselt gyűrűt, s könnyek között gyakran megcsókolom.

– Nem fog csalódni bennem, felséges anyám – mondta zokogva Berta.

VIII

Berta nyomban fogta a gyűrűjét, és nagy sírás közepette átadta azt az anyjának, ki ezt mondta néki:

– Isten kegyelmébe ajánllak, leányom, kinek jóvoltából a Nap ragyog. Egyaránt szeresd a tanult és az egyszerű embereket; ki jó szándékkal érkezik, annak úgy is kell visszatérnie, s a jóról soha nem szabad lemondania, hanem mindig ragaszkodnia kell hozzá.

– Drága jó anyám – szólalt meg Berta –, úgy érzem, mintha a szívembe egy nagy kést mártottak volna.

– Légy örömteli és vidám, édes leányom – mondta néki a királyné –, hiszen Frankhonba mégy, ami megnyugvással tölti el szívemet, mivel egyetlen más országban sem lakik szelídebb és igazabb nép.

A búcsúzásakor mindketten újból sírni kezdtek, s Berta ájultan roskadt egy fekete szőnyegre.

IX

A királyné Isten segedelmével útra kelt, Berta azonban továbbra is ájultan fekiüdt a padlózaton, mígnem hercegné nővére a karjába nem vette. Blanchefleurnek szinte megszakadt a szíve a fájdalomtól, midőn visszatért Magyarhonba, ahol a király már nagyon várta. Francia kísérői útra készen várakoztak, míg a nemes szívű Berta búcsút vett nővérértől, és szolgálai gyengéden felsegítették egy poroszka lóra.

Megállás nélkül keresztüllovagoltak Németföldön, Szent Herbert apátságánál gyorsan átkeltek a Rajnán, s az Ardenneket is hamar maguk mögött

hagyták. A Meuse menti Rostemont-ban szálltak meg egy igen jó fekvésű, előkelő kastélyban, mely erdőktől és dús rétektől körülvéve, két nagy folyó között¹⁰ magasodott méltóságteljesen. Később Bajorföldi Naimon herceg megerősítette a várat – mivelhogy nagyhatalmú, bátor, lovagias és jó szándékú nemesúr volt –, melyet azóta mindenki csak Namurnek nevez. Rostemont grófja, aki Florus magyar király unokafivére volt, nagy tisztességgel vendégül látta őket, és sok drága ajándékot adott a mi franciáinknak is, akik nem akarták elfogadni a paripákat, valamint az aranyat és ezüstöt. Másnap reggel vidáman indultak útnak Rostemont-ból, s áthaladtak Hainaut-n és Vermandois-n, útjukról azonban nem kívánok többet mondani.

Egy vasárnapon még naplemente előtt megérkeztek Párizsba. Frankhon királya boldogan indult fogadásukra udvarának több mint ezerhétszáz főúrával, kik valamennyien odaadó hűbéresei voltak. Illőn és nagy tisztességgel köszöntötték Bertát, ki okos és udvarias úrnőként szintén kedvesen üdvözölte őket.

– Szent Kelemen¹¹ nevére – mondta egyik a másiknak –, gyönyörű szép, ifjú úrnőnk lészen.

Felcsendültek és hangosan zúgtak a város harangjai. S hitemre, nem akadt olyan utca Párizsban, melyet ne borítottak volna be drága, szép szövetek, s a közeget pedig ne hintették volna be zöld fűvel és virágokkal. Királynőjük érkezése alkalmából a hölgyek kicsinosították magukat, s hangosan dalolva, vidám körtáncot lejtettek; egész Párizs gazdagon ragyogott, és boldogságban úszott. Amikor a trónterem bejáratánál a magyar kiráyleány leszállt a lováról, udvariasságból és tisztelete jeléül számos főúr szegődött kísérvőjéül.

X

Augusztus dereka után, ha nem tévedek, egy ragyogó nyári napon, mikor sem eső nem esett, sem szél nem fújt, Pipin király menyegzőt ült a szépséges és nemes lelkű Bertával. Az ifjú királyné egy drága otrantói selyemből készült, csodálatosan szép menyasszonyi ruhát viselt, s a több mint százezer márkát érő koronája ékszerként ragyogott a fején. Berta oly kecses volt, mint a nyíló virág az ágakon, s mindenki őt tartotta a legszebbnek. A királyi palota kertjében állították fel a menyegzői sátrat, és miután elhangzott a mise, a másznép százaz, harmincas vagy húszaz csoportokban késedelem nélkül asztalhoz ült.

¹⁰ A Meuse és a Sambre.

¹¹ Római Szent Kelemen (*Clemens Romanus*, kb. 35 – 97?), Róma püspöke, a 4. római pápa 88-tól haláláig. A patrisztika az apostoli atyák között tartja számon. Traianus császár a Krím-félszigeti Khereszonda száműzte, majd a Fekete-tengerbe taszította. A katolikusok között a Krím-félsziget és több európai város, valamint a kőfaragók, kalaposok és tengerészek védőszentje.

Ezen a napon nem egy nagyúr és herceg ajánlotta fel szolgálatát asztalnokként, s a királynőt is számos, szép ifjú nemeshölgy szolgálta ki készségesen és ügyesen.

Berta most még pompásan érezte magát, ám hamarost nagy bánat ül szívére, mert Margiste oly nagy árat fizettet vele megátalkodott gonoszságával, hogy sokszor fogja könny áztatni szépséges orcáját. A Mi Urunk sújtsen le az ocsmány, vén bajkeverőre!

XI

A menyegzői lakoma után leszedték az asztalokat, s a vándormuzikusok készülődni kezdtek, hogy bemutassák tudományukat. Három igencsak népszerű muzsikus járult a király és a királyné elé, hogy szórakoztassa őket. Az egyikük, kit Gautier-nak hívtak, tekerőlanton játszott, a második, kit Garnier-nak neveztek, mesterien hárfázott, a harmadik pedig, kinek nem tudom a nevét, nagyon ügyes lantos volt. Az udvari hölgyek és lovagok szívesen hallgatták őket, amíg befejezván muzsikálásukat, el nem távoztak. A király is felállt, a nemeshölgyek és -kisasszonyok pedig vígan táncra perdültek. A hercegek és grófok a szobájába kísérték a királynőt, hogy megpihenjen, majd visszatértek a nagyterembe, nem óhajtván tovább alkalmatlankodni nála.

Akkor Margiste járult elébe – verje meg őt az Isten –, aki egy gonosz és halálos tervet eszelt ki. Letérdelt a királyné mellé, s azt kezdte suttozni a fülébe:

– Végtelenül szomorú vagyok, úrnóm, Szent Riquier-re mondom. Tegnap este egyik barátom arra figyelmeztetett, hogy mióta Krisztus kínhalált szenvedett a kereszten, senki emberfiától nem kellett olyannyira félni, mint Pipin királytól, amikor majd melletted fekszik a nászi ágyon. Midőn ma éjjel a király élni fog férji jogával és asszonyává tesz, attól félek – ne adja Isten –, meg fog ölni téged. Már jó ideje tudok erről a szándékáról, de nem mertem szólni róla, nehogy túlságosan megjijsszelek.

Ennek hallatán a királyné szemét könnyek öntötték el, s félelmében úgy érezte, elveszíti a józan esztét.

– Ám nincs okod aggodalomra, úrnóm – mondta az öregasszony –, mert az igaz Istenre esküszöm, megmentelek téged. Amikor majd a püspök és az apát megérkezik, hogy megszentelje Pipinnek, Frankhon királyának a nászi ágyát, a te szobából mindenkit kiküldök, s Aliste leányomat tüstént levetkőztetvén, helyetted őt fektetem az ágyba. Már szoltam erről néki, és ő beleegyezett; az igazat szólva, inkább ő lelje ott halálát, mint te.

E szöveget hallván, Berta megölelte vén szolgáját, s hálát adott Istennek és szentjeinek. Montpellier összes aranya sem tette volna boldogabbá.

XII

Nagy öröme derült a királynő, amikor megtudta, mily módon menekülhet meg Pipin királytól, s hálát is adott érte a Miasszonyunknak, az egy igaz Hölgynek.

A gonosz szolgáló, az alávaló vén boszorkány pedig egy másik szobába ment, mely a Szajna partján épült királyi palota kertjére nézett. Egy kőszegélyes ablaknál találta a leányát, kire sújtson le a kegyetlen halál; úgy hasonlított Bertára, hogy festő sem tudta volna azt jobban megfesteni, s nem akadt asszony, kinek szépsége az övékéhez mérhető lett volna, miként a sivár erdő sem hasonlíthat a virágos mezőre. A vénasszony túláradó kedvességgel ölelte meg a leányát és csókolta meg arcát, s titokban megtanácskozták, hogy miként tudnák kijátszani Bertát.

– Drága leányom – fordult hozzá a vénség –, tudod, hogy mennyire kedvellek, ezért hát királynővé teszek, ha Isten és Szent Péter is úgy akarja.

– Isten hallgassa meg óhajtásodat, jó anyám – válaszolta Aliste. – Hívasd ide Tibert-t¹² is, mert úgy hiszem, mestere ő az ilyen dolgoknak. Küldess hát érte, és sürgesd, hogy mielőbb keressék meg azon oknál fogva, hogy tegnap este rábíztam az erszényemet.

S a vén szipirtyó már futott is, akár az agár, mivel soha nem volt rest, ha áru-lásról volt szó.

XIII

Miután Tibert megkapta az üzenetet, haladéktalanul unokanővérehez sietett, s amikor megérkezett, nem kellett hosszasan gyözködni, hogy beleegyezzen az árulásba. S a három áruló együtt kieszelte, miként távolíthatják el úrnőjüket, Bertát Frankhonból.

– Leányom – mondta Aliste-nak az anyja –, az igazat szólva, ha nagyobb akarunk ugrani, messzebről kell nekifutnunk, légy tehát egy kissé türelemmel e dolgot illetően. Ma éjszaka Berta nálam fog aludni, s amint megvirrad, hozzád fogom küldeni, hogy úgy tűnjön fel, mintha ott aludt volna. Ám akkor egy kés-sel ejts akkora sebet a combodon, hogy a friss vér kibuggyanjon belőle, és kiálts segítségért, hogy Berta meg akart téged gyilkolni. Én pedig majd berontok a szobába, rögtön megragadom őt, s hagyd, hogy azt tegyem vele, amit jónak látok.

– Cselekedjék tetszése szerint, anyám – mondta a szolgálóleány.

Ezt az álnok tervet eszelték tehát ki, Isten büntesse meg őket. Vacsora után, midőn besötétedett, a püspök és az apát megszentelte a nászi ágyat. A vénasszony mindenkit kiküldött a hálószobából, és leoltotta a fényt, hogy semmit

¹² Aliste unokafivére, aki szintén elárulja Bertát.

ne lehessen észrevenni. A leányát elrejtette Pipin király ágyában, s a kést, árulásuk eszközeit pedig az ágy szélén dugták el, süjtson le reájuk Isten büntetése!

XIV

Igen elégedett volt a vénasszony, egyre csak mosolygott, s felkereste úrnőjét, Bertát a szobájában, ekként szólván:

– Úrnőm, nagy bánatban és szomorúságban hagytam a nászágyban leányomat, s annyi áldozatot hoztunk érted, hogy nincs ember, aki mindazt le tudná írni.

– Így igaz, Margiste, a Teremtő hálálja ezt meg néktek!

Azzal a vénség lefektette az ágyába Bertát – Isten büntesse meg őt, a leányát és Tibert-t, és hozzon reájuk mindenféle bajt –. Kedvesen figyelmeztette, hogy virradatkor nagy óvatossággal térjen vissza, és feküdjék a király mellé. S a jámbor Berta minden harag és neheztelés nélkül megígérte, hogy ekként fog cselekedni, és nem fog szembeszegülni Margiste akaratával. Ágyában ülve elmondta esti imádságát, mert hithű és jól nevelt volt.

XV

Azon az éjjelen a király a hamis és gonoszszággal megvert szolgálóval töltötte kedvét, s egy örököst nemzett véle, ki a Rainfroi nevet kapta, és kibe igen kevés jószág szorult; majd később egy másikat, akit Heudrinek neveztek, s ő is telve volt rosszindulattal és nem kevés álnoksággal.

Virradat előtt az öregasszony az áruló Tibert-t hívatta, aki jött is szíves örömmel. Berta is felébredt, és azon nyomban csendesen a nászi szobába indult, miként azt a vén Margiste kérte tőle, s Aliste-hoz ment, aki a díszes nászágyban feküdt. Amint a szolgálóleány észrevette, nem várt tovább, hanem magasra emelte a kést, és a combja hátsó felébe döfte, s piros vére végigfolyt a lábán. A szolgáló azután Berta kezébe nyomta a kést, ki semmi rosszra nem gondolván, elvette azt tőle, olyannyira sikerült az öregasszonynak megtévesztenie. Akkor a hitvány szolgáló egy nagyot kiáltott:

– Ó, jaj, Pipin király, szerencsétlenségemre láttalak meg téged, amikor melletted akarnak meggyilkolni engem.

A király felébredt, s azt látván, hogy a királyné egy véres kést tart a kezében, azonnal felegyenesedett, és szinte esztét veszttette. Akkor az öregasszony is megjelent, s úgy tett, mintha szörnyen dühös lenne, és a leányához sietett, hogy megvizsgálja vérző sebét. Amikor a király meglátta Margiste-ot, Isten szent nevére megesküdtött, hogy a leánya meglakol bűnös tettéért¹³.

¹³ Margiste megtévesztő szerepcseréje folytán Pipin azt hiszi, hogy a vén szolgáló „leánya” támadt rá a „királynéra”, akivel ő együtt halt.

– Ó, királyom – sikoltotta a vénasszony –, az Egekre kérlek, büntesd meg őt tüstént, ne ismerj irgalmat, mert egész életemben gyűlölni fogom őt.

Azzal a vénség megragadta Bertát, és nagyot ütve reá, kituszkolta a szobából. Berta nem ellenkezett, mivel még mindig azt hitte, hogy ezt jó szándékból teszi vele Margiste, noha az ütéstől könnybe lábadtak a szemei. Azután Tibert ragadta meg oly erősen a királynét, hogy elszakította a köpenyét – legyen átkozott érte.

– Könyörülj rajtam, irgalmas Istenem! – fohászzkodott Berta –, mert nem tudom, mi történik velem, s mit akarnak ezek az emberek tőlem?

Akkor a gonosz vénasszony előrelépett, és egy kötelet nyújtott át Tibert-nek; Bertát lefogták, erőszakkal kinyitották a száját, s miként a ló fogai közé a zablát, kíméletlenül a szájába gyömösölték a kötelet, melynek a végét erősen megkötötték hátul a tarkóján, hogy megnyikkanni sem tudott. Az alávaló hálátlanok a kezét is összekötötték, majd az ágyra lökték, és egy takarót dobtak reá. Isten, a Mennyei Király irgalmazzon néki!

XVI

Miután a hitvány árulók szorosan Berta szájához erősítették a kötelet, s az ágyra lökték, a gonosz öregasszony odament hozzá, és halkán azt suttogetta a fülébe:

– Ha kiáltani mersz, a Szűzanyára esküszöm, rögvest a fejeddel fogsz megfizetni érte.

Ezt hallván, Berta ugyancsak megrémült, s rájött, hogy orvul elárulták és rútul becsapták; a fájdalomtól és a kétségbeeséstől rögtön elájult. Az öregasszonynak nem volt tovább maradása, s meghagyta Tibert-nek, hogy jól őrizze Bertát, majd fájdalmat és haragot színelve, a király hálószobájába sietett. Amint megpillantotta a leányát, a lábához borult:

– Irgalom, úrnóm, az Istenre kérem, ki az eget és a földet teremtette! Ha tudná, miként készítettem fel a leányomat (felséged szolgálatára), rögtön kijelenténé, hogy semmiben nem vétkeztem ezen a világon.

– Hallgass, aljas, vén boszorkány! – kiáltott reá a király. – A napnál világosabban kiderült árulásod: Bertát, a hitvesemet titokban el akartátok pusztítani, ámde leányod nem menekülhet meg a máglyahaláltól.

– Felséges uram – szólalt meg Aliste –, ne gondolja felséged, hogy ez az asszony valaha is árulásra vetemedett volna, hiszen egészen a jeges tengerig nincs nála erényesebb teremtés. A leánya azonban – akárcsak egy eszét vesztett holdkóros – mindig is kötözni való bolond volt. E mai reggelen egy kegyet szeretnék kérni felségedtől, mely az első kérésem, amióta feleségül vett engem felséged,

s egy aranykoronával a királynéjává koronáztak. Az esküjére kérem, melyet nékem tett felséged, hogy ez a dolog maradjon teljesen titokban, hogy senki emberfia ne szerezhessen tudomást róla. Annak okából, hogy magammal hoztam e szolgálót, nagyon szomorú lennék, ha felséged bárkinek is szólna a történetéről. Még ma reggel hívasson felséged három csatlóst, s adja a kezükre e cafatot azzal a paranccsal, hogy tüstént vigyék el egy messzi vidékre, ahol azután emésszék el vagy fojtsák meg, nékem mindegy, csak pusztítsák el.

– Felettébb okosan szólt, úrnőm – mondta a vénasszony –, én szívem szerint azt szeretném, ha a fejét vennék vagy vízbe fojtánák, csak a pokolba jusson.

A király nem utasította el Aliste kérését, hanem jóváhagyta és teljesítette azt. A szolgáló addig gyözködte fondorlatosan Pipint, amíg az anyjára bízta az ügy elintézését. A vénasszony boldogan hajolt meg a király előtt, s a gonosz teremtés igencsak elégedett lehetett, mert árulását tökélyen véghezvitte.

XVII

A király felállt, nem maradt ott tovább, mivel a gonosz asszonyok módfelett sürgették a dolog elintézésével. Hívatta hát a három csatlóst, ám ő nem kívánta elébük tární az ügyet, hanem Margiste-hoz küldte őket azzal a paranccsal, hogy mindenben engedelmeskedjenek néki, amire az kéri őket.

– Készülődjenek hát, uraim – mondta nékik az öregasszony –, amíg én is elkészülök, hogy azután azt tegyék, amit parancsolni fogok kegyelmeteknek.

S arra a szobára mutatva, ahol Berta tartózkodott, még hozzátette:

– Hozzák őt ide hozzám, de siessenek ám!

Azzal a vén Margiste is tért-fordult, nem volt tovább maradása, s nagy sóhajok és könnyek közepette úgy téve, mintha eszét veszítené, így szólt a királyhoz:

– Feküdjék vissza felséged, biztos lehet abban, hogy erről a lotyóról egy szó sem fog többé hallani; nem tekintem többé a leányomnak, amiért meg akarta ölni vagy fojtani az úrnőmet.

Azzal a felség eltávozott, sújtson le reá Isten büntetése! Szolgáló leánya pedig hangos zokogásban tört ki, mintha szenvedne, s egyre csak sóhajtozott. A figyelmes király igyekezett megvigasztalni:

– Szépségem, hagyjon fel e bánattal, és engedje elmenni a leányt, Isten majd ügyis megbünteti őt. Más alkalommal is megölhetné vagy megmérgezhethetné kegyedet. Nagyon megebesíttette? Ne titkolja el előlem.

– Nem, felség – válaszolta Aliste –, már nem árthat nékem. Ami igazán aggaszt, az a vér látványa; megmutatom felségednek is, csak arra kérem, csukja be az ajtót.

Mindezt avégett mondta a királynak, hogy múlassa az időt, hogy több idejük legyen elrendezni a dolgukat.

Ezalatt Tibert és a vénasszony nem tétlenkedtek, hanem úrnőjüket, Bertát felültették egy hátszlóra, s a három csatlósra bízták, akik még azon a reggelen Tibert-rel együtt útnak indultak véle. (Isten legyen irgalmas Bertához, s mentse meg ama nagy veszélytől, amely reá vár!) A vénasszony erősen kérte unokafivérért, Tibert-t, hogy ne felejtse el visszahozni Berta szívét, és töviről hegyire kioktatta, miképpen hajtsa végre észrevétlenül az árulásukat, s hogyan tartsák mindig szemmel a királynét, nehogy bárkivel is szót válthasson.

– Ne legyen gondja emiatt asszonyomnak – mondta Tibert –, jól fogom tenni a dolgomat, ebben ne is kételkedjék.

Azzal elköszönt az öregasszonytól, s útnak indultak.

XVIII

Virradatkor fényesen világított a telihold. Elhurcolták tehát Bertát, kit ily nagy balszerencse ért; szilárd hite és erős jelleme volt azonban, melyek megóvták attól, hogy odavesszen.

– Ó, Uram Istenem, Mennyei Atyám – sóhajtott fel –, azért kell most megfizetnem, amire egyáltalán nem szolgáltam reá. Ó, én szerencsétlen, mily gonosz és kegyetlen emberekbe botlottam! Vajon létezik még oly nyomorúság a föld kerekén, ami felérne az enyémmel? Ó, jaj! Nem látom többé az én drága, szelíd anyámat, sem Florus királyt, az apámat, sem a nővéremet és a fivéremet. Isten legyen testem és lelkem oltalmazója!

XIX

A végtelenül elkeseredett Berta Istenhez, az igazságos Mennyei Atyához fohászkodott, nem tudván, hová-merre hurcolják. Mindegyik napjukról nem kívánok azonban számot adni. Amikor megszálltak egy helyen, Tibert nyomban egy szobában vagy egy padlásszobában helyezte el a királynőt, s önmagán kívül – Isten büntesse meg! – senkit nem engedett a közelébe. Amikor pedig enni vagy inni adott néki, a keze ügyében tartotta kivont acélkardját, hogy megfélemlítse, nehogy egy szót is szóljon vagy kiáltson. Egy pillanatra sem akarta magára hagyni, majd újfent a szájába gyömöszölte a kötelet, a kezét hátrakötötte, akárcsak egy utolsó bűnözőnek, s másnap hajnalig bezárta a szobájába. Ekként mentek öt napon keresztül megállás nélkül, mígnem egy hatalmas, sűrű vadonba, a Le Mans-i erdőbe nem értek. Ott egy olajfa alatt megálltak.

– Uraim – szólalt meg Tibert –, Szent Riquier-re mondom, nem szükséges továbbladnunk.

– Tökéletesen egyetértünk – válaszolták a társai, és leszálltak lovukról a füves rétre.

Az egyik csatlóst, aki a legbecsületesebb volt közöttük, Morannak, a másikat Godefroy-nak, a harmadikat pedig Renier-nek hívták. A királynét is leszállították a hátsólóról, segítse meg őt Isten! Soha máskor nem férközhetnek hozzá ily közel, merthogy Tibert önmagán kívül senkit nem engedett a közelébe. Levették Bertáról a takarót, mely a ruháját borította, s előtűnt fehér tunikája és drága mentéje. Szépsége láttán a szolgák sírásra fakadtak, az alávaló Tibert azonban máris a kardjához nyúlt.

– Lépjenek hátrább, uraim – mondta –, hogy egyetlen csapással leüssöm a fejét.

Meglátván a kardot, Berta félelmében a földre roskadt, s gyengéden csókolni kezdte azt; nem beszélhetett rettenetes szerencsétlenségéről, mivel a szájában lévő kötél miatt nem tudott megszólalni.

– Ne bántsd őt, Tibert! – kiáltotta Moran –, mert a Mindenhatóra esküszöm, a fejeddel és tagjaiddal lakolsz meg, ha valaha visszatérsz Frankhonba.

XX

Azon a napon nagyon rossz és hűvös idő volt, s Berta a hangával benőtt pusztára földön feküdt. Tibert kardcsapásától félve, Miasszonyunkhoz, az igazságos Hölgyhöz fohászzkodott.

– Hitvány természetűnek kell lennie annak, uram – mondta Moran –, aki egy ily szépséges hölgyhöz rosszindulattal közeledik.

– Istenemre mondom – így Tibert –, az a dolgunk, hogy hamar öljük meg őt, miként Margiste, ki kedves nékem, a szavunkat vette, s azután térjünk haza minél előbb.

– Kőből van a szíved, Tibert – jegyezte meg Moran –, ám ha a legcsekélyebb ártalmára leszel a királynénak, Szent Péter apostolra mondom, Bajorföldi Naimon¹⁴ minden ravaszsága sem fog megóvni attól, hogy ez az erdő ne szolgáljon néked mindörökké halálos ágyadul.

XXI

Igencsak dühös lett a gaz Tibert, midőn nem engedték néki, hogy megölje Bertát. Mindazonáltal kihúzta éles kardját hüvelyéből, ám a három csatlós megragadta a derekánál, és nagy erővel a földre taszította. Mindegyikük nyomban

¹⁴ Bajorföldi Naimon német herceg, akit Kis Pipin szolgálataiért több német nemesúrral együtt lovaggá ütött (ld. később).

kivonta kardját, s mialatt ketten lefogták az áruló Tibert-t, Moran, megkönyörülve a királynén, eloldozta kötelékeit, és a szájából is kivette a pecket.

– Azonnal meneküljön innen, szép hölgyem – mondta Bertának –, a Jóisten szeretete vezérelje az útján!

S Berta félelemtől elszorult szívvel menekülni kezdett, hiszen joggal hitte, hogy a fejét fogják venni. Futott hát az erdőben, sokszor hálát adva Istennek, hogy megmenekült a kegyetlen Tibert-től, akit ennek láttán nagy harag öntött el.

– Felettébb nagy hibát vétettek, uraim – jegyezte meg –, ám amikor hazatérünk, mindnyájukat fellógattatom.

XXII

Azon a napon nagyon rossz idő volt, esett az eső és villámlott. Berta egy irtás mentén menekült tova, s addig futott, amíg a szolgák el nem veszítették szem elől.

– Uraim – szólt Moran –, Isten látja lelkem, ostobán és oktondi módon cselekedtünk, amikor majdnem halálos bűnre vetemedtünk. A hajadon minden gonosz szándék nélküli nemes hölgynek látszik, Isten kísérje útján és oltalmazza! Ebben az erdőben sok medve és leopárd van, melyek habozás nélkül felfalják. Hitvány, álnok módon jártunk el, a fájdalomtól és könnyөрülettől egészen összeszorul a szívem.

E szavak hallatán ismét lóra ültek, és hazafelé indultak.

XXIII

Berta a bokrok alján pihent meg az erdőben; Isten és legszentebb nevei oltalmazzák őt! Most nem szólunk róla többet, amikor majd eljön az ideje, folytatjuk történetét.

A csatlósok megállás nélkül hazafelé tartottak.

– Tudjátok, mit fogunk tenni, uraim? – kérdezte Moran. – Azt javaslom, vigyük el és adjuk át Margiste asszonyunknak egy vaddisznó szívét; így kikerülünk a csávából, hiszen megígértette velünk, hogy a hajadon szívét hozzuk el néki. Majd Tibert-hez fordulván, azt mondta néki:

– Szent Simon¹⁵ engem úgy segéljen, Tibert, ha ebbe nem egyezel bele, menten halállal lakolsz.

– Ez igen jó javaslat, uram – válaszolta Tibert. – Mivelhogy a leány elmene-kült, ez a legokosabb, amit tehetünk. Nem ellenzem, hogy ekként cselekedjenek, s ilyképpen nem is vádolhatnak meg minket.

Hamar megegyeztek, és valamennyien esküt tettek. Erről nem is szólunk tovább, úgy cselekedtek tehát, ahogyan elbeszéltem. Amikor megérkeztek Párizsba, beszámolójuk hallatán nagy öröm töltötte el az öregasszonyt.

– Hölgyem – fordult Margiste-hoz Tibert –, az igazat szólván, a leányt eltet-tük láb alól, s íme, itt hozzuk a szívét, melyet kegyednek ajándékozunk.

– Meglesz a jutalmuk, uraim – mondta a vénasszony –, hiszen nem élt még ily hitvány cafat, mióta világ a világ.

XXIV

A három csatlós a szállására ment, egyikük sem maradt tovább az árulókkal. Tibert és a vénasszony pedig felkereste az álkirálynőt, aki igencsak örvendezett visszatérésükön.

– Jó hírrel szolgálhatok, hölgyem – mondta Tibert –, mert éles kardunkkal megöltük Bertát.

– Adjunk hálát érte Krisztusnak, Tibert – válaszolta Aliste –, ugyancsak rá-szolgált kegyelmed a bizalmamra.

Örömmel fogadta hát a szolgáló Tibert hírért, s nagy boldogság öntötte el a szívét. Soha nem hallottam még ily galád árulásról, mióta Júdás feladta a Mi Urunkat. Krisztus, ki kínhalált szenvedett értünk a kereszten, engedje, hogy megfizessenek tettükért!

Pipin király szíves fogadtatásban és gazdag ajándékokban részesítette Berta magyar kíséretét, mely hazatérvén, átadta Florus királynak és Blanchefleur királynénak Pipin és az álnok szolgáló üdvözlését – sújtsa őt Isten büntetése!

Most nem szólok többet róluk, hanem visszatérek Bertához, ki igencsak szerencsétlennek és elveszettnek érezte magát a sűrű erdőben. Gyakran

¹⁵ Simon apostol vagy Szent Simon (I. század – 80 körül) a Názareti Jézus egyik apostola volt. Életéről nem sokat lehet tudni. Kánaánból származott, és a Zelotes ('túlbugzó') nevet is viselte. A Biblia csak néhányszor említi, annál többet tud róla az ókeresztény hagyomány. A Bibliában az apostolok felsorolásakor a következő helyeken szerepel a neve: Mk 3,18; Mt 10,4; Lk 6,15; ApCsel 1,13. Az őskeresztény hagyomány egy része azonosnak tartja Simonnal, Kleofás fiával, más része nem. A Biblián kívüli hagyomány szerint Simon Egyiptomban, Líbiában és állítólag a Brit-szigeteken hirdette az evangéliumot, majd Júdás-Taddeus apostollal Perzsiába – és talán Örményországba – ment, amely akkoriban a Pártus Birodalom része volt. Az I. század második felében valószínűleg Perzsiában lett vértanú.

fohászzkodott Isten könyörületéért, mert nem tudta merre menjen, s egyre csak messzebb került ama helytől, ahol az aljas Tibert hagyta.

XXV

A nemes hölgy gyakran fakadt keserves sírásra az erdőben, amikor hallotta a farkasok üvöltését és a baglyok huhogását. Az éles villámlásokat fülsiketítő mennydörgések követték, fújta a szél, és sűrűn esett az eső meg a hódara: förtelmes idő szakadt a magányos ifjú hölgyre. Szelíden a Mi Urunkhoz és szentjeihez fohászzkodott:

– Ó, Istenem Atyám, úgy igaz, hogy a Szűztől születted, s midőn felkelt a csilag, három király érkezett látogatásodra; Gáspárnak hívták az elsőt, ki a tömjént hozta, Menyhértnek, ki a mirhával ajándékozott meg, és Boldizsárnak, ki az aranyat adta néked. Ezeket kaptad, Uram, az előtted térdeplő királyoktól. Amiként ez így igaz, Uram, Istenem, olyképpen oltalmazd e szerencsétlent, aki szinte már eszét veszti.

Miután ekként fohászzkodott, Berta felvette a köpenyét, és Istennek ajánlva lelkét, elindult az erdőben.

XXVI

Berta gyorsan haladt előre egy völgy mentén. Istenhez, a könyörületes Mennyei Atyához és a szelíd Szűzanyához imádkozott, hogy oltalmazzák meg a bajtól, mert nem tudta mitévő legyen, s nagy volt szíve fájdalma.

– Ó, gonosz vénség – sóhajtott fel –, mily hálátlan voltál, amikor álnokul elárultál engem. Ó, én szerencsétlen! Mily keserves napot kellett megélnem, és senki nem gondolná, hogy királyi vérből származom. Isten és Szent Julián juttasson olyan szálláshoz, hogy ne ölhessenek meg a vadállatok, hiszen csak az Űrba vethetem szilárd hitemet és feltétlen bizodalمام.

XXVII

Azon a napon sokat szenvedett és kínlódott a királynő. Nem volt teherhordó lova, sem felmálházott ruhája, sem háza, sem boltíves szobája, ahol meghúzhatta volna magát; szíve jobban összeszorult, mint annak, akít a tengerbe vetnek. Nem volt nála szebb nemes hölgy egészen Thesszáliáig és Wales tartományáig, holott elgyötört és felettébb sápadt volt. Elhihetitek, egyetlen porcikája sem kívánta, hogy ily elcsigázott legyen. A cudar idő eláztatta és bepiszkította ruháját. Egy lejtőn lezúduló patakra lelt, melynek vizéből szívesen ivott volna, ha az nem lett volna oly zavaros, mint a romlott sör.

XXVIII

Nagy félelmek közepette bandukolt az erdőben a nemes hölgy – nem csoda, hogy fájdalom mardosta szívét –, mint ki nem tudja, hová-merre is menjen. Gyakran tekingetett jobbra és balra, előre és hátra, majd reményvesztetten megállt. Halk sírásra fakadt, és mezítelen térdel letérdelt a földre, azután pedig karjait széttárva, kereszt alakban lefeküdt a sűrű fűben, és jámboran többször megcsókolta a földet. Miután felállt, fájdalmas sóhajok szakadtak fel lelkéből, midőn anyjára, Blanche fleur királynéra gondolt:

– Ó, drága, jó anyám, ha tudná, mily szerencsétlenségre jutottam, menten megszakadna a szíve.

Majd összekulcsolt kézzel Istenhez fohászkodott:

– Uram, Istenem, ki ott fenn vagy az égben és messzire látsz, tekints le reám, ki e sűrű erdőben bolyongok, s a kegyes Szűzanya vezessen olyan helyre, ahol testemet soha nem érheti székely!

Azzal leült egy fa alá, mert úgy érezte, hogy szíve meghasad; szépséges fehér kezét tördelte, és minduntalan Isten és a Szűzanya irgalmába ajánlotta lelkét.

A nemes lelkű és tiszta szívű Berta az erdőben volt tehát, ahonnan minden erejével igyekezett kijutni a nyílt mezőre. Ám az út felettébb ismeretlen és nehezen járható volt előtte, s így nem tudta, merre menjen, hogy a legrövidebbet találja meg.

– Ó, álnok, gonosz vénység – sóhajtott fel –, miért is számúztél oly sietve, titokban ebbe az erdőbe, ahol bármely pillanatban reám támadhatnak a vadállatok? Gyötrelembe és szenvedésbe taszítottál engem, Isten és az Istenanya büntessen meg érte.

– Ó, Uram, Istenem, mily szörnyű helyzetbe kerültem, a kintől és a félelemtől elszorul a szívem. Segíts rajtam, áldott Szűzanya!

XXX

A fényes arcú királynő, Blanche fleur leánya igencsak bánatos szívvel bolyongott az erdőben. A nemes és vitéz Florus király volt az apja, ki nagyon megdöbönt volna, ha tudott volna a leányát ért szerencsétlenségről. Bertának volt egy nővére is, Aélis, ki Szászország hercegének és Brandenburg örgrófjának volt a hitvese. Igen előkelő nemzetségből származott tehát Berta – erre megesküszöm –, királyok, hercegek és császárok voltak a felmenői.

Leült egy fa alá, ám ott sem talált semmi örömet. Piros volt az orcája, mint a rózsza, és fehér volt a bőre, mint a lilium virága.

– Ó, Istenem! – sóhajtott fel –, látom-e még valaha a barátaimat? Ó, jaj, én szerencsétlen nyomorult, mennyi kint és gyötrelmet kell elszenvednem

számkivetve és idegen földön tévelyegve! Ó, Istenem, Atyám! Azt gondoltam, hogy igen magas rangra emelkedem, midőn a nagyhatalmú Pipin királyhoz adtak feleségül, és fényes kísérettel Párizs városába érkeztem. Most pedig azt kell látnom, hogy sorsom napról napra rosszabbra fordul.

S szájalomra méltón keresztet vetett karjával a mellkasán.

XXXI

A nemes hölgy, ki egy fa alatt ült az erdőben, tunikát viselt az inge felett, s egy szürkeprémes mente volt a vállán, melynek szövetét a lutisek¹⁶ országában készítették. Előkelő megjelenésén látszott, hogy nemes hölgy, ám szíve öszszeszorult, s az esőtől és a hódarától olyannyira átázott a ruhája, hogy ájultan hanyatlott le egy szürke kősziklára. Amikor magához tért, Istennek és Szent Dénesnek ajánlotta lelkét:

– Ó, jaj, atyám, a nemes lelkű király még nem tudja, hogy – anélkül, hogy megérdemeltém volna – ily szerencsétlenségre jutottam, s számkivetve, egyedül bolyongok e sűrű erdőben! Jól tudom, hogy ha tehetné, felkutattatna Hispániától Fríz-földre, ámde nem tudom, miként adhatnék néki hírt magamról. Istennek ajánlom hát lelkemet, ki kínhalált szenvedett a bűnösökért; amiként őt tisztellem és szeretem, úgy mentsen meg engem a szégyentől, hogy ne érjen bántódás, s ne faljanak fel a vadállatok.

XXXII

Berta egy lombos fa alatt ült az erdőben, mely egy Minclónak¹⁷ nevezett patak partján nőtt. Csak úszva tudott volna átkelni a patak túlsó partjára.

– Ó, Uram, Istenem – sóhajtott fel –, a szívemet néked ajánlom, kérlek, vedd a testemmel együtt, hiszen csak téged óhajtalak szolgálni.

Akkor oly erősen beleütötte a lábát egy kőbe, hogy az a cipőjén keresztül egy mély sebet ejtett rajta, mely vérezni kezdett, mintha szögbe lépett volna.

– Ó, jaj, én szerencsétlen! – jajdult fel az ifjú hölgy –, az erdőben üvöltő vadak miatt segítségért sem merek kiáltani. Pedig ki kell kerülnöm e csávából, mert csak akkor lesz nyugalmam; a hidegtől még megóv a köpenyem, amelybe beburkolózhatom. Ámde bármily szenvedést kelljen is kiállnom, Istennek adok hálát miatta.

– Ó, Pipin király, én nem részesülök a te javaidból, hiszen néked túl sok, ne-

¹⁶ A lutis-ek vagy leutice-ek Pomerániában, Mecklenburg környékén, a Balti-tenger partján a IX-X. században letelepedett szláv törzsek voltak, akiket – a korábbi chanson de geste-ek (*Roland-ének*, *Renaut de Montauban*) hagyományát folytatva – Adenet le Roi is „pogány” népeknek tekint.

¹⁷ A Mincló nevű patak a Le Mans-i erdőben található.

kem pedig túl kevés jutott abból.

XXXIII

Berta a földön feküdt, mely kemény volt, mint a kő. Egészen a Dunáig nem volt nála szebb nemes hölgy; okos volt, udvarias és mindig kedves. Valaki csá-kánnyal egy kis halmot emelt oda, és a szépséges ifjú hölgy annak támaszkodott, s már sírni sem tudott a kimerültségtől; bicegett a fájdalomtól, akár a patkóját vesztített paripa. Menekülés közben a tüskés ágak cafatokra szaggatták ruháját, melyet úgy-ahogy magára erősített. Öltözete úgy nézett ki, mint a káposzta, nem úgy mint arca, melynek színe oly fehér volt, akár a frissen készült kréta; enyhe pír borította, és sima volt, mint a páva tolla. Egy faág megsértette a jobb orcáját, mely fájdalmasan elkékült. A kintól és gyötrelemtől legyengült és erejét veszítette, ám bármennyire szenvedett is, halkán, nehogy a vadállatok meghallják, Istenhez és a Szűzanyához fohászzkodott. Balsorsa miatt a fájdalmi még gyötrelmesebbek voltak.

– Ó, Fortuna – sóhajtott fel –, mily gúnyt űztél velem, midőn kerekedet rossz irányba fordítottad, s engedted, hogy a legnagyobb tisztességből a sárba hulljak! Nem a vízben úszkáló halakhoz, hanem ama pintyhez vagy pacsirtához vagyok hasonlatos, amelyet egy kiéhezett karvaly tart a karmaiban, s én sem szeretném, ha egy medve vagy farkas a fogaival vagy karmaival összemarcangolna.

– Uram, miként jól tudod, hogy mindenestül a tiéd vagyok, engedd, hogy a Szűzanya szeretete adjon erőt a lelkemnek, s ne vonja azt meg soha tőle, hanem vigye magával a paradicsomba, hiszen oly sok bűnöst kimentett már az ördög karmaiból.

XXXIV

Hitvány, csúf idő volt azon a napon, melytől sokat szenvedett és sírva gyötrődött a királynő; s mégis hálát adott Istennek, kit hűséggel szolgált, s ilyképpen kiérdemelte a paradicsomot.

– Ó, Istenem! – jajdult fel –, miért is nem tudja az én nyíltszívű anyám, hogy Berta leánya ebben az erdőben fog elpusztulni. Felettébb rossz és ostoba tanácsot követett királyapám, midőn a vénasszonyra és unokafivérére, Tibert-re bízott engem; Isten bosszúja érje utol őket, hogy mindenki előtt napvilágra kerüljön gonosz árulásuk. Amikor Szent Herbert apátságánál átkeltem a Rajnán, nem gondoltam volna, hogy ebben az erdőben lesz majd a szállásom.

XXXV

Berta királynő a Le Mans-i erdőben találta magát, ahol az éjszaka szörnyű és félelmetes volt. Minthogy a feje és arca szinte teljesen fedetlen volt, az erdő legelhagyatottabb részében igencsak szenvedett a nagy hidegtől. A sarjadzó bokrokon kívül semmi nem védte meg a széltől, ám a gyötrelmei leleményességre készítettek, és a tunikájával burkolta be szelíd orcáját.

Szent Borbálához¹⁸, az igazi megtérthez és Szent Katalinhoz¹⁹ fohászzkodott, akik Isten szolgálatáért mártíromságot szenvedtek, ám vértanúságuk megnyitotta előttük a paradicsom kapuját.

– Érettük el kell túrnöm a hideget és a nélkülözést. Uram, Istenem, amiként töretlenül bízom és hiszek benned, úgy óvj meg engem attól, hogy elragadjanak és felfaljanak az erdő éhes vadjai, s ily kegyetlen halál legyen a sorsom.

XXXVI

Ím, figyeljete, jó urak, s Isten nevében hallhattok egy igaz történetet, melynek sorai szépen követik egymást. Fogadjátok hát szívesen valamennyien, mert úgy hiszem, igen kevés akad, melynek tárgya ehhez fogható lenne. A frankhoni Saint-Denis apátsága a garancia erre, ahol e történetre bukkantam egy gondosan őrzött könyvben.

Bealkonyult, és közeledett az éjszaka, amikor a királynő az erdő sűrűjében olyan helyre igyekezett, ahol jószágot neveltek, s ahol hét vagy nyolc cserje

¹⁸ Szent Borbálát (Kr. u. 306 körül, Nikomédia) a kereszténység a tizennégy segítő szent között tiszteli. Egyes változatok szerint Antiochiában, mások szerint Héliopolisban élt. A legendájához köthető események miatt főként a bányászok, tűzserészek, ágyú- és harangöntők tartják védőszentjüknek. Apja, aki egy pogány nagyúr volt, bár tanult, művelt nőt akart belőle nevelni, egy toronyba zárva, eltiltotta a külvilágtól és az egyre terjedő kereszténység tanaitól. Borbála később mégis kapcsolatba került a keresztényekkel, és titokban megkeresztelkedett. Amikor ez apja tudomására jutott, hagyta, hogy leányát megkínózzák, sőt felháborodásában saját kezűleg vette leánya fejét, ám utána – Isten büntetéseként – villám sújtotta agyon. Maximinus Thrax (235–238), Maximianus (286–305) vagy Maximinus Daia (308–313) császárok alatt szenvedett vértanúságot Toszkanában vagy Rómában.

¹⁹ Alexandriai Szent Katalin (282 körül–305) Maximianus császár (286–305) idejében élt, és szenvedett vértanúságot. A legenda szerint keresztényként nem akart részt venni a bálványok tiszteletére rendezett áldozatokon, és nyíltan ellenszegült a császár parancsának. Ezért börtönbe vetették, és ötven tanult férfit küldtek hozzá, hogy a pogányság számára megnyerjék, de a jámbor szűz oly bölcsességgel védelmezte hitét, hogy mind az ötvenen keresztényekké lettek. Először kerékbe akarták törni, az azonban darabokra esett szét, s végül lefejezték. Szent Katalin Alexandriában, 305. nov. 24. vagy 25-én halt meg, emléknapja november 25. A bölcslők, a könyvtáruk, a nyomdászok, az ügyvédek és a filozófusok védőszentje.

is nőtt. A szél erős zúgása nagy félelmet keltett benne, és sűrűn fohászzkodott a Teremtő oltalmáért. Egy szemernyi nyers vagy sült ételme: sem kenyere, sem húsa, sem süteménye, sem kétszersültje, sem bora nem volt. Tudjátok meg, hogy a kimerültségtől szinte összeroskadt, és feje lehanyatlott, mivelhogy semmi oka nem volt az öröme a királynénak, ki majdan ama nemes gyümölcsöt fogja megérlelni, mely sok szaracénnak okozza halálát²⁰.

XXXVII

Látván, hogy az erdőben kell éjszakáznia, s hogy az alkony mily hűvös és rideg, Berta a bokrokban keresett menedéket az erős szél ellen.

– Ó, Istenem – sóhajtott fel –, mily rútul elárultak és becsaptak engem! Az öröm és jókedv végleg elhagyott, midőn nyomorultul ebbe az erdőbe száműztek. Azt hiszem, e rejtékhelyet a vadállatok hozták létre, mert felettébb hevenyészett; nem tudom, kinek lenne hasznára az én ittlétem, hiszen ha a vadak reám találnak, azon nyomban megölnék és felfalnak, akár a farkas a vadmalacot. Csak Isten oltalmában bízhatok, ki ide vezetett engem, ezért hát, nem látván más kiutat, itt maradok.

XXXVIII

Szegényes szállása volt a nemeshölgynek, midőn bealkonyult; nem volt néki háza, sem szobája, sem padlásszobája, sem takarója, sem párnája, sem fejpárnája, sem ágyneműje, sem komornája, sem szobalánya, sem inasa, sem szőnyege, hogy kényelembe helyezhesse magát. A Teremtőhöz fohászzkodott, és egy kis halmot készített olajfalevelekből, ahol megpihenni remélt. Ám ha Krisztus Urunk nem gondolt volna reá, igencsak ijesztő kalandban lett volna része. Két rabló járt arra, kik zsákmány után kutattak, s észrevették Berta fehér tunikáját. Az egyikük máris odafutott, hogy megszerezze a ruhadarabot; a királyné talpra ugrott, és reszketni kezdett, mert azt hitte, hogy egy vadállat támadt reá. A rabló, látván az ifjú hölgy szépségét, rögvest meg akarta ölelni, ámde a másik lator rákiáltott:

– Takarodsz onnan, gazember, ő az én kedvesem lesz, Szent Riquier-re esküszöm.

– Ezt csak szeretnéd, rabló uram! Ha nem tágítasz tőle, drágán megfizetsz érte.

Hallván e fenyegetést, amaz elveszítette a fejét, és egy nagy kést húzott elő, hogy a másik testébe mártsa. Ez pedig kivonta kardját, s akkora ütést mért társára, hogy mindketten véresen kerültek el a fűben.

²⁰ A szerző ezzel a képes beszéddel „jósolja meg” Berta fiának, a leendő Nagy Károlynak világra jövetelét.

Ezalatt Berta királynő menekülőre fogta, s elfutott, ahogy csak a lába bírta. Addig futott a szerencsétlen egy keskeny ösvényen, amíg csak ki nem fulladt. Akkor újból bevette magát az erdőbe, és elrejtőzött egy sűrűben. Amíg nem szállt le az éjszaka, moccanni sem mert, s amikor már teljesen besötétedett, ekként siránkozott:

– Ó, mily hosszú leszel, éjszaka, és mennyit aggódhatok miattad. Ha Isten segítségével megérem a holnapot, nem tudom merre, előre vagy hátra induljak el, így hát bőven van okom az aggodalomra. Három dolog közül eggyel mindenképpen számolnom kell: vagy éhen halok, vagy a hidegtől pusztulok el, vagy pedig vadállat támadásának esek áldozatul, mielőtt még megvirradna. Ugyancsak sanyarú kilátás vár reám. Ó, Szűzanya, légy kegyes megkérni szelíd Fiadat, hogy szükségemben legyen a segítségemre, amelyre igencsak rászorulok.

Majd térdre esett, és megcsókolván a földet, így szólt:

– Szent Julián, kegyeskedj szállást adni nékem!

Elmondott egy Miatyánkot²¹, s miután keresztet vetett, lefeküdt a jobboldalára, és könnyek között elaludt; Isten óvja őt minden veszélytől!

XXXIX

A sűrű erdő egyik kietlen részén, egy kis halom alján, s egy patak mellett, fejét egy kőre téve aludt Berta királynő. Lelkét Istennek és Szent Péternek, a szelíd Szűzanyának és Szent Juliánnak, az igaz vendéglátónak ajánlotta. Kihúzott a földből néhány páfrányt, és amennyire tudta, azokkal fedte be testét és arcát, minthogy igencsak tartott az éles, metsző szélről, s a tüskés ágak sem hagyták meg épségben a ruháját. Ifjú volt még és zsenge, mint a fűre hullott harmat, ámde okosságban, udvariasságban és jól neveltségben nem szűkölködött. Nem volt több tizenhat évesnél, amikor a vén boszorkány – kit érjen utol a gonosz halál – és álnok unokafivére, Tibert elvitte Magyarhonból; küldjön reájuk nagy ségyent az igazságos Szűzanya!

XL

A nemes hölgy a kietlen erdőben aludt, ahol egyáltalán nem volt biztonságban. Nagyobb biztonságban érezhette volna magát Namurben, ha a derék Glansur gróf²² nemzetségéhez tartozott volna, akinek címerén arany mezőben

²¹ A középkorban az utazók rendszerint egy Miatyánkot mondtak Szent Julián tiszteletére, hogy biztonságos szállást találjanak.

²² Glansur gróf valószínűleg egy Adenet által kitalált, fiktív szereplő, akinek nincs nyoma a korabeli vagy későbbi dokumentumokban.

egy azúr oroszlán látható, és hitvese révén Saumur vidékét birtokolta, s aki később a tengerentúl, a szaracénokkal vívott Tyr melletti véres csatában esett el. Nem hiszem, hogy onnan Defurig²³ akadt volna még egy nemes hölgy, kit ily nagy szerencsétlenség ért volna; Urunk, Istenünk kegyelme fordítsa jobbra a sorsát, mert tiszta, igaz szívvel szereti őt. A gyötrelemtől és elcsigázottságtól oly mélyen aludt egy cserje tövében, egy régi kis fal mellett, hogy dobpergés sem ébresztette volna fel.

XLI

Berta a kemény földön aludt tehát az erdőben. Az éjszaka sötét és félelmetes volt, a levegő pedig nagyon lehűlt. A fiatal és törekeny királynőnek kevés ruhája volt. Ám kifinomult teremtés benyomását keltette, s hite oly szilárd és megingathatatlan volt, mint akinek minden gondolata a jótéteményekre irányul, mivelhogy az Istenbe vetett bizodalma és szeretete mindennél erősebb volt. Ezért azután minél súlyosabb teher nehezedett reá, annál inkább hálás volt Istennek a próbatételekért, melyeket ki kellett állnia. Éjfél előtt a rossz idő kissé lecsendesedett, az égen tisztán látszott a hold, a szél és az eső is alábbhagyott, s az idő megenyhült.

XLII

Éjfél felé már nem fújt többé a szél. A királynő felébredt, nagyokat sóhajtott, és félelmében reszketni kezdett. Jobbra és balra tekintett, és mivel világos volt, azt hitte, hogy már megvirradt.

– Ó, Uram, Istenem – sóhajtott fel –, merre induljak el, hogy egy kis élelmet találjak, mert oly éhes vagyok, hogy már gondolkozni sem tudok?

Az ifjú hölgy akkor sírásra fakadt, s apja és anyja jutott eszébe:

– Ó, jaj, édes jó anyám, mennyire szeretnél engem, s te is drága apám, hány-szor megöleltél és megcsókoltál; nem fogtok többé látni engem, erre akár meg is esküdnék.

Majd térdre rogyott, és elterült a földön.

– Ó, Uram, te hagyta, hogy a szent keresztre szegezzenek, hogy megmentsd népedet, ezért hát mindnyájunknak tisztelnünk és szolgálnunk kell téged. Aki többet szenved, annak még inkább téged kell imádnia, hiszen megjutalmazod, Uram, azokat, akik ezt teszik, midőn befogadod őket a szent mennyországba. Minthogy engem is próbára teszel Mennyei Atyám, kész vagyok érted minden szenvedést elviselni, csak ebből a veszélyből ments ki, Uram, engem.

²³ A *Roman d'Alexandre* egyik epizódjában esik szó Defur bevételéről.

Az irántad érzett szeretet okán fogadalmat szeretnék most tenni, melyet soha nem fogok megmászítani. Amíg élek, soha nem fogok szólni arról, hogy királylány vagyok, sem arról, hogy a nemes lelkű Pipin király hitveséül fogadott. (Inkább házanként koldulni fogok.) Csak ha egy határhoz érkezem, akkor fedem fel magam, s inkább szólok róla, még ha félnem is kell miatta, mintsem hagyjam, hogy megszegyenüljön a testem; ha Isten is úgy akarja, mindenáron megőrzöm a szüzességem, mert ha valaki elveszti azt, soha többé nem fogja tudni visszaszerezni. Engedje meg nekem a Mindenható és a Szűzanya, hogy megtarthassam a fogadalmam, és egyenes út vezessen a szeretetükhöz.

Akkor egy újabb zápor érkezett, és esni kezdett, s Berta ismét a cserje tövében húzta meg magát, amíg az idő meg nem javult.

XLIII

A jámbor Bertát nagy kellemetlenség érte, mivel igen hűvös napra virradt.

– Ó, Istenem – sóhajtott fel –, Mennyeknek Ura és Királya, légy oltalmazója testemnek és lelkemnek, mert az elmúlt éjszaka ugyancsak gyötrelmes volt nekem, és nem voltam híján a szenvedésnek.

– Ó, gonosz vénasszony és te álnok, gaz Tibert, a ti aljas árulásotok miatt kell most megfizetnem; az irgalmas Isten adja, hogy egyszer még fény derüljön reá!

S még mielőtt megvirradt volna, a királynő útra kelt, mivel a hold fényesen világított.

XLIV

Alighogy megvirradt, Nagylábú Bertának nem volt tovább maradása a Le Mans-i erdőben. Sűrűn fohászzkodott Istenhez, a Mennyek Urához, s egy forrásra bukkant, ahol a szomját olthatta. Ám oly hűvös volt az idő, hogy reszketni kezdett, s nem tudta, miként védekezzen a hideg ellen. A királyné talált egy kis ösvényt, mely egy igen réginek látszó remetelakhoz vezetett, s arrafelé vette útját. A remetelak ajtaján lógó kopogatóval bekopogott, és egy jóságos remete máris kinyitotta az ajtón lévő kis ablakot. Megpillantván a remetét, Berta istenfélőn köszöntötte, s ekként szólt:

– A szent könyörület nevében engedj be engem, jó ember, hogy egy kissé megmelegíthessem fáradt és elcsigázott testemet.

A remete felettébb elámult és gondolkodóba esett Berta kivételes szépsége láttán.

– Uram, Istenem – sóhajtott fel –, te vagy az én egyedüli oltalmazóm, ne engedd hát, hogy az ellenségnek hatalma legyen felettem! Miként került ide

ez a gyönyörű asszony e sűrű erdőbe, kinél szebbet még életemben nem láttam? Az ördög általa próbál megkísérteni engem, ámde nem lesz erre képes, ha Isten elegendő erőt ad nékem.

Majd keresztet vetett, és többször is megkérdezte a nemes hölgytől, hogy istenfélő-e.

– Igen, az vagyok, jó uram – felelte Berta –, hiszen őnéki adtam a szívemet.

– S igaz hitére, árulja el, mely országból érkezett?

– Ó, csak egy szegény, szerencsétlen asszony vagyok, jó uram. Engedjen be engem, és mindent elmondok kegyelmednek arról, hogy ki vagyok, és mit keresek itt, semmit nem fogok elhallgatni.

– Szép hölgyem – szólt a remete –, márpedig ide sem télen, sem nyáron asszony nem teheti be a lábát, mivel sok esztendővel ezelőtt ekként rendelkeztek feljebbvalóink, kik e rendet alapították. Nem jöhet be tehát, minthogy én is így fogadalmat tettem.

E szót hallván, Berta sírásra fakadt, mire a remete megkínálta a kenyérével, mely fekete volt, és tele volt törekkkel, mivel nem rostálták meg a lisztjét. Berta elvette az ételt, és Isten nevében megköszönte, de oly elcsigázott volt, hogy csak egyetlen falatot tudott lenyelni belőle. Ezt látván, a remete nagyot sóhajtott, és nem tudta visszatartani könnyeit; nagy szájalom fogta el az ifjú hölgy iránt, mert igen jámbornak találta. Már arra gondolt, hogy mégis beengedi, ám szívét oly szilárd hűség uralta, hogy félt megszegni a fogadalmát.

XLV

– Szép hölgyem – szólt a derék remete –, ne legyen így elkeseredve, mától fogva jobbra fordul a sorsa; ha hisz nékem, véget érhet a szenvedése. Keresse fel Simon és felesége, Constance, a bölcs és okos asszony házát, kik mindketten jó szándékú és megbecsült, derék emberek. A lelkem üdvösségére mondom, náluk szállást találhat és megmelegedhet.

– Hálásan köszönöm, jó uram – válaszolta Berta –, ám nagy gondban vagyok, mert nem ismerem az utat, mely hozzájuk vezet.

– Ne nyugtalanodjék, szép hölgyem – így a remete –, menjen csak tovább ezen az ösvényen, és a világért se térjen le róla.

– Isten, ki az eget és a földet teremtette, fizesse meg a jóságát, uram, mert a biztos halál leleselkedik reám, ha még egy éjszakát ebben a sűrű erdőben kell töltenem; ha száz életem volna, a kegyes Szűzanyára esküszöm, egyetlen egy sem maradna nékem.

E szavak hallatán a remete kinyitotta a remetelak ajtaját, hogy megmutassa Bertának az utat, s Isten kegyelmébe ajánlva őt, a szájalomtól nem egy

könnycseppet hullatott. Berta fájdalommal eltelt szívvel ment vissza az erdőbe, s miután egy darabig az ösvényen haladt tova, hirtelen egy nősténymedve bukkan fel a völgyben, és pofáját kítátva az ifjú hölgy felé kezdett szaladni. Berta igencsak megrémült, amikor megpillantotta a vadállatot.

– Ments meg, Istenem, Mennyeknek Ura, ki a sós tengert teremtetted – kiáltott fel –, mert most ér véget az életem!

S a félelemtől ájultan esett össze. A medve azonban elkerülte, és másfelé vette útját. Pillanatok alatt megölte és felfalta volna Bertát, ámde Isten és a magasságos Szűzanya megóvta őt, mert nem akarták, hogy élete így érjen véget. Miután magához tért, Berta oly kába volt, hogy majdnem elfelejtette, merre is kell mennie. Isten segedelmével azonban rátalált az útjára, s nagyon megnyugodott, hogy sehol nem látta a nősténymedvét. Buzgón hálát adott hát a Szűzanyának megmeneküléséért. Ám oly fáradt volt, hogy nem tudta folytatni az útját, s úgy legyengítette az éhség és a hideg, hogy ha Isten nem segített volna rajta, neveltetése és életmódja okán nem tudott volna ily szenvedést elviselni. Akkor találkozott Bertával Simon, az útmester, aki, amint megpillantotta, rögtön megállította lovát, s nagy szánalmat érzett iránta, mert oly elcsüggedt volt. Látván Berta szürkemókus köpenyét és tüske szaggatta tunikáját, valamint arcának hófehérségét és enyhe pírját, Simon ugyancsak elcsodálkozott, miként kerülhetett egy ilyen gyönyörű hölgy egyedül az erdőbe. Amint Berta észrevette az útmestert, rögtön megállt, az pedig Isten nevében köszöntötte. Az ifjú hölgy szintén köszöntötte Simont, e szókkal fordulván hozzá:

– Isten legyen irgalmas a lelkéhez, jó uram! Ha nincs terhére kegyelmednek, mutassa meg, mely út vezet Simon házához, kit oly nagyon dicsértek nékem. Nagy könnyöretet gyakorol ezáltal, mert felettebb szerencsétlenül jártam; már régóta nem ettem, és ma éjjel majdnem megvett az Isten hidege az erdőben.

XLVI

A nemes lelkű Berta szavai nagy szánalmat ébresztettek Simon szívében, ki könnyek között kérdezte tőle:

– Kicsoda kegyed, szép hölgyem, mondja meg bátran?

– Tüstént megmondom, jó uram – válaszolta a nemesölgy. – Tudja meg kegyelmed, hogy Elzász vidékén születtem, ahol hosszú háborúskodás folyt. Egy Clément nevezetű hűbéres leánya vagyok, ki összes földjét és birtokát elveszítette, s az egész családunknak el kellett menekülnie szülőföldjéről. Idegen országokban kerestük a megélhetésünket. Volt egy mostohaanyám is – a Mi Urunk sújtson le rá –, aki mindennap megvert és megrugdosott, s amikor már nem bírtam tovább elszedni az ütéseit, egy napon elszöktem tőle, amit

már nagyon megbántam, mert azóta még több szenvedésben és gyötrelemben volt részem. Az imént egy remete igen kedvesen azt mondta nékem, hogy minden nehézség nélkül felkereshetem a derék Simon útmestert, akinél szállásra lelhetek, ám nem ismerem a hozzá vezető utat, s ezért vagyok ily elkeseredett. Nemes lelkű, jó ember, a Mindenható nevében legyen könyörületes, és mondja meg nékem, merre menjek.

– Szép hölgyem – szólta Simon –, hagyja abba a sírást, mert tudja meg, hogy én vagyok az, akit kegyed keres.

Ezt hallván Berta az ég felé emelte karját, s az örömtől megszólalni sem tudott. Simon a házába vitte az ifjú hölgyet, és feleségét, a derék és okos Constance-ot szólította:

– Nézd csak, kedvesem, kit hoztam néked ajándékba. Csodák csodájaként, az erdőben találtam reá. Elmondta nékem, miként került oda: jó családból származik, fogadd őt szeretettel. Nagy veszélyek közepette töltötte a mai éjszakát az erdőben, s Szent Vince²⁴ nevére mondom, felettébb csodálkozom, miképpen tudott megmenekülni a vadállatoktól. Teljesen átfagyott, és éhség gyöttri; legyen reá gondod, hogy mielőbb visszanyerje az erejét és egészségét.

– Ezt fogom tenni, jó uram, megígérem.

Azzal a derék asszony udvariasan kézen fogta Bertát, aki sírásra fakadt a hidegtől és az elszenvedett gyötrelmekről. Constance szintén elzékenyült, s könnyek között a szobájába vezette, és a tűz mellé ültette a királynőt, akit a háziasszony két szépséges leánya is gondjába vett, és alázattal dörzsölni kezdték a testét, hogy felmelegedjék. Úgy szánták őt, hogy ők is könnyekre fakadtak. Berta pedig, érezvén a tűz melegét, hálát adott Istennek.

XLVII

Simon házában volt tehát Berta királynő, akit szerfölött boldoggá tett, hogy megmenekült a szörnyű szenvedésektől. Constance és leányai szintén sajnálkoztak az őt ért szerencsétlenség miatt; az egyiküket Isabelle-nek, a másikat

²⁴ Zaragozai Szent Vince az Ibériai-félszigeten, Huescában született (? Huesca – 304, Valencia). Neve latin eredetű: a *Vincentinus* jelentése 'Győzedelmes'. A szent és a világi tudományokra szent Valér, Zaragoza püspöke oktatta. Diakónussá szentelése után Vince látta el mindazon tennivalókat, amelyekre püspöke öregsége miatt már nem volt alkalmas. Amikor Diocletianus császár 303-ban elrendelte az utolsó nagy keresztényüldözést, Valencia helytartója a parancs végrehajtását a püspökön és diakónusán kezdte: bilincsbe verve Zaragozából Valenciába vitték, és válogatott módokon kínozni kezdték őket. Tisztelete főleg Franciaországban terjedt el, amihez különösen hozzájárulhatott tunikája, amit sokáig ott őriztek. Tunikája révén lett Vince a takácsok védőszentje, amit már a chartres-i takácscéh 13. századi dokumentumai is kimutatnak. Elsősorban ünnepeinek dátuma következtében lett népszerű, és különösen a szőlősgazdák tisztelik.

pedig Aiglente-nak hívták, s mindkettő szép, jószágos és jól nevelt ifjú leány volt. Mindketten igyekeztek segíteni Bertán, akit étellel-itallal kínáltak, ám a nemes-hölgy oly kínokat és gyötrelmeket szenvedett el az erdőben, hogy teljesen legyengült, és enni sem bírt.

– Ő, jószágos remete – sóhajtott fel –, Isten legyen hozzád kegyes, amiért megmutattad az ide vezető utat, mert fájdalmas kínoknak voltam kitéve az erdőben, ahol hideg volt, esett az eső és fújt a szél.

S az örömtől sírva roskadt le a tűz mellé.

XLVIII

Berta könnyei láttán nagy szájalom ébredt Constance szívében, akárcsak Simonban és leányaiban, kik valamennyien szelídek, könyörületesek és jószágosak voltak. Mindegyikük igyekezett segíteni Bertán: Simon a tüzet élesztette, leányai szőnyeget hoztak és takarót csavartak köré, kebelére pedig felmelegített törölközőket tettek.

– Constance – fordult a feleségéhez Simon –, azt hiszem, igencsak éhes lehet az ifjú hölgy.

– Szent Germánra²⁵ ígérem, máris hozok néki ételt, jó uram.

– Szeretnék inkább megmelegedni, asszonyom – mondta Berta. – Tegnap reggel óta egy falatot sem ettem, bár a remete megkínált a kenyérével, de úgy legyengültem, hogy még enni sem bírtam.

XLIX

Egy hétfői napon találtak rá Bertára a Le Mans-i erdőben, ahol sok szenvedést és gyötrelmet kellett kiállnia. Ám Isten akaratából, ki a legfőbb boldogság forrása, ama hétfőn, sorsa jobbra fordult, miután igen távol került a barátaitól. Isten azonban számos eltévedt embert visszavezetett már a jó útra.

Simon elment hazulról az embereivel, de Constance és leányai Bertával maradtak, kit megkedveltek, és igyekeztek mindenben segíteni rajta. Az ifjú hölgy bőre fehérebb volt a fehér gyapjúnál, és hajfűrtjei Heléné²⁶ hajánál is szőkébbek voltak.

²⁵ Szent Germán főpap Konstantinápolyban született. Konsztantinosz Pogonátosz császár irigységéből megölette atyját, aki az egyik első szenátor volt Bizáncban, fiát Germánt pedig egyházi szolgálatra küldte. Germán olyan szent életet élt, hogy előbb Kizipik város püspökévé, majd 715-ben konstantinápolyi pátriárkának választották meg. Ebben a hivatásában a képrombolás tévntanítása ellen küzdött, s emiatt sok szenvedést kellett elviselnie, pátriárkái székétől is megfosztották, és utolsó éveit a Khora kolostorban élte le, ahol 740-ben meghalt.

²⁶ Heléné (Szép Heléna), Menelaosz spártai király felesége, akit Parisz trójai herceg elrabolt, s emiatt tört ki a trójai háború.

L

Berta Simon házában volt a nagy lombos erdő közepén. Constance és két leánya megszánta és gondjaiba vette úgy, hogy kezdett rendbe jönni, s miután kipihente magát, egy keveset evett is.

– Kedvesem – fordult hozzá Constance –, mi történt kegyeddel? Miként került egy szál magában ebbe a sűrű erdőbe?

S Berta ugyanúgy elmondta a történetét, mint tette volt, amikor Simonnal találkozott.

– Kedves kisasszony – szólt Constance –, Krisztus Urunk nevére mondom, rosszul döntött, amikor a mostohaanyja miatt elveszítette az atyját.

– Igaza van, asszonyom, ily szerencsétlenség ért engem; s azt hiszem, aligha tesznek egy lépést is, hogy megkeressenek, hiszen egy szalmaszálát sem adnának értem.

Ilyképpen tartotta meg Berta a fogadalmát, és nem tudódott ki, hogy valójában mi történt vele. Azon a napon végre jól átmelegedett a tűznél, s jó étvággyal evett és ivott is.

LI

– Ne legyen elkeseredve, szép kisasszony – vigasztalta Constance Bertát. – Hogy hívják kegyedet, árulja el nekünk?

– A lelkem üdvösségére, asszonyom, Berta a nevem.

– Öröme szolgálhat e név, mely jól illik kegyedhez! Így hívják ama hölgyet is, aki Magyarhon királyának a leánya, és Pipin király hitvese lett, s akiről mindenki azt mondja, hogy az égen s földön nincs nála szebb teremés.

Ennek hallatán Berta arcába vér szökött, olyannyira nyomasztotta, hogy nem tudta titokban tartani a nevét.

– Igen nagy kellemetlenség érte kegyedet, kedvesem – jegyezte meg Constance. – Mennyi ideig is kóborolt az erdőben?

– Tegnap reggel óta, asszonyom, s egészen zaklatott lettem emiatt. Ma éjszaka egyes egyedül aludtam az erdőben, s a temérdek túskebokor és tuskés ág teljesen szétszaggatta a ruhámat, és véresre karcolta a pusztá bőrömet, mikor félelmemben futni kezdtem, mint egy riadt állat. Isten áldja meg kegyedet az irántam való jóságáért; Isten és a Szűzanya segített ma reggel kimenekülnöm az erdőből, kegyed pedig meleg szállást és ételt adott nékem, melyekre már ugyancsak szükségem volt.

LII

Berta erősen bánta már, hogy felfedte nékik a nevét, melyet szeretett volna inkább eltitkolni előttük.

– Constance – szólt Simon a feleségének –, ágyaztass meg gyorsan, hogy pihenjen és aludjon egy keveset a kisasszony, mivel az éjjel nemigen volt nyugalma.

– Isten fizesse meg a jóságát, jó uram! – válaszolta Berta. – Igazán nem mondhatom, hogy nem tanúsított irántam jóindulatot az a derék remete, aki ma reggel megmutatta az ide vezető utat – Isten legyen kegyes a lelkéhez –, s aki nélkül már biztosan halott lennék.

Majd halkán, hogy senki ne hallja, hozzátette:

– Krisztus Urunk, kit Betlehemben szült Szűz Mária, sújtson le a gonosz Tibert-re és a vén Margiste-ra, kik ily álnokul elárultak engem! Nem gondolta volna atyám, a nemes szívű király, sem anyám, Blanchefleur, sem Aélis nővérem, amikor férjhez adtak Pipin királyhoz, hogy ily kalandot kell majd megélnem. Biztos vagyok abban, hogy ha tudták volna, sok együttérző és bánatos szívre találtak volna országukban.

S Berta sírva fakadt, és fájdalom járta át a lelkét.

LIII

– Ne keseredjen el, Berta – mondta néki Constance. – Tudja meg, ha gonosz és gyűlöletes mostohája megverte, s rosszul bánt kegyeddel, Isten majd megfizet néki ezért. A gonosz mostohákban igen csekély szeretet lakozik. Ne törődjék ezzel többé, ne is essen több szó róla, mert ebben a házban nem lesz mostoha sorsa; egy hónapig kedvére lakhat itt, és minden kívánsága teljesülni fog.

– Nem utasítom vissza a jóságát, kedves asszonyom – válaszolta Berta. – A Mi Urunk hálálja ezt meg kegyednek és a derék remetének! Az Atya, a Fiú és a Szentlélek áldja meg a kegyed és az ő lelkét!

LIV

A szép, sűrű fenyves erdőben, Simon és a jó szívű Constance házában élt tehát Berta királynő, s lehajtott fejjel gyakran fohászzkodott Istenhez, hogy adjon jó sorsot annak, aki e lakba juttatta. A jó lelkű Constance és mindkét leánya – Isten áldja meg őket jóságukért! – sokat törődtek vele. Egyikük egy sült csirkét hozott néki ebédre, a másik friss vizet öntött a borához; azután melegen betakarták szürkemókus- és hermelinprémmeel, reggeltől estig tiszta szívből gondoskodtak róla; Mennyeeknek Ura, ha tudták volna, hogy ő Pipin király hitvese!

LV

Nagylábú Berta Simon házának köves szobájában aludt egy elfüggönyözött ágyban. Mennyeknek Ura, ha tudta volna Constance, hogy ő a királynő, kit egyedül hagytak az erdőben! Ha tudta volna, mélyen meghajolt volna előtte, aki most ily közel került hozzá. Bertát megszerették, mivel mindig szívesen kiszolgálták őket, akárcsak egy szegény szolgáló, s mindig figyelmes, jószágos, okos és kedves volt. Fogadalmát akkor sem szegte volna meg, ha büntetést kellett volna elszenvednie e miatt; mint akinek szilárd hit erősíti a lelkét, inkább elviselte a szívfájdalmakat. Constance lépten-nyomon kimutatta iránta megbecsülését, és okos viselkedéséért szinte jobban szerette, mint a saját leányait.

LVI

Constance két leánya értett az arany- és selyemhímzéshez. A jóindulatú Berta meglátván hímzésüket, azt mondta nékik:

– Ha akarják, megtanítom kegyeteket egy szép, új hímzésre; édesanyám hímzőnő volt Elzászban, ahol született.

– Nagyon hálásak leszünk érte, kedves Berta – válaszolta Isabelle.

Akkor Berta hímezni kezdett, miként el fogom mesélni, ahogyan a Saint-Denis apátság krónikájában találtam. Tours-tól Cambrai-ig nem akadt egyetlen hímzőnő, aki nála szebben tudott volna hímezni.

– Isabelle – fordult nővérehez Aiglente –, az igazat szólva, a mi hímző tudományunk nem ér többet egy nádszálnál. Sietek anyámhoz, és megmondom neki, ha Berta itt hagy minket, soha többé nem leszünk boldogok.

Azzal máris futott az anyjához, s így szólt hozzá:

– Jó anyám, a Teremtőnkre és Szent Miklósra mondom, Berta a legjobb hímzőnő, akit valaha is láttam. Tudja meg kegyed, ha elmegy tőlünk, én is vele megyek, akárcsak Isabelle nővérem.

– Hallgass, édes leányom, itt tartom őt nálunk; ha jól viseli magát, soha nem leszek ártalmára, és ha majd kiérdemli, férjhez fogom őt adni. Mindhárman a társaim lesztek, és az én szobámban fogtok aludni.

Őszinte öröm töltötte el Aiglente szívét ennek hallatán.

– Hálát adok Istennek, drága anyám, hogy ily barátnőm léssen, kinél szelídebb és kedvesebb teremtéssel még nem találkoztam; kecsessége a májusi rozsnál is elbűvölőbb.

LVII

Amikor Constance és derűs kedvű leánya, Aiglente belépett a szobájukba, Bertát egy különösen finom hímzésen munkálkodva találta. Constance szívét

nagy öröm járta át, s így szólt az ifjú hölgyhöz:

– Kedves Berta, kérjen tőlem bármit, amit csak óhajt, minden kívánságát teljesítem. Fogadja el a gondoskodásomat, és maradjak szégyenben, ha nem fizetem meg tisztességgel a munkáját.

– Isten hálálja meg kegyednek, úrnőm, becsülettel fogom szolgálni kegyedet, bármennyi fáradságomba kerüljön is.

LVIII

– Itt maradok hát kegyednél, úrnőm, ha ez az óhajtása; az igazságos Isten hálálja ezt meg kegyednek! Legyen áldott ama óra, amikor befogadott engem a házába!

Csak annyit mondok még, hogy Constance és Simon egész családja megszerette Bertát, most azonban nem szólok többet róla, amikor majd eljön az ideje, visszatérünk hozzá. Kilenc és fél esztendeig maradt Constance és Simon házában, akiknél igaz barátokra lelt. Olyan jól tette a dolgát, hogy magukkal egyenrangúnak tekintették, s kiérdemelte, hogy a ház kulcsait is reá bízák. Csak kenyéren és vízen élt szombatonként, és minden pénteken szőrcsuhát öltött Krisztus Urunk tiszteletére, ki megbocsájtott Longinusnak²⁷. Arról sem feledkezett meg, hogy Isten oltalmáért fohászokdjék Pipin király iránt, és élete múltán legyen könyörület a lelkéhez. Fájdalommal gondolt atyjára, Florus királyra és anyjára, Blanchefleurre, ki szelíd szavakkal felnevelte.

– Ó, drága jó anyám – sóhajtott fel –, mily szomorúság tölené el szívedet, ha tudnád, miként árult el engem álnok szolgálónk! Ám egy nemes lelkű férjhez adtál engem, mert az igazságos Krisztus, a Mennyeknek Királya lett az én férjem, kibe minden bizodalمام helyeztem. Teljes szívemből könyörgök Hozzá, hogy legyen a te oltalmazód, akárcsak jóságos királyapámé, a bátor lovagé.

LIX

Most elhagyjuk Bertát – áldja meg őt Jézus –, kit Constance és Simon, jólelkű és szentéletű emberek lévén, a házába fogadott az őserdő mélyén. Nem múlt el másfél esztendő, és Simon, Constance s egész háznépük nagyon megszerette az ifjú hölgyet, kit leányaik is szívből kedveltek, és tudásáért nagyra becsültek. Simon unokahúgának, Constance pedig barátnőjének tekintette, s mindketten tisztelettel, gyengéden és kedvesen bántak vele.

A bátor szívű Pipin királyról, az úrnőjét eláruló, gonosz vénasszonyról, és leányáról, Aliste-ről fogunk szólni, kit verjen meg az Isten. Az után, hogy Bertát

²⁷ Ld. *Parise hercegnő története* 9. jegyzet.

Párizsból a hatalmas erdőbe hurcolták, és Tibert, valamint a csatlósok egyedül hagyták ott, a király székesfővárosában, Párizsban tartózkodott. Elhihetitek, őszintén meg volt győződve arról, hogy az az asszony, akit immár hitvesének mondhat, vagyis a szolgáló Magyarhon királyának a leánya. S mialatt Berta messze került Pipintől, az két gyermeket nemzett a gyűlöletes szolgálóleánnyal: az egyiket Rainfroinak hívták, kinek szíve csalárdsággal volt tele, a másikat pedig Heudrinek, ki hamis és irigy természetű volt. A Mi Urunknak, Szűz Mária fiának haragja sújtson le reájuk, mivelhogy számos ember lelte halálát miattuk, és sok álnok árulást követtek el, miként hallani fogjátok, ha lesz, aki ezt elmondja néktek. Ez a szolgálóleány anyja, a ronda, ráncos vénasszony támogatásával gyalázatot hozott Frankhon földjére, ahol számos hitvány szokást vezetett be, s nagy leleményességgel újabb és újabb adókkal és vámokkal sújtotta a lakosokat, minek folytán a pórnép élete egyre nehezebb lett, s egyre több vidék elszegényedett. Párizsban még mindig az a hír járja, hogy azóta egyszer sem volt a város oly kiszolgáltatott helyzetben, mint abban az időben. Igaz, hogy legtöbbször az emberek olyannyira megszokják ezeket a dolgokat, hogy hiába fogadkoznak, akkor sem képesek megszüntetni azokat. Nem volt az országban olyan kolostor vagy apátság, melyből a szolgálóleány ne húzott volna szegényletes hasznot. S nem akadt oly bátor ember, aki bármiben is ellent mert volna mondani néki, olyannyira félték a határtalan gonoszságától, s minél nagyobb mértéktelenségekbe bocsátkozott és ördögi praktikákat űzött a leány, annál vígabb és boldogabb lett az anyja.

LX

Miként hallottátok, Pipin király és a szolgálóleány első gyermekét Rainfroinak, a másikat pedig Heudrinek hívták, s mindkettő hitvány és álnok volt.

Két ízben is küldöncök érkeztek Magyarhonba a bölcs és lovagias Florus királyhoz, és hitveséhez, a szóke hajú Blancheleur királynéhoz. A küldöncöknek harci méneket és paripákat, valamint gazdag adományokat ajándékoztak, akik hamarosan értékes fegyverekkel és lovagi felszerelésekkel visszaindultak Frankhonba. Bizony nem szolgált volna örömére Florus királynak, ha tudta volna, miként került leánya a sűrű erdőbe. Tudjátok meg, hogy tizennégy hónappal Berta menyegzője után hercegnő leánya és fia, Godefroi meghalt, s haláluk mely fájdalommal töltötte el Florus királyt. Volt még egy leánya, ki Szászországot örökölte, melyet később a mezővárosokkal, várkastélyokkal és városokkal, erődökkel és földbirtokokkal együtt egy szaracén király elhódított tőle, azt állítva, hogy hajdan az ősei birtokolták ezt a földet. E nagyhatalmú királyt Justamont-nak hívták. Később fia, Guiteclin uralma alá került ez a terület, aki nem szerette

a frankokat, s felettébb gögös és elbizakodott volt. Elhatározta, hogy meghódítja Frankhont, Orléans vidékét, Champagne-t, Burgundiát, Flandriát és Angliát, s egészen Kölnig hatolt, ahol nagy pusztítást vitt végbe. Sokáig uralta Szászországot anélkül, hogy bárki is útját állta volna, ámde végül a frankok és germánok visszahódították tőle. Szászország visszahódításában részt vettek Hérupois²⁸ urai, az esős Flandria, Brabant és az Ardennek lovagjai is. Ám erről most nem szólok többet, hanem visszatérek a korábbi történetemhez.

LXI

Mély fájdalom töltötte el Florus király szívét hercegnő leánya és fia, Godefroi halála miatt, ki Argoise várának ura volt; nem maradt más örököse, csak a nemes lelkű Berta, kit Mennyei Atyánk oltalmazzon, bármerre is járjon!

Visszatérek hát Frankhon lakosaihoz, akik rájöttek, hogy a szolgálóleány ártalmukra cselekszik, midőn erőszakkal megfosztja őket javaiktól és vagyonuktól. Fáskamrájukból még a tűzifa tizedrészét is elszedte tőlük, és senki nem mert szólni vagy tiltakozni emiatt, inkább csendben maradtak, mivel egymástól is tartottak.

LXII

A szolgálóleány nagy félelmet keltett, és mindenfelé gyűlölni kezdték. A kereskedőkre adót vetett ki, s ha valaki ezt szóvá tette, tudjátok meg, hogy Tibert rögvest elfogatta és tömlöcbe csukatta csatlósaival, s örülhetett az, aki ettől megmenekülhetett. Mindenki attól félt, hogy a kezük közé kerül, és ezért inkább odaadták vagyonuk egy részét, mintsem a halált kockáztassák, vagy a tömlöcben sínylődjének. Nagy vagyont harácsoltak így össze – Isten átka sújtsion le rájuk! –, mivel a király, aki egész szeretetét, vágyát és bizalmát a szolgálóleányba helyezte, mindenben szabad kezet adott néki. Igaz, hogy aki kedve szerint reá tekintett, határozottan állíthatta, hogy szebb mátkát nem is választhattak volna Pipinnek. Ámde a leány oly hitetlen volt, hogy nem engedelmeskedett Isten törvényeinek, s nem volt hajlandó még templomba sem járni. Azóta, hogy a szolgálóleány és anyja – kiket sújtsion Isten büntetése! – Tibert-rel együtt elhatározta, hogy elárulja és elveszejtí őrnökjét, nem hallgathatott meg egy teljes

²⁸ Adenet le Roi minden valószínűség szerint Jean Bodel *Chanson de Saisnes* ('Szászok gesztája') című művére hivatkozik Hérupois urainak említésekor, akik először nem voltak hajlandók hadiadójukkal hozzájárulni Szászország visszahódításához, majd Nagy Károly felszólítására mégis harcoltak a szászok ellen a Rajna mentén. A középkorban Hérupoe-nek nevezték azt a kiterjedt régiót, amely a Szajna bal partján Château-Landontól nyugat felé terült el, és magába foglalta Dél-Normandia, Anjou, Le Maine és Bretagne egy részét.

misét, minthogy Isten nem engedte ezt meg nekik. A Teremtő sokak számára lehetővé teszi az árulást, ám mivel igen gyakran szolgáltat igazságot, végül gondja lesz arra, hogy árulásuk még a haláluk előtt napvilágra kerüljön.

LXIII

Ily erőszakkal és gátlás nélkül cselekedett tehát a hitvány szolgálóleány Frankhonban – sújtsa őt Isten büntetése –, aki minden árucikket, amit csak fellelhetett – borsot, köményt s más fűszereket, viaszt, gabonát és bort, nem is tudnám mindet felsorolni –, számba vétetett. Sok szegény ember vallotta ennek kárát. Összeharácsolt vagyona gyakran töltötte el örömmel, ám ha több esze lett volna, jobban vissza kellett volna fognia magát, merthogy végül a legrosszabbtól kellett tartania.

LXIV

Nagy vagyont harácsolt össze a szolgálóleány Frankhonban, ahol csak tehetett, minden elszedett az emberektől, s mohóságának sok szegény és gazdag vallotta kárát. Minden vágya az volt, hogy kincseket szerezzen, s az igaz hitet és hűséget semmibe vette; annyi gonosz intézményt létesített az országban, hogy azokat még a ma élők is ismerhetik.

Egy napon, vasárnap este Florus király egyik magyarhoni díszes palotájában tartózkodott Blanchefleur királyné társaságában, ki szívében nagy szomorúságot érzett Berta leánya miatt, kit olyannyira szeretett volna már látni.

– Drága hölgyem – fordult hitveséhez Florus király –, gyakorta szívfájdalommal gondolok arra, hogy Bertán kívül nincs más örökösünk, aki utánunk uralkodhatna országunkban. Szeretném országunkba hívni kis Heudrit, akinek birtokokat adnánk és minden gazdagságunkat reá ruháznánk, s ha majd Isten is úgy akarja, kinek mindenek felett áll hatalma, nem kétséges, hogy Magyarhon királya leszen. Küldjünk egy megbízottat Frankhonba, hogy megtudjuk, megvalósítható lenne-e ez a szándékunk, melyet remélhetőleg Pipin király is támogatna.

– Egyetértek – helyeselt a királyné –, nekem is tetszik ez a gondolat, melynek tetet kell öltenie.

LXV

Egy kedd reggelen, miként a történetünk tanúsítja, Florus király és Blanchefleur királyné egy hitelt érdemlő küldöncöt indított útnak Frankhonba. Nem kellett kioktatni, hogy jól teljesítse küldetését, mivel nem hasonlított azokra a küldöncökre, akik túlzott italozásuk folytán elveszítik a józan eszüket

és emlékezetüket, s csak össze-vissza fecsegnek, és egy igaz szó nem hagyja el szájukat. Hamarosan illően fel is készült az útjára, majd felült egy fekete öszvérre, amely hosszú utat tudott megtenni anélkül, hogy kimerült volna. Egyenesen Frankhonba érkezvén, a küldönc a Loire menti Tours városában érte utol Pipin királyt.

LXVI

Teljesítvén küldetését, a küldönc késedelem nélkül Pipin király elé járult, s illendően és udvariasan köszöntötte őt, átadván néki Florus király levelét. Miután Pipin király feltörte a pecsétet a levélen, azt olvasta benne, hogy Florus és Blanchefleur azt a szívességet kéri tőle, hogy két fia közül az egyiket küldje el hozzájuk. Írásba foglalva találta tehát azt, hogy a magyar király úgy döntött, ez a fiú lesz Magyarhon királya és az ő örököse, minthogy a többi gyermeke halála miatt a szépséges Berta kivételével nem maradt másik utóda. Erről értesülvén, Pipint mélységes szájalom fogta el, majd kézmosás után vacsorához ült.

Frankhoni alattvalói a hamis királynő – sújtsa őt Isten büntetése – elé vezették a küldöncöt, aki, miként parancsba kapta, átadta néki a levelet. A szolgálóleány felettébb megörült annak, és tisztelettel fogadta a hírvivőt. Elolvassván a levelet, rögtön megértette, hogy Florus királynak nem maradt másik gyermeke a hön szeretett Bertán kívül; álnokságból egy keveset sírdogált, anyja, Margiste pedig, ki telve volt hamissággal, álnoksággal és hűtlenséggel, nagyokat sóhajtott – a Mi Urunk, a Mennyeknek királya sújtsa le reá! Miután a küldönc szót váltott a hölgygel, a király elé vezették, aki megvendégelte vacsoráján, és másnap reggelig még Tours-ban maradt.

LXVII

Másnap reggel, amint megvirradt, a küldönc tüstént felkelt, és misét hallgatott a Szent Márton templomban. Majd búcsút vett a szolgálóleánytól, ki anyjával, Margiste-tal együtt Krisztus oltalmába ajánlotta, és egy viasszal lepecsételt levelet bízott reá. A szolgálóleány úgy tett, mintha bánkódna, amikor a küldönc elköszönt tőle, és felkereste Pipin királyt kópadlós termében, ki e szókat intézte hozzá:

– Kedves barátom, amikor visszatér országába, köszöntse a nevemben Florus királyt és Blanchefleur úrnőt, a nemes királynét, s adja át nekik legjobb kívánságaimat. A szeretve tisztelt Szűzanya a tanúm, hogy a gondjuk engem is aggaszt, ám a dolgoknak Isten akarata és kedve szerint kell történniük. Mondja meg nekik, hogy az anyja a világ minden kincséért egyetlen napra sem válna meg Heudri fiamtól.

A küldönc rögtön megértette, hogy ez hiábavaló ügy, Florus király kívánsága nem teljesülhet. Búcsút vett tehát Pipin királytól, és amilyen gyorsan csak tehetette, visszatért Magyarhonba. Ott szó szerint átadva az üzenetet, elmondta Florus királynak, hogy Pipin gyermekei nem lesznek országa örökösei, más nemesi családhoz kellene fordulnia. Ennek hallatán a magyar király igencsak elkeseredett, és Blanche fleur királynén is oly végtelen szomorúság és fájdalom vett erőt, hogy kis híján összeesett bánatában. Az ország népét szintén lesújtotta ez a szomorú hír.

LXVIII

Számtalanszor hallhattátok már, hogy minden árulásnak és gyilkosságnak végül napvilágra kell kerülnie. Álnokul és hitványul cselekedett a gonosz szolgáló, amikor törvényes úrnőjének annyi szenvedést okozott; Istennek azonban, ki minden bűnös felett uralkodik és ítélkezik, ez nem volt tetszésére, s nem tűrhette ezt tovább. Kerülje el hát, aki csak teheti, hogy gonoszul cselekedjék, mert Isten sok embernek lehetővé teszi az árulást, ám végül oly tágra nyitja az almáriumuk ajtaját, hogy összes gonoszítottuk visszahullik rájuk, és tisztán látni lehet tettüket.

LXIX

Blanche fleur királyné igen előkelő származású, és nemes lelkű volt, s mélyen hitt Istenben. Egy éjjelen a bölcs Florus király mellett feküdt magyarhoni díszes palotájukban, midőn álmában úgy tűnt fel néki, mintha egy bős anyamedve enni kezdte volna a jobb karját, az oldalát és a csípőjét, s egy sas pedig az arcára ült volna. Ijedtében felébredt, lelke nyugalma tovatűnt, s oly félelem fogta el, hogy semmi nem tudta megnyugtatni, és szívében oly fájdalmat érzett, hogy kis híján esztét vesztette.

LXX

Blanche fleur fájdalmas szívvel ébredt fel, és szóról-szóra elmondta álmát a királynak:

– Felség – folytatta a királyné –, az igaz Istenre kérem, az irántam érzett szeretet okán engedje meg nekem, hogy a közelgő húsvétkor Frankhonba mehessenek, és meglátogathassam leányunkat, a szépséges és szeretett Bertát, kiért majd' meghasad a szívem.

– Szent Remigiusra²⁹, drága hölgyem – válaszolta a király –, miként is nélkülözhattük őt ily hosszú ideig?

– Az Isten szerelmére, felség – kérdezte a királyné –, már majdnem kilenc és fél esztendeje nem látott és nem hallott rólunk Berta leányunk? Rosszul tettük, hogy nem mutattuk ki iránta érzett szeretetünket.

Ezt hallván, Florus király kissé magába szállt. S hitvese addig kérlelte, amíg bele nem egyezett, hogy meglátogathassa Bertát azzal a feltétellel, hogy, ha teheti, hozza magával Rainfroit vagy Heudrit.

– Igaz hitemre esküszöm, felség, hogy magammal hozom Rainfroit vagy Heudrit.

– Teljes szívemből beleegyezem, drága hölgyem – jelentette ki a király.

LXXI

Nagyon megörült Blancheleur királyné, amikor Florus király hozzájárult, hogy az erős várakban gazdag Frankhonba mehessen.

– Kedves hölgyem – fordult hozzá a király –, tudja, mit kérek kegyedtől? Minthogy mindenképpen Frankhonba óhajt menni, azt szeretném, ha Magyarhon legvitézesebb lovagjai közül száz nemesúr alkotná a kíséretét. Nem akarnám, hogy csekély számú kísérete legyen, mivelhogy a franciák népe igen csak kedveli a pompát.

Felettebb boldogan hallgatta a királyné e szókat, s bölcsen és udvariasan köszönetet mondott királyurának. Előkészítette az útravalóját, s miután a király felkészítette az útra, elindult Frankhonba. Egy fényes hajnalon útra kelt Blancheleur, akit a király másfél napig elkísért útján. Amikor búcsút vettek egymástól, Florus gyengéden megcsókolta, s Isten és a Szűzanya oltalmába ajánlotta hitvesét. Amíg nem látja őt viszont, nagy szívfájdalmi lesznek, és nagy szomorúság fogja eltölteni. Számos országon és sűrű erdőn haladtak át, s számos széles, hajózható folyón keltek át, amíg a hatalmas Frankhonba nem érkeztek.

Midőn az ország népe azt hallotta, hogy királynőjüknek gyermeke született, egy sem akadt közülük, ki ne átkozta volna meg. Gyakran könyörögtek Istenhez, hogy sújtsa őt oly betegséggel, hogy mielőtt felépülne, lelje halálát, és lelke jusson a pokolba.

²⁹ Szent Remigius vagy Remig (Laon, 436/437 körül – 533. január 13.) már 22 éves korában reims-i püspök lett, majd 459-től haláláig reims-i érsek, és Franciaország apostola volt. Megtérítette I. Klodvig (Chlodowech) frank királyt, akit 496 karácsonyán keresztelt meg, minek következtében az egész frank nép felvette a kereszténységet. Franciaország déli részében az ariánusok között térített, és halálakor Franciaország már keresztény állam volt. Hetvennégy évig töltötte be a püspöki, majd érseki tisztséget.

– [...] Hogy a föld megtúrt a hátán ily királynőt, ki ekként gyötört minket, és gonoszága miatt annyit szenvedtünk, s annak a lelke is legyen átkozott, aki őt nemzette! Blanchefleurt ugyancsak lesújtotta annak a híre, hogy ennyire gyűlölik a leányát a frank királyságban, és nagy fájdalom költözött a szívébe.

– Ó, Istenem – sóhajtott fel –, miféle varázslat történt? Hiszen Berta leányom oly ősi és nemes családban született, és oly jó nevelést kapott, hogy fel nem foghatom, mitől változhatott meg ennyire a természete, hogy csalárdul elszedi az emberek javait? Atyjánál, Florus királynál nincs becsületesebb és derekabb ember egészen Szíriáig, s én sem esem túlzásokba és nem követek el örülségeket; oly kellemetlenül érzem magam, hogy el sem tudom mondani. Mielőtt visszatérnék hazámba, felszólítom a leányomat, hogy mindazt adja vissza az embereknek, amit elvett tőlük, minek folytán elszegényedtek és nyomorba jutottak. E hírek igencsak lesújtottak engem.

LXXII

Folytatta hát útját az igaz szívű Blanchefleur, kit felettebb aggasztott Berta leánya, akire mindenfelé egyre csak panaszkodtak az emberek. Útközben egy falusi emberrel találkozott, aki, amint észrevette a királynét, megragadta paripájának kantárját:

– Az Isten szerelmére, úrnőm, panaszt teszek a leányára! Volt egy lovam, mellyel a kenyerem kerestem, és elláthattam magam, Margaint, a feleségemet és apró gyermekeimet, kiket most az éhhalál fenyeget. Párizsba szállítottam vele szalmát és tűzifát, melyekért egy esztendeje, úgy igaz, ahogyan mondom, még hatvan garast kaptam, s most e lovat is elvette tőlem, az Isten verje meg őt! Egész télen át a saját káromra etettem a jószágom. Ám Szent Urunk nevében, ki Ádám bordájából megteremtette Évát, reggel és este megátkozom a leányát, s arra kérem Legfőbb Atyánkat, hogy álljon rajta méltó bosszút.

A nemes hölgy szíve megesett a szegényemberen, és száz garast adatott néki, s ő pedig örömeiben megcsókolta a királyné paripájának kengyelét és szüghámját.

– Áldja meg az Isten, úrnőm, máris megkönnyebbült a szívem, és Szent Germánra esküszöm, nem fogom többé átkozni Bertát.

LXXIII

A hét első napján, hétfőn történt, hogy a szépséges Blanchefleur, kinek Isten adjon jó szerencsét, skarlátszínű, drága ruhájában a Szajna menti Párizs felé tartott. Oly híreket hallott a leányáról, melyek a szívét mardosták; mindenki csak reá panaszkodott nagy bánatában.

– Ó, Uram, Istenem – sóhajtott fel –, ki az Utolsó Vacsorán az asztalfőn ültél, s jószágos Szűzanyám, Égi Királynóm, miként eshet meg, hogy leányomat, kinek szépsége Heléné szépségét is felülmúlja, ennyire gyűlölik a közeli s távoli emberek? Midőn az országunkból eltávozott, jó szándékkal volt megáldva, s nem volt nála jól neveltebb királynő Aquitánia kikötőjéig. Most pedig sár-tengert csinált a tiszta forrásából, mivelhogy ő a leggyűlöltebb nő, aki valaha is gyapjúruhát öltött. Vezesd őt vissza az igaz útra, jószágos Istenem!

LXXIV

Párizs városába ment tehát a királyné. Pipin királynak pedig megjelentették, hogy Blanche fleur az országába érkezett. Ennek hallatán igencsak megörült a frank király, s ő maga közölte e hírt a szép arcú szolgálóleánnyal, akinek menten elszorult a szíve, bár úgy tett, mint aki nagyon örül, és hamis mosolyra fakadt. Pipin király elhagyta a szolgáló szobáját, aki gondokba merülve egyedül maradt. Azon nyomban az anyját és unokafivérét, Tibert-t kérte, kire sújtson le Isten büntetése. Mindhárman leültek egy szőnyegre a szolgálóleány szobájában.

– Anyám – szólt a leány –, Szent Dénes nevére, Blanche fleur királyné már Cambrésis-be érkezett, s nem tudom, mitévők legyünk, mert rosszul alakulnak a dolgaink.

Ezt hallván, Tibert is felettébb zavarba jött.

– Ne aggódj, Tibert – mondta néki a vénasszony –, igen hasznos és ravasz ötletem támadt: a leányom tettesse magát betegnek, s a világeért se keljen ki az ágyából. Ha el tudjuk érni, hogy visszatérőben elfogjuk ezeket az embereket, akkor a Mennybéli Istenre mondom, soha többé nem lesz gondunk, esküszöm néked.

– Legyen áldott kegyed, úrnóm! – így Tibert –, a szükségben okos és leleményes tanáccsal szolgál. Kegyed nélkül egy párizsi dénárt sem érne a tudományunk.

Ehhez a tanácshoz tartották tehát magukat, melyben megállapodtak, és gyorsan elkészítették az ágyat, melybe lefeküdt a szolgálóleány, szálljon reá átok!

LXXV

Ágyba fektették tehát a gonosz szolgálót, aki felettébb igyekezett betegnek tettetni magát. A vénasszony azonban reszketett a félelemtől bensőjében, sújtson le reá az Úristen és Szent Dénes³⁰ büntetése!

³⁰ Szent Dénes Párizs érseke és védőszentje volt, akit a pogány Decius császár alatt a Kr. u. III. században a mai Montmartre helyén lefejeztek; a tiszteletére emelt székesegyházban temették el a francia királyok többségét.

– Ó, igaz Isten, Mennyeeknek Királya – kiáltott fel a vénség –, mily ördögök vezették erre az útra Blanchefleurt? Legyen átkozott, aki útjára bocsájtotta őt, amikor a leányom szívét oly nagy gond emészti!

S hogy megerősítse leánya lelkét, akit szintén félelem gyötört, leült mellé az ágya szélére.

– Tudod, hogy mit eszeltem ki, leányom? – fordult hozzá az anyja. – Hajdan egy zsidónő megtanított mérget készíteni, s jobban értek ahhoz, mint bármely asszony innen egészen Frízföldre. Beadom körtében vagy cseresznyében Blanchefleurnek a mérget, amint sikerül azt megszereznem.

Ám a szolgálóleánynak nem tetszett ez az ötlet.

LXXVI

Nem jó tanácsot adtál, anyám – mondta a szolgálóleány. – Fel akarok kelni az ágyból, mert az lenne a legjobb, ha elmenekülnék innen. Nem kétséges, hogy fel fognak ismerni a lábamról, minthogy az és a sarkam fele akkora sincs, mint úrnőnké, Bertáé, akit a te tanácsodra bűnös módon elárultunk. A legjobb hitem szerint azt javaslom, hogy meneküljünk el innen, s rúd aranyakkal és ezüsttel rakjunk meg öszvéreket. A két gyermekemet pedig, kik nem szolgáltak rá a halálra, hagyjuk itt az atyjukra. Pontosan éjfélkor induljunk útra, s menjünk Apuliába, Calabriába vagy Szicíliába, és unokafivérünket, Tibert-t is vigyük magunkkal, mivel megérdemli, hogy ne hagyjuk őt cserben; óvjuk meg attól, hogy bántalmazásnak legyen kitéve. Ha kiderülnek a gonosztetteink, nem látok más kiutat, miként menekülhetnénk meg, és ne vessenek minket máglyára.

– Istenünkre esküszöm – válaszolta a vénasszony – nem fogunk elmenekülni. Engedd, hogy kézbe vegyem a dolgot, s oly leleményesen fogunk eljárni, hogy Pipin királyt is megmérgezzük. Mielőtt ügyesen elrendeznénk e dolgot, gondosan bezárjuk az ajtókat és ablakokat, te pedig maradj nyugodtan fekvé az ágyban, mert úgy betakarlak, hogy még az orrod hegyét sem fogják látni. Ilyképpen szerencsésen kimászunk a csávából.

– A te tanácsodat fogjuk követni, anyám – helyeselt a szolgálóleány. – A legszentebb nevű Mi Urunk segítsen minket, hogy szerencsésen megmeneküljünk ebből a helyzetből, mert ha ezen a nehézségen túl leszünk, akkor okosan és helyesen cselekedtünk.

LXXVII

Ehhez tartották tehát magukat. A vénasszony felállt, s amiként megbeszéltek, a szerint járt el: gyorsan bereteszte az ajtókat és ablakokat, Tibert-t pedig

az ajtó elé állította őrködni. Majd sírva felkereste Pipin királyt, és félrehívta. Látván, hogy a vénasszony sírdogál, a király azt kérdezte tőle:

– Mi baja van kegyednek, asszonyom, ne titkolja el előttem?

– Nagy szerencsétlenség ért engem, felség – válaszolta a vénasszony. – A királynő ágyának esett, és olyan beteg lett, hogy aligha fog ismét talpra állni. Nem tudom, mily betegség támadta meg, s azt hiszem, Blanchefleur már nem fog időben megérkezni.

Ennek hallatán a király ugyancsak elszomorodott. A vénség nagy fájdalmat színlelt, és visszatért a leányához, hogy megvigasztalja, és beszámoljon néki arról, amit Pipin királynak mondott. Az egész városban elterjedt a híre, hogy a királynő megbetegedett, és talán meg is fog halni. Ezt hallván, az embereket nagy öröm töltötte el, és átkot szórtak arra, aki Isten nevében a gyógyulását elősegítené.

– Isten átka hulljon arra, aki idehozta őt nekünk, s aki a frank néppel megismertette, és Pipin királyhoz feleségül adta; legyen átkozott az apa, aki nemzette, s az anya, aki megszülte őt, mert nála gonoszabb asszonyt még nem hordott a hátán a föld.

Most nem szólok róla többet, de majd visszatérek még reá.

Egy küldönc érkezett Pipin király színe elé, aki Blanchefleurről hozott híreket, és mély tisztelettel jelentette a királynak, hogy a magyar királyné a Montmartre-on fog misét hallgatni. Ezt hallván, Pipin nyomban felkerekedett, s Rainfroival és Heudrivél együtt a Montmartre-ra indult. Számos nagyúr kísérté el a gyermekeket, az érsekek és püspökök szintén elindultak, s egyetlen herceg és gróf sem maradt otthon. Blanchefleurt akarták köszönteni, kit nagy bánat fogott el, amikor rossz híreket hallott a leányáról.

LXXVIII

Pipinnek, a frankok királyának szívéet fájdalom járta át, s úgy érezte, hogy a királyné betegsége miatt nagy veszteség érte. A Montmartre-on találkozott Blanchefleur királynéval, akit kedvesen köszöntöttek, s aki tisztelettel viszonzta köszöntésüket. Gyengéden megölelte Pipin királyt, és rögtön azt kérdezte tőle:

– Az Isten szerelmére, mi történt Berta leányommal?

– Máris elmondom kegyednek, drága hölgyem. Amikor megtudta, hogy kegyed eljött meglátogatni őt, oly végtelen nagy öröm fogta el, hogy az izgalomtól megfájdult a szíve, és ágyának esett, s azóta sem tudott felkelni. Ámde bizonyára jobban lesz, amint viszontlátja kegyedet.

E szókat hallván, Blanchefleur teljesen kétségbeesett, amikor arra gondolt, hogy milyen híreket hallott a leányáról.

LXXIX

Szomorú volt a királyné, és mély hallgatásba merült, mivelhogy csak rossz híreket hallott a leánya felől. Pipin király megfogta a hófehér kezét, s így szólt hozzá:

– Ne keseredjen el, drága hölgyem, hanem inkább örüljön, hiszen szívesen látott vendég kegyed nálunk, s a leánya is tüstént jobban lesz, amint meglátja kegyedet, és gyengéden a karjaiba veheti őt.

Pipin király fiai végiglovagolván az utcán, egy lombos fa alatt leszálltak a lovukról, hogy udvariasan köszöntsék Blanchefleur királynét.

– Nagy megtiszteltetés érte kegyedet, drága hölgyem – fordult hozzá Pipin király –, hiszen e két fiam hitvesemnek, a kegyed leányának a szülőtte.

Megpillantván a királyfiakat, Blanchefleur egészen elsápadt, és szívében egyáltalán nem érzett semmilyen örömet; szűkszavúan üdvözölte őket, s egész testét verejték öntötte el.

LXXX

A jó szándékú Blanchefleur királyné rátekintett a két ifjú királyfira, ám egyiküket sem csókolta meg vagy ölelte keblére, mivelhogy, tudjátok meg, szívében nem érzett vonzalmat irántuk. A körülötte lévő emberek ezt igen rossz néven vették tőle, s egyik a másikat szelíden bökdösni kezdte, és egymás között meg-tanácskozva a dolgot, kijelentették, hogy ez igen nagy rosszindulatra vall a királynétól.

– [...] Felettébb jogos, hogy a leánya nem örvend nagy szeretetnek, hiszen nincs még egy asszony az egész földkerekségen, akiben ennyi sok álnokság lenne. Átkozott legyen, aki őt először az országunkba hozta! Azt mondják, betegen fekszik: százezer démon telepedjen a fejére még ma éjjel!

A sötét öltözéket viselő Pipin király és udvara nagyjai számos herceg, gróf, püspök és főpap kíséretében kijöttek a templomból. Blanchefleur királynét felsegítették paripájára a lovászhai, és valamennyien lóra szálltak. Pipin király kísérte a királynét, amikor elindultak. Lépten-nyomon megátkozták őt, nem titkolom előttetek, a szolgálóleány iránti szeretete miatt, kire sújtson le Isten haragja. Blanchefleurnek fájt a szíve, és igencsak bánatos volt, mert jól tudta, hogy ha leánya jó egészségnek örvendene, találkozna vele vagy valamilyen módon üzenne néki. Az alattuk elterülő csodálatos város, Párizs felé ereszkedtek le a Montmartre-ról, és Blanchefleur királyné széltében-hosszában megcsodálta az előtte feltáruló tájat, mely végtelenül tetszett néki.

LXXXI

A királyné a Montmartre-ról tekintett le a völgyre, és megcsodálta a hatalmas Párizs számtalan tornyával, palotájával és kéményével; látta Montlhéry négy-szögletes, magas tornyát, a Szajna széles folyóját, a mindenfelé viruló szőlőtőkét; látta Pontoise-t, Poissy-t és Meulant a síkságon, Marly-t, Montmorency-t és Conflans-t a mezőségen, a megerősített Dammartin-en-Goële-t, és még sok más nagyvárost, melyeket nem emlétek meg. Blanchefleurnek nagyon tetszett az ország és az egész vidék.

– Ó, Istenem, Uram, ki az eget és a földet teremtetted – sóhajtott fel –, mily fényes házasságra lépett Berta leányom, s mily gazdag és nemes országba érkezett!

Pipin király nagy tisztelettel vette körül a királynét, és gyakran kérdezte Florus király hogyléte felől.

– Szerencsére, jó egészségnek örvend, és boldog, felség – válaszolta a bölcs királyné. – Ám ha tudná, hogy a leányát ily állapotban találtam, az egészsége menten kárát vallaná, s az örömét tüstént nagy szomorúság váltaná fel, mert a világ összes kincsénél jobban szereti a leányát.

– Emiatt ne aggódjék, drága hölgyem – mondta Pipin –, mert ha Isten is úgy akarja, hamar meg fog gyógyulni, s amint meglátja kegyedet, egyszerre elmúlik a betegsége, és az öröme százszor nagyobb lesz.

Blanchefleur bevonult a szépen feldíszített városba, melynek főutcája végig fel volt díszítve függönyökkel, és számos díszbe öltözött nemeshölgy tekintett ki az ablakokból. Sok ember szemlélte Blanchefleurt, s ama napon sok átok és súlyos szemrehányás érte titokban a szolgálóleány miatt. Pipin király és a főurak a királyi palotához kísérték a királynét, ahol leszállt paripájáról a nagyterem előtti lépcsőfeljáratra. Kísírt szemmel, körmeivel az arcát felkaristolva, esztét veszítve jött Blanchefleur elé Margiste, és szinte ájultan rogyott le a lábai elé. A királyné rögtön felismerte, és talpra segítette, s ő is könnyezve ölelte meg.

– Hol van a leányom, Margiste? Küldess érte azonnal, mert látni szeretném!

– Nagy szerencsétlenség ez nékem, úrnóm – mondta Margiste –, hogy ily állapotban találja őt! Amióta értesült a kegyed érkezéséről, s mivel oly régóta nem látta kegyedet, nem volt egy boldog éjjele, sem nappala, és az ágyát sem hagyta el. Hagyja őt pihenni, úrnóm, amíg beesteledik.

Ezt hallván, Blanchefleur igencsak megdöbbsent, s aggodalommal eltelt, fájó szívvel hagyta el a hálótermet, és a szobájába ment. A vénasszony pedig azon nyomban visszatért leánya jól bezárt, aranyszálakkal átszőtt selyemfüggönnyel díszített hálótermébe.

LXXXII

Pipin király kedvesen igyekezett megvigasztalni a bánatos szívú Blanche fleur királynét.

– Szent Vince nevére, felség – mondta Blanche fleur –, amikor eljöttem Florus királytól, ígéretet tettem néki, hogy felséged beleegyezésével megajándékozom őt az egyik fiukkal; azt szeretnénk, ha örököseként király lenne belőle, s ilyképpen a leányunk is kárpótolva lenne.

– Szívesen teljesítem a kérését, kedves hölgyem – válaszolta Pipin.

– Fogadja hálás köszönetem, felség – mondta a királyné.

Azután hamarost megterítették az asztalokat, melyeknél Blanche fleur királyné és kísérete tiszteletére négyszáz lovag foglalt helyet. Az étkezés után Blanche fleur rögtön leánya felkeresésére indult. A vénasszony éppen szembejött vele, és megölelvén, így szólt hozzá:

– Szent Kelemen nevére, úrnóm, azt mondtam a királynőnek, hogy addig nem látogatja meg őt, amíg be nem esteledik. Éppen elszunnyadt egy kissé, az Isten szerelmére, hagyja őt aludni!

– Azt fogom tenni – válaszolta a minden gonoszságtól mentes Blanche fleur.

– Azonban, a Mindenható Istenre esküszöm, itt maradok, s tudja meg, addig nem megyek el innen, amíg nem láthatom a karcsú termetű Berta leányomat, és gyengéden meg nem csókolom az ajkát.

Az öregasszonynak egyáltalán nem volt kedvére, amit hallott, s oly félelem fogta el, hogy szíve kis híján meghasadt. A Mi Urunk, ki az eget teremtette, büntesse meg őt.

LXXXIII

Egy lombos fa alatti szép kertben, mely éppen az alávaló, gonosz szolgálóleány szobája előtt terült el, ült le Blanche fleur, ki igencsak bánkódott és szomorodott leánya miatt. Magasságos Ég! Ha tudta volna, mily szenvedéseket kellett kiállnia leányának, a szépséges és nemes szívú Bertának a gonosz vénasszony – Isten átká szálljon reá – és Tibert miatt, ki minden erejével az immár félelemtől reszkető szolgálóleány segítségére volt. A Mi Urunk, Istenünk adjon rossz sorsot mindhármuknak, és kapjanak olyan büntetést, amilyent megérdemelnek!

LXXXIV

Blanche fleur egy fa alatt ült egy kertben, és az álnok vénasszonyt hívatta, ki nek tűz égesse meg az ábrázatát! Jött is az sebesen és hamarjában.

– Szent Marcell³¹ nevére, mondd csak – fordult hozzá a királyné –, mily meszterkedésnek lett áldozata az én leányom, hogy öreg s fiatal csak reá panaszkodik? Tudd meg, hogy nagyon nem tetszik ez nékem, mert felettébb hitvány játékokat űznek egy nemes hölgygel.

– Az Isten szerelmére, ki Dánielt³² teremtette, nagy igazságtalanságot művelnek, úrnóm. Átkozott légyen, aki reá panaszkodott kegyednek, hiszen nála jobb szándékú hölgy nem viselt még gyűrűt az ujján; minden, amit ő tesz tréfán kívül áll.

LXXXV

Blanchefleur királynénak nem volt tehát oka az örömrre. Akkor azt kérdezte a vénasszonytól:

– S hol van a te leányod, a szépséges Aliste?

– Megmondom, úrnóm. Tudja meg kegyed, hogy lovaglás közben hirtelen meghalt. Nem tudom, milyen baj támadta meg az arca jobb felét, de azt hiszem, hogy a végén leprát kapott. Úgy fáj érte a szívem, mert ügyes volt, jó kedélyű és élénk. Titokban temettem el egy régi kápolna mellett, hogy az emberek ne is tudjanak róla.

Ezzel a mesével álltatta a vénasszony Blanchefleurt, ám hamarosan ki fog derülni az igazság.

³¹ I. Szent Marcell (*Szent Marcellus*), (kb. 255 – 309. január 16.) pápa volt a 30. egyházfő Rómában 308. májusától 309. január 16-ig. A Diocletianus indította vérengzések miatt új pápát csak az üldözések megszűnése után választhattak. Maxentius császár uralkodása alatt választották meg a keresztény egyház vezetőjének, de hamar elvesztette népszerűségét. Szigorú rendeleteket hozott azok ellen, akik az üldözések során megtagadták hitüket. A sok éven át sanyargatott nép nem erre várt a *Szent Széktől*, így hamarosan zavargások törtek ki Rómában, és 309 elején elűzték trónjáról I. Marcellt. A menekülő pápa még ugyanabban az évben meghalt. (Egy másik legenda szerint nem száműzték, hanem Maxentius császár istállójában rabszolgaként dolgoztatták.) Évek múltán mégis szentté avatták, ünnepét halála napján, január 16-án tartják.

³² Dániel próféta bibliai személy, a róla elnevezett könyv központi alakja. Nevének jelentése „bírárn az Isten” vagy „Isten ítéln”. A Dániel könyve 5.12 szerint a babiloni királytól a *Balâtsu-usur* nevet kapta, amely Baltazar néven is ismert. Származásáról annyit tudunk, hogy Júda egyik előkelő családjából való. II. Nabú-kudurri-uszur, babiloni király (Nabukodonozor, Kr. e. 604-562) Babilonba vitette, ahol az udvarban szolgált és írnoki képzést kapott. Dániel és társai sokkal eredményesebben sajátították el a babilóniaiak tudományát, mint más tanuló társaik. Tehetsége és tudása következtében igen magas beosztásba került. (Dán. 2:48, Dán 5:11,29) Inkább államférfi, mint próféta volt. Istentől több látomást is kapott, és könyve alapján a babiloni uralkodók álmait is képes volt értelmezni. A zsidó és keresztény hagyomány őt tartja a Dániel könyve eredeti szerzőjének. Fontos látomást közölt a Messiás eljövételének időpontjáról, mely a Római Birodalom uralkodása alatt fog bekövetkezni.

LXXXVI

Két napig tartott, amíg Blanche fleur nem tudott a szolgálóleány közelébe férkőzni, mivel Tibert és a vénasszony – szálljon reájuk Isten átka – minden nap újabb kifogást eszelt ki, hogy távol tartsa őt tőle. Egyik este, vacsora előtt Blanche fleur azonban nem tűrt tovább, hanem úgy döntött, hogy meglátogatja a leányát. Tibert kényszeredetten nyitott néki ajtót. Egy ifjú hajadon – áldja meg őt az Isten – ki derék leány volt, s a királytól jó nevelést kapott, meggyújtott egy gyertyát, hogy lássanak a sötétben. A vénasszony azonban akkorát ütött reá a botjával, hogy a vére a földre hullott.

– Tágulj innen, ronda szajha, királyasszonyunk aludni akar, és semmilyen világosságot nem tud elviselni.

Erre a hajadon reszketni kezdett, és minden erejével menekülni igyekezett, látván, mennyi gonoszság lakozik a vénasszonyban. Blanche fleur mély szánalmat érzett iránta, ám olyannyira vágyott már látni a leányát, hogy semmit sem szólt, hanem egyre izgatottabban a szolgálóleány ágyához sietett.

– Drága anyám – szólalt meg alig hallhatóan a szolgálóleány –, örülök, hogy eljöttél hozzám! Hogy van, jó apám? Áldja meg őt az Isten!

– Jól érezte magát, leányom, amikor útra keltem.

– Dicsérjük hát ezért Krisztus Urunkat! Oly nagyon nyomaszt engem, amiért nem tudlak méltó módon fogadni, hogy szinte belehalok.

LXXXVII

El nem tudom mondani, mily nagy félelmei voltak a szolgálóleánynak, aki egész testében reszketett; semmi oka nem volt az örömrre, és minél messzebb akart húzódni Blanche fleurtól.

– Meghasad a szívem, leányom – mondta a királyné –, amiért nem láthatlak közelebbről.

– Oly szörnyű betegség támadt meg, jó anyám – válaszolta a szolgálóleány –, hogy sárga lettem tőle, akár a viasz. Azt mondják a doktorok, hogy a világosság és a beszéd igencsak rosszat tesz nekem, ezért nem merlek látni téged, ami miatt nagy bánat ül szívemen. Olyannyira vágyakozom királyapám után, hogy nem tudom, mitévő legyek, és már közel vagyok a teljes kétségbeeséshez. Engedj engem pihenni, áldjon meg téged Krisztus Urunk!

LXXXVIII

Midőn Blanche fleur azt hallotta, miként beszél véle a szolgálóleány, rögtön megértette, hogy azt kívánja, hagyja őt magára. Nagy fájdalmat érzett szívében, s ekként sóhajtott fel:

– Segíts rajtam, igaz Istenem! Hiszen nem az én leányomat találtam itt! Ha félholt volna, Szent Remigius nevére, akkor is örülne nékem, és a nyakamba borulna.

Blanchefleur haraggal nyitotta ki a hálóterem nagy ajtaját, és az ott várakozó alattvalóit hívta:

– Az Isten szerelmére kérlek titeket, gyertek közelebb, mert nem találtam itt a leányomat. Hazudtak nékem, de ha Isten is úgy akarja, megtudom az igazságot.

Az ajtót őrző Tibert elvörösödött félelmében. Blanchefleur királyné pedig azon nyomban bement a hálósobába a szolgálóival, és a sok aranszállal át-szótt függönyt leszedték az ablakokról.

– Az Isten szerelmére, könyörüljön, úrnőm! – kiáltotta a vénasszony. – Meg akarja ölni a leányát? A harmadik napja nem aludt egy szemernyit sem.

– Elhallgass, vénség – ripakodott reá a királyné –, egy szavadat sem hiszem el többé!

Azzal hamarjában kinyitották az ablakokat. Tibert és a szolgálók döbbenet nézték, hogy mi történik. Blanchefleur az ágyhoz ment, amelyben a szolgálóleány feküdt, és mindkét kezével megragadva takaróját, lerántotta azt róla. Nagyot dobbant a szíve, amikor meglátta a leány lábát. A szolgálóleány akkor felkapott egy lepedőt, és kiugrott az ágyból, ám Blanchefleur megragadta a szőke hajtincsét, s lerántotta a földre. A kiáltásokra azonban a komornák és a belső inasok berohantak a szobába, és kiragadván a szolgálot a királyné kezéből, hagyták őt elfutni egy másik szobába. Blanchefleur pedig azt kiáltotta:

– Segítség! Árulás történt! Ó, én szerencsétlen! Hiszen ő nem az én leányom, hanem Margiste-é, akivel együtt befogadtam és felneveltem. Eltették láb alól az én gyermekemet, ki úgy szeretett engem!

Akkor egy hírnök Pipin király elé járult, és mindent elmondott néki. A történet hallatán a király számos főúrral együtt odasietett, és mélységesen megdöbönt.

LXXXIX

Blanchefleur királyné teljesen értetlenül fogadta a látottakat. Amint megpillantotta Pipint, sírva kérdezte tőle:

– Nemes királyom, hol van az én karcsú, szőke, szelíd, udvarias, okos, jól nevelt és jószágos Berta leányom? Ha tüstént nem hallok híreket felőle, a józan eszemet is elveszítem. Nem az én leányom feküdt itt az ágyban, hanem Margiste leánya, verje meg őt az Isten. Küldj utána valakit, mert elfutott innen, s arra is legyen gondod, hogy az anyja se menekülhessen el.

S ezt kiáltván, Blanchefleur ájultan esett össze a boltíves szobában. Pipin király könnyezve és együtt érzően talpra segítette a királynét, s amit hallott, abból megtudta, hogy alávaló család történt, és tökéletesen megértette, miként árulták el, és cserélték ki Bertát. Alattvalói ájultan vitték el Blanchefleurt, Pipin pedig fájdalomában kis híján eszét veszítette.

– Ó, jaj, Berta, szépséges húgom, szelíd kedvesem – jajdult fel –, mily gonosz társakat adtam én melléd, ám Istenre, Szűz Mária fiára esküszöm, drágán megfizetnek ezért, akik aljasságuk folytán ekként elárultak téged. Jól tudom, hogy Tibert halálra szánt, s vagy megfojtott, vagy a fejedet vette; ő és Margiste – verje meg őket az Isten – becsapott és kijátszott téged, ámde még mielőtt elérkezik a completorium³³ órája, tudni fogják, mily szörnyűséget és örülséget műveltek.

XC

Oly nagy haragra gerjedt Pipin király, hogy egészen belevörösödött, s oly bánat ült szívére, hogy szinte eszét veszítette. Nagy szánalmat érzett Berta iránt, s tudjátok meg, ha tudta volna merre keresse széles e világon, felkutatta volna. Négy őrt állójával elfogatta a vénasszonyt, akik megragadták a karjánál és ruhájánál fogva, s ezt látván még a legkomorabb alattvalója is jókedvre derült.

– Vénasszony – fordult hozzá a király –, nagy szégyent hozott reád, aki rávett erre az árulásra, s tudd meg, hogy igen rosszat tett veled ezáltal, mert Jézus Krisztusra esküszöm, máglyán fogod végezni.

E szöveget hallván, a vénség reszketni kezdett a félelemtől. Pipin király pedig elhagyta a szobát, és a tróntermébe ment, ahol leülvén trónusára, az ország nagyjait hívatta, akik jöttek is legott. Amikor valamennyien megérkeztek, a király értésükre adta, hogy helyesli, ha megégetik a vénasszonyt.

– Jó lenne, felség, ha kiderülne – mondták az alattvalói –, hogy mi is történt Bertával: mit tett vele e vénség, vízbe fojtotta-e vagy megölte-e őt.

A király azt válaszolta nekik, hogy valóban jó lenne tudni, mi történt véle. Azzal a vénasszonyt hívták, amit egyikük sem ellenzett. Megpillantván a vénséget, a király azt is megátkozta, aki őt Berta dajkájának kiválasztotta.

XCI

Hatalmas égháború tört ki ama napon, amikor a kétségbeesett vénasszonyt elfogták: dörgött az ég és villámlott. Pipin király aranycsúkokkal díszített tróntermébe kérette a vénasszonyt, kinek neve Margiste volt, a leánya pedig,

³³ A katolikus vallás előírása szerint a nap utolsó imája.

akit Frankhonban Bertának vélték, az Aliste nevet kapta a keresztségben, és Valgiste-ban³⁴ született.

– Ó, te, gonosz vénség! – kiáltott fel a király –, mondd, miért árultad el Bertát, a te szelíd úrnódet? Jól tudod, hogy a leányodat fektetted mellém a nászi ágyba, ami végtelen aljasságra vall, ismerd el! Ha a tested elvész, miként óvod meg a lelked? Azt hiszem, az árulásod a gonosz szívedből fakadt. Az Antikrisztus követői között van a te helyed.

XCII

Miután Pipin király elfogatta Margiste-ot és Tibert-t, és a hamis királynőt is leplezték, gonosz árulásuk mindenki előtt nyilvánvalóvá vált.

– Ó, Urunk, Istenünk – kiáltották valamennyien –, miért túrtél el ily sokáig ekkora szörnyű és rút gyilkosságot? Vajon miként tudták leplezni gyalázatos tettüket? Jóságos királyunk, parancsold meg, hogy mindegyik megkapja azt, amit megérdemel. Ha megkönyörülsz rajtuk, átok arra, aki továbbra is téged szolgál!

– Igaz hitemre, mondom – jelentette ki a nyíltszívű király –, hogy Tibert a hátán fogja feltörölni a főutcát.

XCIII

Tibert és a két szolgáló belátta, hogy álnok árulásuk lelepleződött, s tettükért elnyerik „jutalmukat”.

– Gonosz vénasszony – szólították meg az emberek Margiste-ot –, mily szörnyűséget követtél el, amikor a leányodról azt állítottad, hogy ő Berta királynő! Ám ezt az ármányodat rosszul leplezted, midőn eltedd láb alól úrnönket, nagy veszteséget okozva nekünk. Hamarosan meg fogod kapni érte a fizetséged. Miként tűrhetett meg Isten ily sokáig ilyen alávaló perszónákat a földön? A jó szándékkal megáldott Blanchefleur megszabadította őket a szolgaságtól és a szegénységtől, ők pedig – mint kiderült – hálátlanságukkal fizettek néki ezért.

XCIV

Tudjátok meg, hogy együtt látván a két szolgálót és Tibert-t, Pipin király szívében végtelen gyűlölet támadt irántuk. Először a vénasszonyt vette elő, akinek a két keze fejét egy ácsszerszám nyílásába tuskolták, majd keményen elverték, hogy szóra bírják, és bevallja gonosztettét.

– Ó, jaj, Pipin király! – jajdult fel a vénség –, a Mindenható Istenre kérek, szabadítsd ki a kezem, és rögvest bevallok mindent.

³⁴ Adenet le Roi által kitalált magyarországi fantáziánév.

Erre kivették a kezét a szerszámból, és a vénasszony az ott lévőök füle hallatára beismerte, hogy kezdettől fogva miként tervelte ki árulását, s azt is elismerte, miként szándékozott megmérgezni Blanchefleur királynét és vele együtt Pipin királyt. Méltó büntetésként máglyahalálra ítélték. Ezután rögtön Tibert szólalt meg:

– Felséges királyom, Szent Vincére esküszöm, tudja meg felséged, hogy nem öltem meg Bertát. Ám nem akarok hazudni, megöltem volna, ha Moran nem kelt volna Berta védelmére.

Majd teljesen őszintén elmondta a királynak, miként mentette meg Moran Bertát. – [...] A sok vadállat – medvék, vaddisznók és oroszlánok – között hagytuk őt egyes egyedül, s azt gondolom, hogy már el is pusztították őt.

Azután Tibert arról is beszámolt, hogy miként adták át Margiste-nak és az álnok szolgálóleánynak – Isten büntetése sújtson le reájuk – egy vaddisznó szívét. Elmondta, hogy miként tettek szoros és kellemetlen köteléket Berta szájára, ne-hogy szólni tudjon az őt ért szerencsétlenségről. Ám mégis mindenki tudomást szerzett az ellene szőtt merényletről. Több mint ezerhétszázan siratták Bertát nagy szánalommal. Akkor Pipin király színe elé járult a szolgálóleány, kinek Isten ne adjon nyugalmat.

– Felséged is láthatja – mondta a királynak –, hogy a dolgok nem az én szándékaim szerint történtek. Az én gonosz anyám okozta nekünk mindeme gyötrelmet. A Mennybéli Úristen sújtson le reá!

XCV

A királyi udvar népe végtelenül szomorú volt úrnője, a szépséges, nemes szívű és szeretett Bertával történtek miatt. Tüskés ágakból nagy tüzet raktak, melyet egyikük élesztett, a másik fúj. A vénasszony megkapta árulásának árát, amelyre gonosztétével ugyancsak rászolgált. Aki árulást követ el, annak bűnbánatot kell tartania, s a vénasszony nem volt rest elárulni úrnőjét. Ama napon sok szép hajadon és levente siratta el Bertát.

Az alávaló, gonosz vénasszonyt pedig máglyára vetették, s ekként emésztette el őt a pusztító tűz. Ezt látván, a leánya ugyancsak megrémült, és félelmében a földre rogyott.

XCVI

Miután megégették a vénasszonyt, Tibert-t egy ló farkához kötözték, és végighajszolták Párizs főutcáján, majd Montfauconban³⁵ bitófára húzták.

Ezután a főurak és az udvari méltóságok e szókkal fordultak a királyhoz:

³⁵ A Rue Saint-Martinen, amely Montfauconig tartott. Montfauconban volt a középkori Párizs veszőhelye.

– Felsőges urunk, jól tudjuk, hogy a király fontos ügyei nem tartoznak reánk. Ha felséged mégis a mi tanácsunk szerint kívánna eljárni a szolgálóleány dolgában, arra kérjük, ne vegye el az életét, hanem hagyja őt élni, ameddig élni adatik néki. Mivelhogy gyermeket szült felségednek, nem történhet meg, hogy ne törődjék felséged véle és a gyermekekkel. Őszintén megmondjuk azonban, hogy mától fogva nem szólhat többé felségedhez, és semmilyen kíséretet nem tarthat maga mellett.

Ennek hallatán a király nagyot sóhajtott:

– Szent Omer nevére, uraim, a szolgáló igencsak rászolgált arra, hogy halálra kövezzék, de nem szándékozom az ítéletük ellenében cselekedni.

Tudomást szerezvén erről, a szolgálóleány dicsérni kezdte az Urat, és tüstént a király elé járult, s kérlelni kezdte:

– Isten nevében azt a kegyet szeretném kérni felségedtől, hogy a Montmartre zárdájába vonulhassak, és ott apáca lehessenek, minthogy jól tudok olvasni és énekelni. A felségedtől született gyermekek iránti szeretete okán, kegyes jó uram, valamennyi jövedelmet is juttatnia kellene nékem felségednek abból, amit összegyűjtöttem. Amikor a fiaim felnőnek, megházasítom őket, és kegyeskedjék majd lovaggá ütni őket, jó uram, mivelhogy kétség nem fér hozzá, hogy ők a felséged gyermekei is.

S a király nem utasította vissza ezt a kérést, és minden úgy történt, ahogyan elmesélem néktek. A szolgálóleány szekereken, kordékon és felmálházott teherhordó öszvéreken a Montmartre-ra szállította a vagyonát. Annyi kincse, színaranya és ezüstje volt, hogy egy hétig tartott, amíg mindet összegyűjtötték a többi vagyonán kívül, amelyet alig lehetett volna felbecsülni.

XCVII

Pipin király oly egyenes jellemű uralkodó volt, hogy nem volt nála nemesebb szívű király, sem császár. Berta elvesztése keserű és fájdalmas érzést váltott ki belőle. Blanchefleur igyekezett vigasztalni őt, akit szintén nagy szerencsétlenség ért, s akinek szíve majdnem megszakadt a Berta halála miatt érzett fájdalomában.

– Ó, drága leányom – sóhajtott fel –, mit fog szólni az édesapád, aki téged kedves, és ragyogó szépségű leányaként ide küldött! Mindig adakozó és irtalmas voltál a szegényekhez. S Florus már elveszítette a nővéredet és a fivéredet is, kiknek lelkére immár Isten vigyáz, aki az egész világnak Ura és Parancsolója. Holnap, amint a nap felkel, visszaindulok hozzád, én jó uram.

XCVIII

Pipin király szomorúan és gondolataiba merülve ült a fényes arcú Blanche fleur királyné mellett. Országá nepe pedig felettébb sajnálta, hogy a szolgálóleányt nem vetették máglyára vagy nem temették a földbe. Blanche fleurnek nem volt tovább maradása Frankonban, mivel dolgát rövid idő alatt elvégezte. Az udvarias és figyelmes Pipin királyt sem érthette szemrehányás, mert minden kívánságát teljesítette. Másnap reggel, amint kivilágosodott, Blanche fleur királynét egy gyaloghintóba ültették, melyet két nagy értékű paripa húzott, mivel olyannyira elszorult a szíve, hogy nem tudott lóra ülni. Mindenki a szolgálóleányt átkozta és hangosan kiáltozták, hogy Krisztus, a Mennyei Király büntesse meg, amiért elárulta a nemes Pipin királyt, s szenvedést és szégyent hozott az egész országra. Isten átka és büntetése sújtsa őt, akárcsak gyermekeit, Rainfroit és Heudrit! Blanche fleur királyné Saint-Denis-n keresztül tért haza, s Pipin király egészen Senlis-ig elkísérte, és másnap fájdalmas búcsút vett tőle.

XCIX

Blanche fleur fájdalommal és bánattal eltelt szívvel indult vissza hazájába.

– Ó, Szűzanyám – sóhajtott fel –, mily szerencsétlen vagyok én! Szépséges és nemes érzésekkel megáldott leányom, Berta, mily szelíd és nagylelkű voltál! Tőlem kell megtudnia a szomorú hírt édesapádnak, ki szíve egész melegével, őszintén szeretett téged. Azt hiszem, a miattad érzett fájdalmában a szürke szakállát fogja tépni. Amikor majd megtudja, miként követték el az árulást, napkelettől egészen Fríz-földig nem lesz nála szomorúbb ember. Ó, én szerencsétlen! Miért is nem szakad meg a szívem a mellkasomban! Szent Dénesre esküszöm, nem leszek többé boldog, ha a Végítélet napjáig élek is, s ezért bárcsak inkább halnék meg, mintsem hogy továbbra is életben maradjak.

C

Nem vártak hát tovább a magyarok, hanem útnak indultak, s számtalan országon és sűrű erdőn haladtak keresztül. S addig utaztak, amíg Szent Iván napján – mely egy igen jelentős egyházi ünnep – megérkeztek hazájukba, Magyarhonba. Felkeresték Florus királyt, aki nagy bánatba esett, amikor a szomorú hírt meghallotta leányáról. Blanche fleurrel együtt keserves sírásra fakadtak, és kétségbeesésükben egyetlen hang sem jött ki a torkukon. Egymást átölelve a földre rogytak, és odafutó alattvalóik segítették őket talpra.

– Ó, Istenem – sóhajtott fel Florus király –, mit követtünk el, hogy így elvesztettük Berta leányunkat!

Nagy szomorúság fogta el az ifjakat és véneket Berta elvesztése miatt.

– Irgalmas Isten, Mennyeeknek igaz királya, Jézus – fohászzkodott Florus király –, ha úgy akarod, jó Uram, inkább engem érjen baj, s dicsérni foglak szelídségedért és jóságodért, mert, amikor Néked tetszik, jót fogsz velem tenni.

CI

Amikor Blanchefleur visszatért hazájába, s az ország népe megtudta, miként árulták el Nagylábú Bertát, sokan tépték a hajukat, és verték a mellüket kétségbeesésükben. Florus király és Blanchefleur királyné gyásza oly nagy volt, hogy kis híján eldobták maguktól az életüket. Az utcákon is mindenütt síró embereket lehetett látni.

– Ó, Urunk, Istenünk – kiáltozták –, mily szörnyű szerencsétlenség szakadt reánk, amikor ily váratlanul elveszítettük a szépséges Bertánkat, kinek gyakorta gondja volt reá, hogy országunkban a szegényeknek is legyen cipőjük és ruhájuk, mivel sokszor ellátta őket a javaiból. Isten átka szálljon a szolgálóleányra, aki kihívta maga ellen az Ég haragját, valamint Tibert-re és Margiste-ra, amiért száműzték hazánkból az örömet, mely azelőtt itt honolt! Isten adjon üdvösséget Berta lelkének, mert soha nála nemesebb szívű ifjú hölgyet szem nem látott.

CII

Magyarhon népét végtelenül lesújtotta a jóságos és szerett Berta sorsa, ki-ben annyi jóság lakozott, hogy mindig csak Jóságosnak nevezték az országban. El sem tudom mondani, mennyire siratták és sajnálták őt nagy fájdalomban Magyarhon lakói. Blanchefleur sirástól elcsukló hangon töviről hegyre elmesélte Florus királynak, miként tervelte ki Margiste az árulását, miként cserélte ki Bertát a saját leányára a nászi ágyban, s miként hurcolta el azután Tibert álnokul őt, és mit tettek vele, hogy ne tudjon megszólalni, s miként akarta Tibert a fejét venni az erdőben, ha Moran nem akadályozta volna meg, kit jutalmazzon meg Isten boldogsággal és jó egészséggel. Ő és társai megszánták Bertát, és hagyták őt elmenekülni a sűrű erdőben, ahol azután a vadállatok martaléka lett a gyenge teste. Florus király sírva hallgatta hitvese minden egyes szavát, s nagyokat sóhajtott fájdalomban.

Most pedig búcsút veszünk a bánattól sújtott Florus királytól és hitvesétől, Blanchefleurtől, kiknek szívét nagy fájdalom mardosta Berta leányuk szerencsétlen sorsa miatt. A bátor és bölcs Pipin királyról fogunk szólni, aki, miután elbúcsúzott Blanchefleurtől, és könnyek között Jézus kegyelmébe ajánlották egymást, visszatért Párizsba, a csodálatra méltó fővárosba, s tüstént maga elé hívatta Morant és két társát. Azok pedig, halkan siratva úrnőjüket, Bertát, szívesen tettek eleget uralkodójuk kérésének.

CIII

– Figyelmezz a szavaimra, Moran! – mondta néki Pipin király. – A hitvesemmel voltál, amikor az erdőbe hurcolták őt, és jól tudom, hogy ha nem lettél volna ott, a fejét vették volna. Attól félek, hogy azóta a vadállatok már megölték és felfalták, mivel ha nem ölték volna meg, már visszatért volna hozzám. Azt szeretném, ha Le Mans felé vennéd az utadat, és az egész vidéken kérdezősködnél, hogy nem találtak-e valamit tőle, vagy nem látta-e, vagy nem találkozott-e vele valaki, miután a sűrű erdőben hagytták őt. Ha akármilyen nével is vagy a ruhájából, melyet viselt, hidd el, jobban szeretném azt, mint bármi más a világon, s megcsókolnám minden reggel és este. Az Istenre kérek, ki az eget és a földet teremtette, legyen erre gondod, és fáradozásodért bőséges jutalomban részesülsz.

– Kívánsága szerint fogunk cselekedni, felséges urunk.

Másnap már hajnalban útnak indult Moran a társaival. Addig mentek hosszabb pihenők nélkül, amíg egy nagy völgy mellett egyenesen arra a helyre nem érkeztek, ahol legutóbb Berta megvált tőlük, s ahol annyi könnyet hullattak érte. Nem maradtak azonban sokáig azon a helyen, hanem továbbindultak, és az egész környéken Berta felől kérdezősködtek. A vidéken mindenféle híre ment, hogy a dicső Frankhon királynőjét keresik, akit a Le Mans-i erdőben magára hagytak. Két hétig keresték őt anélkül, hogy a nyomára akadtak volna, vagy bármit is megtudtak volna róla. Simonhoz, az útmesterhez is eljutott annak a híre, hogy Bertát keresik, s ő pedig beszámolt erről a hitvesének, Constance-nak, aki erősen gondolkodóba esett.

CIV

– Hitemre, Simon – mondta Constance –, hiszen pontosan azon a helyen találkoztál Bertával, amelyről az imént szóltál. Jer, férjuralom, és beszéljünk vele mind a ketten.

– Egyetértetek veled, Constance – válaszolta Simon.

S tüstént hívták is Bertát, és egy félreeső helyre mentek, ahol csak ők hárman voltak. A jóhiszemű Simon akkor elmesélte, mily szerencsétlenség, baj és kellemetlenség érte a jóságos Pipin királyt.

– [...] Berta, oly igaz, miként most itt látom magam előtt, hogy pontosan a szóban forgó helyen találtam reá kegyedre. Ha kegyed az, akit keresnek, mondja meg, arra kérem, és ne titkolja el előttem.

Ezt hallván, Berta ugyancsak megijedt, és így válaszolt:

– Jól értettem a kérdését, jó uram, de tudja meg, hogy nem én vagyok az a személy, akit keresnek.

CV

Simon szavainak hallatán Berta olyannyira megrémült, hogy a szíve is beleremegett.

– Ó, Istenem – sóhajtott fel –, ne engedd, Uram, hogy letérjek az igaz útról, és megtagadjam a fogadalmam.

– Jó uram, Simon – mondta –, miért tagadnám el kegyelmed előtt, ha királynő lennék? Nagy bolondság lenne részemről. Bárcsak adná Isten, hogy nagy öröömre az lehetnék. Hiszen kegyelmed is jól tudja, hogy jobban szeretek itt az erdőben élni, mint egy kastélyban. Nagy ostobaságot követnék el, ha eltitkolnám kegyelmed előtt, hogy királynő vagyok. Már megbocsásson, de ennek semmi értelme nem lenne, és felettébb ostoba lennék, ha ezt hazudnám kegyelmednek.

Ilyképpen erről a dolgról Berta oly ügyesen elterelte a figyelmet, hogy Simon és Constance azt fogadta el, amit ő el akart hitetni velük.

CVI

Itt most búcsút veszünk a szépséges, sudár Bertától, Simontól, a derék útmestertől és Constance-tól, a feleségétől, kinek Isten adjon sok örömet. Berta olyképpen fűzte a szavait egymás után, hogy el tudta velük hitetni azt, ami a szándékában állt.

Azokról szólunk, akik Berta keresésére indultak, ám hiába kérdezősködtek felőle az egész vidéken, sehol nem akadtak a nyomára. Visszatértek tehát a jól megerősített Párizs városába, ahol megjelentek a szomorú szívű, lesújtott Pipin király színe előtt. Amint a király megpillantotta őket, magához hívatta Morant, aki keservesen zokogva máris jött, s e szókkal fordult Pipinhez:

– Szent Amand-ra³⁶ esküszöm, felség, minden vágyunk az volt, hogy felkutasuk felséges úrnőnket, s az erdő környékén nem akadt olyan ember – sem lovag, sem polgár, sem paraszt, sem jobbágy, sem szénégető, sem földművelő, sem állatait az erdőben legeltető pásztor, sem templomba vagy kápolnába igyekvő hívő ember –, akit megbízatásunk szerint ne kérdeztünk volna meg, ámde most még kevesebbet tudunk Bertáról, mint amennyit elindulásunk előtt tudtunk róla.

Ezt hallván, a király lelke mélyéből nagyot sóhajtott, és a csatlósok is fájó szívvel köszöntek el tőle.

³⁶ Szent Amand (Gascogne, 600 előtt – 679), flandriai püspök. Dagobert frank király (606-639) támogatásával Flandriában térített a déli frízek és flamandok között. Gent mellett kolostort alapított, melynek első apátja volt, és amely később felvette az ő nevét (*Saint-Amand*). Nem hiteles önéletírása szerint Flandria után a Pireneusokban a baszkokat térítette meg. Szent Amand-t Belgium apostolának tekintik.

CVII

Nagy szomorúság töltötte el Pipin királyt, midőn nem kapott híreket hitvese, Berta felől. Hasonló szomorúságot érzett Moran is, amiért egyedül hagyta az erdőben úrnőjét, akit Tibert odahurcolt, akárcsak két társa, akik keresztiesnek állván, vezeklésül a tengerentúlra indultak. Hármójuk közül azóta csak Moran tért vissza, és tudjátok meg, hogy másik két társa a tengerentúl lelte halálát. Lelkük már Istennél, a világ Teremtőjénél van.

Egy napon Pipin király készülődni kezdett, hogy Angers-ba induljon, ahol már régen nem járt. Sokáig időzött anjoui tartományában, ahol – mialatt a király ott tartózkodott – Naimon herceg kereste fel azzal az óhajjal, hogy tizenkét társával egyetemben, akik elkísérték, a lovagja szeretne lenni. Naimon herceg és valamennyi társa letérdelt Pipin király előtt, s illően köszöntötte. Elsőként Bajorföldi Naimon fordult hozzá e szókkal:

– Jóságos királyom, mi a messzi Németföldről jöttünk, és apám, Bajorföld hercege küldött hozzád, hogy kegyeskedj lovaggá ütni minket. Amikor eljöttünk tőle, erősen a lelkünkre kötötte, egyedül téged kérjünk meg, hogy lovaggá üssön minket. Nemes szívű, jóságos királyom, ha te is úgy akarod, tedd ezt meg nekünk, és mi minden erőnkkel téged fogunk szolgálni.

Meghallgatván Naimont, a király nagyra értékelte kérését, mely elnyerte tetszését, és kijelentette, hogy Püünkösöd ünnepén Le Mans városában lovaggá üti őket. Ennek hallatán mindegyik levente fejet hajtott a király előtt. Akkortól fogva Naimon herceg Pipin király udvarában élt, s oly méltónak bizonyult a király bizalmára, hogy az megtette Frankhon *majordomusának*³⁷, akit mindenki kedvelt, és később a herceg Nagy Károly császárnak is számos hasznos tanácsot adott. Pipin király hamarosan Le Mans városába érkezett, és Püünkösöd ünnepén Naimon herceget és valamennyi társát, s országából még száz leventét lovaggá ütött.

CVIII

Püünkösöd ünnepén – miként hallottátok – Naimon és vele együtt számos ifjú levente tehát lovaggá lett. Naimon herceg hűséges és bátor szívű lovag volt, vitézségével és rátermettségével később sok szaracént megtámadott és megsemmisített.

A király megbecsülte lovagjait, és velük együtt múlatta az időt: egy szép virágos réten *quintaine*-t³⁸ állítottak fel, amelyen Naimon herceg és társai

³⁷ Udvarnagyanak. (A *majordomus* szerepéről a frank királyi udvarokban ld. az I. *laisse* 1. jegyzetét.)

³⁸ A *quintaine* egyszerre volt ügyességi játék és bajvívó gyakorlat. Egy fabábu karjára husángot

kipróbálhatták ügyességüket, és az újonnan lovaggá ütött társai közül egyik sem vallott kudarcot.

Pipin király egy dús fenyőfa alatt ült a réten, amikor legbizalmasabb barátai járultak elé.

– Szent Remig nevére, felséges urunk – fordultak hozzá –, ugyan miért nem házasodik meg felséged? Netán ezután mindig nőtlen óhajt maradni?

– Mit is válaszolhatnék méltóságatok kérdésére? Az első hitvesemet végtelenül szerettem, ám Isten úgy akarta, hogy ne szüljön nekem örökösöt. Ő utána feleségül vettem a jóságos Bertát, akivel nagyon kevés ideig voltam boldog, s aki miatt oly nagy balszerencse ért, hogy azóta is fáj a szívem érte, és úgy határoztam, hogy nem fogok többé megházasodni. Ezért hát ne is beszéljetek róla, mert igaz lelkemre mondom, amikor Bertára emlékezem, valósággal a halál kerülget. Ám ha az igaz Isten és a szelíd Szűzanya is ekként akarja, szívből hálát adok nékik mindenért, amit reám mérnek.

Pipin szavait hallván, a főurak igencsak megdöbbenetek, és döbbenetükben nem is szóltak többet. Midőn eljött a vacsora ideje, nyomban felkerekedtek, és visszatértek Le Mans városába, ahol a király szerdáig maradt. Csütörtökön pedig vadászni indult a környező erdőbe, ahol egy nagy szarvasra letek és üldözni kezdték. A király felettébb megörült, amikor megpillantotta a vadat³⁹ – pedig egy jó vadász sorsa az, hogy mialatt a szarvast üldözi, sorban egymás után elveszíti (szem elől) a kíséreit.

CIX

Pipin király tehát kíséret nélkül, egyedül haladt tovább a régi erdőben. Pipintől most egy kis időre búcsút veszünk, és Bertáról fogok szólni – áldja meg őt Jézus –, akinek hosszú ideig szállást adott erdei házában Simon és Constance – ki a barátnője lett –, akik gyengéden együtt nevelték őt a saját lányakkal. A Simon háza melletti rét közelében egy ősrégi kápolna állt, amelyet hajdan remetéknek alapítottak. A kápolna olyanná vált, akár egy apátság. A tőlük félmérföldnyire lévő kápolnába járt Simon és egész háznépe misét hallgatni. A jól nevelt Berta is a kápolnában volt, és annak mozaikszerűen aranyozott oltára mögött szívből jövő fohászában arra kérte Istent és Szűz Máriát, hogy adjanak boldog életet az apjának és az anyjának. Nem felejtett

erősítettek, és az egészet egy forgatható póznára helyezték. A lovasnak el kellett találnia a bábút a lándzsájával, majd a lehető leggyorsabban el kellett távolodnia tőle, mielőtt még a lándzsadőféstől forgásnak induló bábu visszautött volna a támadóra.

³⁹ Egy középkori népi hiedelem szerint a Gondviselés által küldött vad lehetővé teszi, hogy a „vadász” egy üldözött személy nyomára bukkanjon, és megmentse őt üldözőitől.

el imádkozni Pipin királyért sem, arra kérve Istent, hogy óvja meg őt a betegségetől és az örülettől, minthogy eljutott hozzá annak a híre, hogy őmiatta a frank király gyakran bánatos arccal jár-ke, ami már Frankhon népét is teljesen kétségbe ejtette.

Constance és két leánya egyedül hagyták Bertát a kápolnában azon oknál fogva, hogy nem vették őt észre, s azt gondolták, már hazament a házukba. Egyedül maradt tehát, és Isten oltalmazza őt, mert rövidesen nagy szomorúságban lesz része.

CX

A kápolnában volt tehát a sudár termetű Berta, amikor rádöbbsent, hogy teljesen egyedül van; gyorsan magához vette a zsolttáros és hórás könyvét, és térdet hajtvá az oltár előtt, kisietett a kápolna ajtaján. Majdnem Pipin király karjaiba futott, aki keresztül-kasul járta az erdőt, hogy meglelje kísérait. Amint a király észrevette az ifjú hajadont, szelíden feléje indult, ám Bertát az ismeretlen közeledésére nagy félelem fogta el. Pipin nagyon udvariasan köszöntötte őt, aki jól nevelt nemes hölgyként viszonzta a király üdvözlését.

– Szépséges kisasszony – szólította meg Pipin király Bertát –, cseppet se féljen tőlem! A kellemes Frankhon királyának egyik hűbérese vagyok, aki eltévedt az erdőben, s emiatt szomorkodik. Nem ismer kegyed errefelé egy házat vagy valamilyen birtokot, ahol útba tudnának igazítani engem?

– A Mindenható Isten engedelmevel, jó uram, itt lakik a közelben a derék Simon, aki bizonyára szívesen megmutatja az utat kegyelmednek.

– Fogadja hálás köszönetem, szép hölgyem – válaszolta Pipin Bertának.

Látván Berta egyszerre hófehér és piros orcájának üdeségét, Pipin teljes szívét azon nyomban szerelem és vágy kerítette hatalmába. Tüstént leszállt a lováról, Berta pedig semmi rosszra nem gondolván, csendben várakozott. A király igen jóságosan beszélt hozzá, ő pedig okosan válaszolt néki. Pipin király nem tétovázott a karjaiba venni Bertát, aki nagyon bánatos lett ettől, s a mennyekben lakó Úristenhez fohászzkodott.

CXI

Szép, fényes nap virradt fel: nem esett az eső, és nem fújt a szél. Az erdőben Berta szomorú volt Pipin mellett, aki felettébb vidám és jó kedélyű ifjú volt. Az Istenre kérlelte Bertát, hogy tegyen a kedvére és elégítse ki vágyát.

– [...] Magammal viszem kegyedet Frankhonba, a gazdag és kellemes országba, ahol nincs olyan ékszer, melyet – bármily drága legyen is – ne vennék meg, ha az megtetszik kegyednek. Szép jövedelmet is fogok adni kegyednek,

és nem találkozik majd olyan emberrel az országban, aki bármily kellemetlenséget okozna kegyednek.

Berta mindezt annyira értékelte, mint egy vadmenta levelét. Saját magát is hibáztatta, és keservesen gyötrődött amiatt, hogy egyedül hagyták az erdőben. Pipin király jól vette észre, hogy mennyire meg van rémülve.

CXII

Nagyon szomorú volt Berta, a fényes arcú királyné.

– Nemes lovag úr – szólította meg a királyt –, az Istenre kérem, hagyjon engem békén! Túlságosan sokáig feltartott engem, és Simon nagybácsim ma igen korán ebédel, mert ebéd után Le Mansba kell indulnia, hogy élelmet vigyen Frankhon királya kíséretének.

– Szép hölgyem – fordult Pipin Bertához –, árulja el nékem, hogy ki juttatta kegyedet teljesen egyedül ebbe az erdőbe.

– Nem akarom eltitkolni kegyelmed előtt, jó uram – válaszolta Berta. – Ma reggel misét hallgatni jöttem ebbe a kis kápolnába Simon nagybácsimmal, az említett rokonommal. Egy kis sarkot kerestem, hogy teljesen egyedül mondhassam el az óránként esedékes imáimat, amikor ekként megfélekeztek rólam.

Hallgatván Berta szelíd szavait és csodálván ragyogó szépségét – fényes és rózsás orcáját –, Pipin király szívében heves vágy ébredt. Eszébe jutott a szolgálóleány – kit érjen utol Isten büntetése –, és az volt az érzése, hogy soha nem látott még két nőt ennyire hasonlítani egymásra, noha Berta még szebbnek tűnt fel neki. S nem volt képes legyőzni vágyát, hogy hatalmával visszaélve megszeresse az ifjú hölgy szerelmét.

– Szép hölgyem – szólította meg Pipin Bertát –, Szent Omerre kérem kegyedet, tegyen a kedvemre, és megígérem, hogy annyi kincset fogok adni kegyednek, amennyire legmerészebb álmaiban sem mer gondolni. S a kegyed iránti tiszteletem jeléül elviszem kegyedet Frankhonba, ahol Frankhon királyurának az udvarnagya vagyok, és az igazat szólva, mindenki másnál jobban élvezem a bizalmát; tudja meg, akkora vagyonom van, hogy bőségesen tudok abból adni kegyednek. De ne is beszéljünk erről többet, a kedvemre fog tenni, bármibe kerüljön is.

E szókat hallván, Berta nagyokat sóhajtott, és szép szeméből könnyek kezdtek hullani. Rájött, hogy másképpen nem menekülhet meg, csak ha elárulja, ki is ő valójában.

– Jó uram – fordult Pipin királyhoz –, ama másik nagyúr nevében, aki népe megmentésért hagyta, hogy a szent keresztfára feszítsék, azt tanácsolom kegyelmednek, hogy egy ujjal se nyúljon Pipin király feleségéhez: nem kétséges ugyanis, hogy Florus király és Blanchefleur királyné leánya vagyok.

Ezt hallván, a király színe egyszerre megváltozott, és a boldogságtól egy szót sem tudott szólni.

CXIII

– Jó uram – folytatta Berta –, Isten és a Szűzanya nevében megtiltom kegyelmednek, hogy oly szégyenletes gondolata támadjon, hogy megfosszon engem a szüzességemtől. Senki ne kételkedjen abban, hogy Frankhon királynéja és Pipin király hitvese vagyok. Florus király az apám, és Blanchefleur királyné pedig a szülőanyám, ki minden jó tulajdonsággal megáldott: szelíd, jóságos és nemes szívű. A nővérem Szászország úrnője, és van egy fivérem is, aki Lengyelhon és Grodno fejedelme. A Mindenség Ura, Isten nevében megtiltom, hogy olyat tegyen velem kegyelmed, ami miatt királyapámnak szégyenkeznie kellene. Inkább a halált választom, és Isten oltalmára bízom magam.

CXIV

Amint egyre figyelmesebben hallgatta Bertát, ki bizton állította, hogy ő Frankhon királynéja, Pipin király egyre gondterheltebb lett, és szívébe egyre nagyobb nyugtalanság költözött.

– Szép hölgyem – fordult hozzá a király –, ha valóban úgy áll a dolog, ahogyan elmondta, a világ összes aranyáért sem nem tennék rosszat kegyeddel.

Berta nagy elégedettséggel hallgatta e szavakat, és lelke mélyén őszinte hálát adott a Teremtőnek. Mialatt Simon háza felé vették útjukat, Pipin király egyre csak a vele történekről kérdezgette Bertát, aki azonban, amit lehetett, eltitkolt előtte, és csak arra volt gondja, hogy semmit ne mondjon el királynak, és megmenekülhessen ebből a veszélyes helyzetből. Szíve mélyén szilárdan elhatározta, hogy soha többé nem indul útra teljesen egyedül. S addig tartotta szóval Pipin királyt, amíg Simon házához nem érkeztek, melynek ajtajában Simon és Constance, valamint a Bertáért aggódó, síró Isabelle és Aiglente várta őket. Éppen Berta elé akartak sietni, amikor észrevették, hogy egy idegen férfi kíséri őt, mire megtorpantak. Azt is látták, milyen ijedt az arca Bertának, s hogy nem ura saját akaratának. Tudjátok meg, hogy nagyon fáj a szívük emiatt. A király köszöntötte Constance-ot és Simont, Isabelle-ről és Aiglente-ről sem feledkezvén meg, mivel bölcs és udvarias volt. Házigazdái úgy vélték, hogy igen előkelő nemesember lehet, Pipin pedig azt mondta nekik, hogy a párizsi királyi udvar egyik nemesura, és eltévedt a sűrű erdőben. Ezt hallván, Simon és háznepe nagy tisztelettel fordult feléje. Pipin király akkor félrevonta Simont, hogy megkérdezze tőle Bertáról a szintiszta igazat, amire már hosszú ideje igencsak vágyott.

CXV

Simon sűrű erdőben épült házában volt tehát a jóságos és bölcs Pipin király. Miután röviden elmondta gondolatait Simonnak, Constance-ot is tanácskozni hívta.

– Kedves hölgyem – szólította meg a király –, árulja el nekem, legyen szíves, ki ez az ifjú hajadon, akit az imént idekísértem?

– Ő a mi unokahúgunk, nagyuram, akire már régóta vigyázunk, s aki jóságával teljesen elnyerte a szeretetünket; Isten látja lelkem, jobban szeretem őt, mint a saját gyermekeimet. Igencsak panaszkodott kegyelmedre, s engem is haraggal tölt el, hogy erőnek erejével el akarta venni a szüzességét. Az ősz szakállú Simonra⁴⁰ esküszöm, ha nem lenne kegyelmed nagy becsben Frankhon királyánál, megfizetne ama félelemért, melyet a nemes hölgynek okozott. Inkább vállalnám a halált, vagy ítéljenek el, mintsem hogy kegyelmed elrabolja szüzességét annak a hölgynek, akit minden jó tulajdonsággal megáldott a Mindenható, s aki teljességgel néki szentelte az életét.

E szókat hallván, Pipin király Constance-ra tekintett.

– Kedves hölgyem, nem titkolom el kegyed előtt, hogy a nemes hölgy oly dolgokat mondott el nekem, amelyek hallatán – ha igaznak bizonyulnak – nagyon boldog lesz kegyed, amiért hosszú ideig a házában szállásolta el őt. Tudatta velem, hogy Bertának hívják, és a hírneves Frankhon királyának a hitvese. Ne tagadja el előttem, ha ez egy idő óta már napvilágra került, és óvakodjék attól, hogy hazugságon érék, mert az nagy szégyent hozna kegyedre.

Miután Simon és Constance meghallgatta Pipin király szavait, mindketten elsápadtak, és felettébb fájlalták, hogy unokahúguknak nevezték Bertát.

– Hallgasson meg engem, nagyuram – szólalt meg Simon –, mivelhogy úgy történt, hogy Berta maga mondta el nagyságodnak, ki is ő valójában, adjunk hálát Istennek és az áldott Szűzanyának, mert mind ez ideig semmit nem tudtunk erről.

Majd az útmester elmesélte, miként talált reá egy hajnalon az átfázott és átfagyott Bertára. Elmondta, hogy mily szerencsétlenül járt, amikor étlen-szomjan kóborolva, eltévedt az erdőben, s arról sem feledkezett meg, miként álcázta magát, midőn azt állította, hogy Elzászban született és nevelkedett, s háború üzte el a szülőföldjéről.

– [...] S bizton állíthatom, nagyuram, hogy ama hajnalon meg is halt volna a nemes hölgy, ha nem melegítettük volna át a testét. Azóta itt neveltük és tanítottuk a házunkban, s mindig unokahúgunknak hívtuk őt, mert azt szeretettük

⁴⁰ Ld. XXIII. laisse, 14. jegyzet.

volna, hogy ne kelljen attól tartania, hogy valaha is még gyötrelmek várnak rá. Tudja meg, jó uram, hogy Berta minden jó tulajdonsággal megáldott hölgy, s minden dolgát oly okosan és ügyesen végzi, hogy nincs nála jóra valóbb aszszony az egész környéken.

Pipin királyt nagy örömmel derítették e szavak.

CXVI

- Hitemre, nagyuram – mondta Simon –, minthogy nagyságod Pipin királyunk kíséretéhez tartozik, szívesen látom a házamban, és boldogan meghallgatom, amit kegyed lesz mondandó nékem. Soha életemben nem ért még ily nagy öröm, ám – Szent Eligiusra⁴¹ esküszöm – semmit nem tudtunk arról, ki is Berta valójában. Ha Isten segítene, akkor sem tudnám megmondani, miért titkolta el kiletét, s ez félelemmel tölt el engem, hiszen oly okos, s minden rosszindulattól és büntől mentes.

- Tudja, mit javaslok kegyelmednek, Simon? – kérdezte a király. – Menjünk, s beszéljünk Bertával hármásban.

- Ha ez az óhaja, nagyuram – válaszolta Simon –, legyen a tetszése szerint.

CXVII

- Tudja-e, nagyuram, mit fogok tenni? – kérdezte Simon. – Ha kegyed is úgy akarja, Constance-szal, a hitvesemmel együtt beszélni fogunk Bertával. Kegyedet elrejttem majd e függöny mögött, Bertát pedig idekísérem, és a kegyed füle hallatára erről a rejtélyes dologról fogom kérdezni. Ez lesz a legjobb, amit tehetek, úgy hiszem.

A király azt válaszolta, hogy szerinte is jó megoldásnak tűnik fel, amit Simon javasol. Pipin király egyetértésével ebben egyeztek meg tehát. Azzal Simon felkereste Bertát, és kézen fogva, gyengéden Constance szobájába kísérte.

- Drága úrnőm – szólalt meg Berta –, megkérdezhetem, hogy mi történt azzal a személlyel, aki annyi kellemetlenséget okozott nékem, amikor a kápolnánkából voltam hazatérőben, s ami miatt még most is borsódzik a hátam.

⁴¹ Szent Eligius (franciául Éloi, †660 körül) alacsony sorban született. Szülei patkolókovács-inasnak adták, majd fémműves lett, s később II. Chlotar, frank király ötvösmesterévé és tanácsadójává tette. Uralkodója halála után a papi rendbe lépett. A germánok között térített, s végül Noyon püspöke lett. Korábbi foglalkozásából következően az aranyművesek és kovácsok védőszentje volt. Képmásain hol püspöki díszben, hol bőrkötényben és sapkában ábrázolják. Attribútumai az *aranykehely*, mely ötvösmesteri, s egyszersmind áldozópapi működésére emlékeztet, valamint a *kalapács*, a *fogó*, a *fújtató* és az *üllő*.

– Úgy tudom, hogy már elment, szép húgom. Előbb azonban oly dolgot hozott a tudomásunkra, ami akkora örömet szerzett nekünk, hogy még a szívem is beleremegett. Ámde miért titkolta el kegyed azt előttünk?

Az igencsak hallgatag Berta kissé szégyenkezve nézett maga elé, amikor Simon leültette maga mellé.

CXVIII

– Szent Remig nevére, kedves Berta – szólalt meg Simon –, az a személy, aki az imént távozott el innen, azzal a hírral lepett meg minket – hála érte a Mi Urukak –, hogy kegyed a nagyhatalmú Pipin király hitvese. Hosszú ideig titkolta ezt előttünk, ami felettébb nyomaszt engem, mert ha tudomásom lett volna róla, még inkább tiszteltem és szolgáltam volna kegyedet.

– Az Istenre kérem, szép húgom – fordult Bertához Constance –, ne titkoljon el semmit, hanem mondja el az igazat.

E szót hallván, Berta a füle tövéig elpirult, és szelíden csak ennyit mondott:

– Hajdan valóban ezt kérte tőlem, úrnőm. Éppen ezért, ha Pipin király hitvese lettem volna, már az érkezésem napján elmondtam volna azt kegyeteknek. Az igazat szólva, ha nem ezt mondtam volna ama nemesúrnak, aki ma reggel reám támadt az erdőben, azt hiszem, meggyalázta volna a testemet. E hazugság által azonban meg tudtam óvni tőle a becsületem, azt állítva, hogy a merész Pipin király hitvese, és a nemes Florus király leánya vagyok. Már korábban hallottam arról, miként lett árulás áldozata Frankhon nemes lelkű és karcsú termetű királynéja, s miként hagyták őt egyedül a sűrű erdőben. Amint ezt megtudtam, azon nyomban én is futni kezdtem, nem látván más módját, hogy megmeneküljek a reám leselkedő veszélyektől.

CXIX

A nemes szívű és sudár Berta Simon mester és Constance barátnője szobájában volt, ám nem tudta, hogy Pipin király a függöny mögött rejtőzik. Sokféle dologról kérdezték Bertát szelíden, majd határozottan, de ő olyannyira óvakodott attól, hogy magára haragítsa Istent és a Szűzanyát, hogy szinte semmit nem árult el a házigazdáinak. Constance akkor a leányai szobájába kísérte őt, és azután tüstént visszatért Simonhoz, akít a gondterhelt király társaságában talált.

– Nagyuram – szólította meg Pipint udvariasan Constance. – Nem tudom, miként vélekedik méltóságod Bertáról, én teljesen tanácstalan vagyok őt illetően. Hitemre, ha ő volna a királyné, az ugyancsak megdöbbenő volna, ám ha ezt eltitkolná, az viszont örülség lenne. Annak alapján, amit eddig hallottam, nem tudok mit mondani méltóságodnak.

A királynak nem volt jó kedve, amikor felállt, és elköszönt Constance-tól. Simon egészen Le Mans-ig elkísérte – áldja meg Krisztus urunk érte –, ahol az uralkodó félbeszakította a vadászatot, ám az ezúttal kevésbé érdekelte.

CXX

Amikor Pipin király már maga mögött hagyta Simon házát, így szólt a kész-séges útmesterhez:

– Simon mester, kegyelmed valójában nem ismer engem. Igaz hitemre, tudja meg kegyelmed, hogy én Pipin király vagyok.

Ennek hallatán Simont nagy öröm töltötte el, és illendően térdet hajtott uralkodója előtt.

– Mély tisztelettel köszöntöm, felséges uram – üdvözölte a királyt. – Fáj a szívem, és nagyon szerencsétlennek érzem magam, amiért oly figyelmetlen voltam, hogy nem ismertem fel rögtön, és nem részesítettem kellő tiszteletben felségedet.

– Ne is törődjek ezzel – mondta a király –, amit tehetett, megtett értem kegyelmed. Csupán hitvesemre, a királynéra neheztelek, amiért szerencsétlenségére minden bajt és gyötrelmet magára vállalt.

Sok kérdést tett még fel Pipin király Simonnak, s egész társalgásuk Nagylábu Bertáról szólt.

CXXI

– Tudja, mit fog tenni, Simon? – kérdezte a király. – Miután elkísér engem Le Mans-ba, hazatér, és a felesége kivételével, ne szóljon senkinek egy szót sem erről az ügyről, mert tudja meg, a szívem afelé hajlik, hogy Berta az én hitvesem, még ha kételkedik is ebben kegyelmed. Csak az aggaszt módfelett, hogy ezt ő még tagadja.

– Soha ne adjon többé hitelt a szavaimnak, felség, ha ő nem Berta, a felséged hitvese, kit oly nagyon szeret. Amikor az erdőben nyomorultan, kiéhezetten, átfagyottan reá találtam, csak azt az óhaját fejezte ki, hogy maradjon titokban a kiléte. S ha ezt a fogadalmat tette – hiába is kételkedne benne felséged –, azt tíz város aranyáért sem szegte volna meg. Nála erényesebb asszony még nem született az egész világon.

– Okosan szólt, Simon – jegyezte meg a király –, s úgy vélem, igazat is mondott. Ámde, amint kegyelmed is jól tudja, asszony már rászedett engem, s ezért azután a derék és bölcs Florus királyért és Blancheleurért küldetek, hogy még inkább megbizonyosodjam afelől, hogy valóban Bertával találkoztam az erdőben. Biztos vagyok abban, hogy valamelyikük hamarosan eljön Frankhonba.

Még ma éjjel vagy holnap hajnalban felkészül a hírvivő, aki az üzenetem elviszi Magyarhonba. A lehető leghamarabb viszontlát majd engem, és addig is legyen reá gondja, hogy erről a dologról egyetlen szó se szivároгjon ki. Adja át feleségének, Constance-nak legmelegebb üdvözletem, és arra kérem kegyelmedet, hogy az irántam érzett szeretete jeléül Bertát még nagyobb megbecsülésben részesítse, mint azelőtt.

– Minden kívánságát teljesíteni fogom, felséges uram.

Simon addig kísért Pipin királyt, amíg az számos alattvalóját meg nem találta. A király akkor szelíden Krisztus oltalmába ajánlotta Simont, aki uralkodója parancsára visszatért a házába, melynek Florimés⁴² volt a neve. Elmesélte Berta esetét Constance-nak, aki sűrű fohászokban fordult a Mi Urunkhoz, Simont pedig örömeiben megölelte és megcsókolta.

Ezalatt a király is megérkezett Le Mans városába, s amint leszállt a lováról, tüstént egy káplánt hívatott, akiben megbízott, s megíratta és lepecsételte a Florus királynak küldendő levelet, amellyel a hírvivő még azon a napon útnak is indult. A Mennyeknek királya, a Mi Urunk vezesse útján!

CXXII

Sietett tehát a hírvivő, mert a jó Pipin király nyomatékkal erre kérte, s megígérte neki, hogy visszajövelete után gazdaggá teszi. A frankok királya pedig visszatért Párizs székvárosába Naimon herceggel, akit, akárcsak társait nagyon szeretett és sokra becsült. A hírvivő ezalatt Magyarhon földjére érkezett, ahol felkereste annak királyát, és a minden jó tulajdonsággal megáldott Blanchefleur királynét. A küldönc térdre ereszkedett Florus király előtt, s miután Pipin király nevében illően köszöntötte őt és a királynét, átnyújtotta nekik a levelet. A magyar király feltörte a viaszpecsétet, megvizsgálta a levelet, s mielőtt elolvasta volna, a királynéhoz fordult:

– Blanchefleur, kirvedesem, hallgassa csak e híreket, melyek Isten dicsőségét szolgálják, s megannyi szívnek örömet szereznek!

Azzal Florus király felolvasta a levelet, semmit sem hagyva ki belőle. Mindent úgy talált benne, ahogyan történt: miként vadászott Pipin király az erdőben, ahol rátalált Bertára, és annak okát is megtalálta a levélben, miért hagyta őt ott egyedül. Jól gondolta, hogy őt találta meg, ám addig nem foglalkozik az ügyével, amíg Florus király vagy az édesanyja, Blanchefleur nem ismeri fel őt. Akkor pedig az is ki fog derülni, hogy egyikük vagy másikkulaha is szerette-e Bertát. A magyar király és királyné örömeiben meg sem

⁴² Valószínűleg Adenet vagy forrása szerzője által kitalált elnevezés.

tudott szólalni; az örömtől és a meghatottságtól Florus király könnyezni kezdett, a királyné pedig elájult a boldogságtól. Florus király akkor a karjába vette Blanchefleurt, s amikor az már beszélni is tudott, kijelentette, hogy addig nem pihen meg, és kétszer nem alszik ugyanabban az ágyban, amíg Berta ajkát meg nem csókolja. Jól tudta immár, hogy Bertát találták meg, s nem kell többé aggódnia miatta, mert biztos lehet abban, hogy a szíve az igazat súgja néki.

– Ne nyugtalankodjék többé, drága hölgyem – mondta Blanchefleurnek királyura –, Florus királyként elkísérem kegyedet, s ha Isten is úgy akarja, holnap hajnalban együtt indulunk útnak.

A királyné hálás köszönetet mondott férjurának, aki máris készülődni kezdett, hogy másnap hajnalban elindulhassanak Frankhonba. Blanchefleur királyné felállt, s udvartartása szeme láttára átölelte és gyengéden megcsókolta a hírvivőt. Másnap reggel Florus király már kora hajnalban lóra szállt, és számos főurat is magával vitt az útra. Oly gyorsan haladtak, hogy hamarosan Párizsba érkeztek, s Pipin király és udvara nagyjai végtelen örömmel és nagy megbecsüléssel fogadták Florus királyt és Blanchefleur királynét.

CXXIII

Pipin király tehát illő tiszteletadással fogadta a jóságos, ősz magyar királyt és hitvesét, Blanchefleur királynét, kinél erényesebb nemes hölgy nem élt kerek e világon. Számptalan eseményt idéztek fel, melyet együtt éltek át.

– Az Isten szerelmére, Pipin király – mondta a magyar királyné –, siessünk felkeresni Bertát, aki miatt ide érkezünk.

– Sokáig váraoztunk, drága úrnőm – válaszolta Pipin –, ám holnap, ha Isten is úgy akarja, már korán reggel útnak indulunk.

Csak egy éjszakát töltöttek Párizs városában, majd továbbindultak Le Mansba, ahová ebédidőben meg is érkeztek. Blanchefleur azonban nem evett, s nem is ivott, mert a leánya iránt érzett szeretete úgy felzaklatta a szívét, hogy úgy érezte, soha többé nem lesz nyugalma, ha nem tudja bizonyossággal, hogy Berta leányát látja-e viszont. Akkor érkezett oda a derék Simon útmester, aki egyenesen Pipin királyhoz járult, és illőn köszöntötte. A király rögtön felismerte Simont, és egy félreeső helyre ment vele.

CXXIV

– Eljött Blanchefleur, felség? – kérdezte Simon.

– Igen eljött – válaszolta a király –, ám oly zaklatott, hogy nem tud aludni, sem enni, sem inni. Csak akkor lesz boldog, ha rátalál Bertára. Tudja meg,

ha az ő leánya az ifjú hölgy, akit oly sokáig befogadott kegyelmed a házába, akkor elmondhatja, hogy igen nagy tisztesség érte kegyelmedet.

– Ne üdvözljön a lelkem, jó királyom – mondta Simon –, ha ama nemes hölgy, akivel felséged a házamban találkozott, nem Berta, a felséged hitvese és szerelmese. Azóta többször is beszéltem véle, de amint róla esik szó, rögtön elsápad, és nem akarván válaszolni nékem, némaságba burkolózik, s olyannyira zavarba jön, hogy verejtékezni kezd. Úgy segéljen engem az Isten, hogy nincs nála erényesebb hölgy széles e világon.

A király nagy örömmel hallgatta Simon szavait.

– Hamarosan fény derül erre az ügyre, Simon – jegyezte meg Pipin király. – Most pedig induljunk egyenesen a kegyelmed sűrű erdőben lévő házába, ahol adja Isten, hogy ama nagy boldogságra leljünk, melyet már régóta keresünk.

CXXV

Pipin király bölcs és megfontolt uralkodó volt. Sürgősen hívatta Florus királyt és Blanchefleur királynét, akik, elhagyván Le Mans városát, saját kíséretükkel jöttek is hamarost. A jó szándékkal megáldott Simon kísérte őket. Pipin mindaddig eltitkolta Florus király és Blanchefleur előtt, hogy ez a derék ember vigyázott a leányukra, amíg nem tudták meg a tiszta igazat.

Ekként vonultak valamennyien a sűrű erdőn keresztül Simon házához, és addig meg sem álltak, amíg oda nem érkeztek, noha Blanchefleur királyné szeretett volna megpihenni. Miután mindannyian beléptek a házba, Simon azt kérdezte Constance-tól:

– Szép húgom, az Isten szerelmére, hol van Berta? Íme, eljött hozzánk Pipin király, valamint Florus király és a jóságos Blanchefleur királyné.

– Adjunk hálát az Istennek, jó uram! – mondta Constance. – Az a színtiszta igazság, hogy reggel óta a szobámban ül, és szorgosan javítja az elszakadt oltárterítőköt.

CXXVI

Felesége szavainak hallatán, Simon útmester a sűrűre szakállú Florus királyt, Blanchefleurt és Pipin királyt hívatta, akik jöttek is tüstént, és Simon abba a szobába kísérte őket, amelyikben a szelíd Berta szorgoskodott. Amint megpillantotta az érkezőket, azon nyomban felállt, és felismerve édesanyját, a lábaihoz borult, Blanchefleur pedig az örömtől ájultan rogyott a földre.

– Istenem segíts! – kiáltott fel Florus –, áldott legyen a Miasszonyunk, hiszen ő Berta, az én leányom, kit Isten az ő végtelen jóságában visszaadott nekünk. Florus király a karjaiba zárta Bertát, kit már oly régóta vágyott újra látni,

s gyengéden megölelte és megcsókolta. Blanchefleur is talpra állt, és átölelte Bertát, egyre csak őt csókolta. A jelenlévők köréjük gyűltek, s amint megtudták, milyen öröm érte őket, maguk is soha nem látott örömujjongásba törtek ki.

– Ó, Uram, Istenem – kiáltott fel Pipin király –, ki az eget és földet teremtetted, áldott legyen a te neved, amiért ily sorsot szántál nekünk! A balsorsomat, Uram, eltűrted érted, és te Uram, a lehető legjobban kárpótoltál, amikor a bánatomat végtelen örömmre változtattad, mert soha életemben nem volt annyi örömben részem, amennyi most százszor ne ért volna többet. Legyen áldott a Szűzanya, ki szent méhében hordott téged!

E jó hír igen hamar eljutott Le Mans-ba, ahová a király alattvalói is lóhalálában siettek, miközben zúgott a város összes harangja.

CXXVII

Meglátván az apját és anyját, Bertát oly határtalan boldogság töltötte el – úgy igaz, amiként mondom –, hogy nem jött ki szó az ajkán, a szíve pedig elszorult. Pipin nyomban Bertához lépett, ezt mondván neki:

– Az Isten szerelmére, édes kedvesem, szóljon egy szót hozzám. Pipin király vagyok, aki a bocsánatát kéri mindazért, amire eddigi életében bizony nem szolgált reá.

Ezt hallván, Berta ugyancsak elcsodálkozott, s nagyon szelíden és őszintén azt válaszolta:

– Ha felséged az, jó uram, hálát adok Istennek, kit a Szűzanya szült Betlehemben.

Blanchefleur és Florus király szívből örült, a nemes lelkű Berta pedig százszor jobban, miként azt el tudnám mondani. Senki nem hallott még soha nagyobb örömről, mint amilyent Simon házában átéltek a sűrű erdő közepén.

Pipin király akkor egyik fegyvernökét, Henrit, udvari marsallját, Gautier-t és kamarását, Thierryt hívatta:

– Menjetez hamar Le Mans-ba, és hozassatok ide sátrakat, mert Szent Remigre mondom, itt maradunk e helyütt, ahol ismét rátaláltam arra a boldogságra, amelyben régóta nem volt részem. Gondoskodjatok mindenről, mert itt maradunk, s parancsba adom, és azt kérem, hogy hívjátok ide Naimont is.

Udvaroncai készséggel teljesítették Pipin király parancsát, s mindent úgy intéztek el, ahogyan ő kérte.

CXXVIII

Nagy boldogság töltötte el Blanchefleurt, amikor gyengéden átölelte leányát, a szelíd, szőke és karcsú Bertát, s a nap folyamán számtalanszor megcsókolta.

Hamarosan Simon és hitvese, Constance érkezett hozzájuk leányaikkal, Isabelle-lel és Aiglente-tal, kiket Berta nagyon szeretett. Megpillantván őket, Berta nyomban felállt.

– Az Istenre, Szűz Mária fiára kérlek, jó anyám – mondta Berta –, tekints az én szelíd úrnómre, ki nagy gonddal nevelt engem, s az én jó uramra – áldja meg őt Jézus Krisztus –, ki egyedül lelt engem a sűrű erdőben. Jól tudom, ha nem talált volna reám, már régen halott volnék, vagy felfaltak volna a vadállatok. Isten után ők óvtak meg engem a haláltól, tudd meg hát, ha ők nem lettek volna ott, már nem lennék életben.

Ezt hallván, Blanchefleur és Florus, Magyarhon királya szívből jövő szeretettel fordult Constance és az ősz szakállú Simon útmester felé. Majd a boldog Pipin királlyal együtt helyet foglaltak a boltíves szobában, melybe határtalan öröm költözött.

CXXIX

Túlzás nélkül állíthatom, hogy nagy boldogság költözött a Simon útmester erdei háza mellett felállított sátrakba és pavilonokba. Három napig tartott az ünneplés, s az első éjszaka Pipin a hitvesével hált, és akkor nemzette Gille-t, Roland-nak, a vitéz harcosnak az anyját, később pedig Nagy Károlyt, az igazságos, jó királyt. Azután Pipin király felkészítette a derék Simont és két fiát, hogy lovaggá üsse őket. Mindegyikükre aranszövetből készült köpönyeget adatott, melynél csinosabbat és elegánsabbat nem is kívánhattak volna. Simont a király megtette főtanácsosának. Naimon herceg felcsatolta az újdonsült lovagok sarkantyúit, a jó Pipin király pedig felövezte acélkardjukat, majd meglegyintette tarkójukat⁴³, és megcsókolta őket. Látván, hogy mily nagy megbecsülésben van része, Simon a szíve mélyéből hálát adott Istennek. A két fiával együtt térdre ereszkedett Pipin király előtt, hogy köszönetet mondjon néki, ám amikor meg akarták csókolni a lábát, a király rögtön talpra segítette őket.

– Szent Riquier nevére, Simon – fordult hozzá Pipin király –, nagy hálával tartozom kegyelmednek és Constance-nak, és örömteli megnyugvással töltötte el szívemet, hogy Isten kegyes segítségével megóvták hitvesemet minden halálos veszedelemtől.

Aki akkor látta volna, miként öleli át és csókolja meg egymást a nemes szívű Blanchefleur, valamint Constance és két leánya, s örömmükben és

⁴³ A lovaggá avatás különleges mozzanata volt, amikor az avató a tenyerével (vagy kardlappal) egy kis ütést mért a leendő lovag tarkójára. Innen ered a „lovaggá ütni” kifejezés.

meghatottságukban miként hullajtanak könnyeket, elmondhatta volna, hogy ennél nagyobb örömet kívánni sem lehetne.

CXXX

Igen bölcs, jó szándékú, érényes és könyörületes asszony volt Constance. Minthogy Simont és fiait boldognak látta, kik mindannyian drága, prêmes ujjast viseltek, hálát adott Istennek és Szent Péternek:

– Ó, Uram, Istenem, igazságos Mennyei Király, nagyobb megbecsülésben részesítesz minket, mint amit megérdemelnénk; a Boldogságos Szűzanyának is hálát adok ezért. Gazdag rétre költöztünk a gyér pusztaságból. Sok imát mondok azokért, akik támogatnak minket, s ha Isten is úgy akarja, és én is képes leszek reá, nem leszek rest ezt tenni.

CXXXI

Miként hallottátok tehát, a mi jó Pipin királyunk lovaggá ütötte Simont és két fiát, kiket felettébb megszeretett. Ezenkívül Simont és fiait nagy adományban is részesítette: Simonnak ezer fontot jövedelmező földbirtokot, mindegyik fiának pedig ötszáz-ötszáz fontot érő birtokot adományozott. Azt is kijelentette, hogy Isabelle-t és Aglente-ot kiházasítja, és évi ötszáz font hozományt fog adni mindegyiküknek. Simon és két fia akkor a király elé járult, és térdre ereszkedett előtte, Constance és két leánya szintén nem mulasztotta el, hogy meghajoljon és térdet hajtson Pipin előtt, és hálát adjon a Mi Urunknak, a Mennyei Királynak. Azzal a király hűbéresei lettek, s mindegyikük hűségcsókkal illetve hűbérurát. Pipin király úgy rendelkezett, hogy Simon és fiai azúr színű címert viseljenek, melyet egy kevés fehér színnel „tarkított” a címerfestő, s amelynek a közepén egy nagy aranyliliom díszelgett. Az idősebb fiú címerét öt vörös szalag, a fiatalabb címerét pedig ezüsttel bevont szalag díszítette. A király, kit Krisztus Urunk oltalmazzon, ki a világot teremtette, az irántuk érzett szeretet okán e címereket adományozta nekik. Attól fogva a nemzetségük is ezeket viselte, s még most is viselik, akik megörökölték azokat.

CXXXII

Miután Pipin király ekként lovaggá ütötte Simont, és jelentős örökséggel látta el, az udvar nagyjai valamennyien elhagyták Florimést. Mindenfelől mély sóhajok hallatszottak, amikor Berta királynő is útra kelt, aki – ez a szintisza igazság – kilenc és fél esztendő telt Simon házában. Tudjátok meg, hogy a házban senki nem akadt, sem inas, sem komorna, sem külső, sem belső szolga, akit a királynő ne jutalmazott volna meg. Blanchefleur királyné és Florus

király sem feledkezett meg róluk, s annyi jutalmat kaptak, hogy életük végéig sem ismerték a szegénységet. Simon és Constance, akárcsak fiaik és leányaik szintén elhagyták a házukat. Távozásukat – akár hiszitek, akár nem – sajnálkozással és fájdalmas jajkiáltásokkal kísérte a háznépük, kik közül sokan a mellüket verték és hajukat tépték.

– Isten kísérje útján, drága úrnőnk – kiáltották. – A Mi Dicsőséges Urunk oltalmazza kegyedet, és kárpótolja mindama sok jóért, amit értünk tett!

Sírva indult útnak Berta, kinek gyarapítsa Isten a jóságát, valamint Constance a két leányával.

– Kegyed most velem jön, Constance – jelentette ki Berta –, és Frankhon földjén soha nem fog magamra hagyni. Isabelle és Aiglente leányait pedig bízva reám, mert soha nem leszek gazdag, ha nékik szegénységben kellene élniük.

– Legyen úgy, ahogyan úrnőm óhajtja – mondta Constance –, jó szívvel teljesítjük minden kívánságát.

CXXXIII

Tudjátok meg, hogy egy kedd reggelen sokan hagyták el vidáman Florimést, mivel ragaszkodtak úrnőjükhöz, a karcsú termetű Bertához. Le Mans lakosai szeretettel járultak úrnőjük elé, hogy tisztelettel és udvariasan elbúcsúzzanak tőle. Florus király és Naimon herceg kísérte Bertát, kinek jobbján édesanyja haladt, és gyakran vetett reá büszke pillantásokat. Azon a napon számtalan lándzsát törtek, s a város összes harangja hangosan zúgott. A papság szép, rendezett körmenetet tartott arany és ezüst ereklyetartókat és tömjénezőket hordozva, s a tereken mindenütt arany- és selyemszövetek ragyogtak. Az egész környékről érkeztek Le Mans-ba előkelő nemes hölgyek és lovagok, hogy találkozzanak úrnőjükkel, akit már régóta szerettek volna látni. A város utcáira és kövezetére mindenütt friss fűvet és sűrű sást hintettek. Az ablakokból díszbe öltözött hölgyek tekintettek le az utcákra, melyeket szintén szépen kicsinosítottak és feldíszítettek.

Naimon herceg és a figyelmes nemesurak a királynőt a nagyterem lépcsőfeljáratához kísérték, kezét pedig mindvégig szerető édesanyja fogta. A fényes ünnepség egy teljes hétig tartott a városban. Az egész királyságban elterjedt a híre, hogy megtalálták Bertát, s a lakosok buzgón hálát adtak Istennek, a Szűzanyának és az összes szenteknek. Majd hamarosan elindultak Le Mansból, és meg sem álltak, amíg jókedvűen Párizs városába nem érkeztek.

CXXXIV

Útnak indult tehát a két király, nem volt tovább maradásuk, miként Blanchefleurnek és Bertának sem, kiket Constance, Isabelle és Aiglente kísért.

Vidáman lovagoltak egyenesen Párizs, a gazdag és fényes székesfőváros felé, hiszen semmi nem nyugtalanította őket.

Amikor a hitvány szolgálóleány – Isten haragja sújtson le reá – minderről tudomást szerzett, igencsak megrémült és elkeseredett. Nagy szomorúságot érzett, amikor megtudta, hogy Pipin király járadékot ad Simonnak, s felettébb bánatos volt, még ha el is érte a célját az alávaló, hitvány teremtés. Isten fizettesse meg vele hamis portékájának az árát!

CXXXV

Mindama városokban, amelyeken Berta áthaladt, a lakosok nagy körmenetekben járultak elébe, hogy megtiszteljék, s arra kérték a mennyekben lakozó és mindent látó Istent, hogy büntesse meg a szolgálóleányt és a gyermekeit, akiket szült, bárhol lett légyenek is, amiért oly sokáig kellett Bertának bujdosnia miatta. Az egész királyságot oly nagy öröm kerítette hatalmába az úrnőjük iránti szeretet okán, akit Isten visszaküldött hozzájuk, hogy az ország összes lakosa hozzá sietett, ki gyalogosan, ki lóháton úgy, hogy senki sem maradt otthon. Boldognak érezhette magát, aki láthatta őt. Nem csoda, hogy látni akarták ama jó hírek hallatán, melyek róla terjengtek, és ama csodálatos esemény miatt, melyet Isten lehetővé tett. Valamennyien térdre borultak előtte, és hálát adtak Istennek, amiért engedte Bertát visszatérni közéjük, aki alázattal fogadta hódolatukat.

CXXXVI

Frankhon királynője felettébb okos és rátermett volt, s jósága mindenkit elbűvölt. Blanchefleur is boldog volt, hogy végül szerencsével járt, s az áldott Miasszonyunkhoz fohászzkodott. Szép lassan haladtak, nem kellett sietniük; közkívánatra igricek szórakoztatták őket, s annak volt több sikere, aki nagyobb örömet szerzett nekik.

Hitvány, álnok és gonosz volt a vénasszony, amikor egy ily nemes hölgyet titokban és alattomban elárult. Legyen átkozott a leánya is, az alantas szolgáló! Igencsak keskeny lesz számára a paradicsomba vezető út, ha nem bánja meg gonosztettét.

CXXXVII

Nagy öröm töltött el Frankhonban fiatal és öreget. Barátai és bizalmasai Pipin királyhoz és királynőjükhöz járultak, és boldogan adtak hálát Krisztusnak, amiért megengedte, hogy az visszatérhessen hozzájuk. Párizson végighaladva számos harangtornyot megcsodáltak, s a székesfővárost soha nem díszítették

még fel ekkora pompával, mivel a lakosok végtelen örömet éreztek ama jótémény láttán, melyben Isten részesítette őket. Nem volt a városban tonzúrás barát, sem felszentelt pap, ki ne vett volna részt a körmenetben. Tudjátok meg, hogy ama napon számos tüzes csataménon indultak a lovagok párviadalra, és számos lándzsát törtek darabokra a pajzsokon. A jóságos Bertát is sokan köszöntötték hódolattal ama napon.

CXXXVIII

Amikor Frankhon királynője Párizsba érkezett, rengeteg lakos sietett a köszöntésére, s tisztelettel és hódolattal kísérték végig a város főutcáján.

– Ó, Istenem és Szűzanyám, segíts! – sóhajtotta mindegyik. – A szegyeteljes halál sújtsa a hitvány szolgálóleányt, aki miatt egy ily szelíd hölgyet oly hosszú időre elveszítettünk!

Bertát a palota nagytermének lépcsőfeljáratához kísérték. Blanchefleur igencsak boldognak érezte magát azt látván, hogy mily nagy örömmel fogadják a leányát. Hálát adott érte a Mindenhatónak, ki a felhőket küldi az égre, és a jóságos Szűzanyának, ki szintén a segítségére sietett. Egy hétig tartott az ünnepség Párizsban, melynél fényesebbet és káprázatosabbat még nem tartottak a fővárosban.

CXXXIX

Nemes lelkű és vitéz lovag volt Pipin király. Florus királynak és a tiszteletre méltó Blanchefleur királynénak is kifejezte szívből jövő hódolatát.

Egy vasárnapon, ebéd után Moran jelent meg az udvarban, aki a tengerentúlról érkezett vissza. Tisztelettel köszöntötte Pipin királyt, ám annyi mondani-
valója volt, hogy örömeiben alig tudott egy-egy szót kinyögni.

– Hálát adok Istennek, amiért visszaadta felségednek úrnőnket, a fényes arcú királynőt! Ó, jaj, nem merek azonban úrnőnk szemé elé kerülni, mivelhogy – nem titkolhatom – egyike vagyok azoknak a csatlósoknak, akik a sűrű erdőbe vitték őt, hogy meggyalázzák nemes személyét.

S Moran keserves sírásra fakadt.

– Ne hibáztassa magát, Moran – mondta néki a király –, hiszen, miként többen is tanúsították, Berta kegyelmednek köszönheti a megmenekülését.

Egy hírnök tüstént jelentette Moran érkezését a királynőnek, aki rögtön a csatlóshoz sietett, és megölelte.

– Azt a kegyet szeretném kérni felségedtől – fordult Pipin királyhoz Berta –, hogy fogadja szívesen Morant, s üsse őt is lovaggá, és lássa el oly nagy adománnyal, hogy még az örökösei is élvezhessék azt. Ha ő nem akadályozta volna

meg, hogy az áruló Tibert a fejemet vegye, az összes szentre esküszöm, menten elragadott volna a halál. Simonban és Moranban mindig megbízhatom, s minden dolgomban számíthatok a tanácsaikra.

A király nem utasította el Berta kérését, s évente kétszáz márkát adományozott Morannak, aki illetudó és hálás leventeként megcsókolta Pipin király cipellőjét, és térdre ereszkedett Berta királynő előtt. Másnap, mielőtt lovaggá ütötték volna, Pipin király lovagi felszereléssel látta el Morant. Blanche fleur királyné és Florus király pedig tekintélyes vagyont adományozott néki, amiért megmentette a leányuk életét. Bárki észbe veheti, hogy azért is hasznos jót cselekedni, mert végül minden jótett mindig napvilágra kerül.

CXL

– Kedves Moran – fordult hozzá a királynő –, nagy félelem fogott el, amikor Tibert előhúzta éles és csillogó kardját, mellyel a fejemet akarta venni. Ámde uraságod irgalmas és erényes emberként viselkedett, mert ha az alávaló és áruló Tibert-hez hasonlóan könyörtelen lett volna velem, soha nem láttam volna viszont az én drága anyámat, sem apámat, Florus királyt, sem Frankhon uralkodóját. Hűségesnek és testvéries érzésűnek ismertem meg kegyelmedet, ezért hát nem leszek hálátlan kegyelmed iránt.

– Isten, a mi igaz megmentőnk jutalmazza meg kegyedet, drága úrnóm! – válaszolta Moran.

CXLI

Igen nagy volt az öröm Párizs székvárosában. Pipin király felettébb nagy tiszteletben és megbecsülésben részesítette Florus királyt és Blanche fleur királynét. Miután Pipin lovaggá ütötte Morant, Florus király csak egy hónapig maradt Frankhonban. Most nem sorolom el mindazokat az adományokat és kincseket, melyeket Pipin király és a jóságos Berta királynő ajándékozott a magyaroknak. Egy csütörtök reggelen Florus király, Blanche fleur királyné és kíséretük nagy sőhajok közepette elindult Párizsból. Florus királyt és Blanche fleur királyt Isten kegyelmébe ajánlották mindazok, akik találkoztak velük, s mindenütt megáldották őket ismeretlenek és ismerősök. Pipin, Frankhon királya és a nyíltszívű Berta egészen Saint Quentinig elkísérte őket, ahol még két napot együtt töltöttek.

CXLII

Saint Quentinben Blanche fleur királyné és Florus király megölelte és megcsókolta a nyíltszívű Bertát, és elbúcsúzván tőle, Isten kegyelmébe ajánlotta őt. Pipin király gyengéden vigasztalni kezdte Berta királynőt, amikor az ájultan

roskadt a földre. A magyar királyi pár és kísérete nyomban útnak indult, s számos országon és idegen földön áthaladtak, mielőtt megérkeztek a hazájukba. Örömet hoztak magukkal, s ezért Istent dicsérték és a Szűzanyához fohászkodtak.

Visszatérésük után még abban az esztendőben Blanchefleurnek és Florusnak leánygyermeké született, akit Constance-nak neveztek el, ama Constance tiszteletére, aki – miként hallottátok – leányukat befogadta, és felnevelte a sűrű erdőben. (Constance-ot később Magyarhon királynéjának kiáltották ki, és igencsak felzaklatta, midőn a dánok háborút indítottak országa ellen. Erről azonban most nem kívánok többet mondani.)

Florus királynak és a nagyra becsült Blanchefleur királynénak az a nemes gondolata támadt, hogy Jézus Krisztus tiszteletére – és Berta iránti szeretetük okán, akit Isten halálos veszedelemtől mentett meg és visszaadott nékik – egy szép apátságot alapítanak, amely majd hatvan apácát fogad be. (Az apátságot manapság Valberte-apátságának nevezik.)

Itt most búcsút mondunk az ősz szakállú Florus királynak és Blanchefleurnek, kinek lelkét fogadja be a Mindenható, és a bölcs Pipin királyról, valamint Bertáról szölok – kinek Isten óvja lépteit –, aki sok könnyet hullatott apjáért és anyjáért. Miután elbúcsúzott magyar vendégeitől, Pipin és Berta haladéktalanul visszatért Párizsba.

CXLIII

Pipin király és kecses termetű hitvese visszatért tehát Párizsba. A király felettébb kedvelte Simon udvarmesterét és annak feleségét, Constance-ot, akik hűséggel szolgálták. Pipin király Isabelle-t és Aiglente-ot is kiházásította, és rangos nemesemberekhez adta őket feleségül.

A szolgálóleány, aki elárulta úrnőjét, a Montmartre-on élt fiaival, Rainfroival és Heudrivel. Anyjuk fejedelmi módon nevelte fiait, ám azok később számos alattvalójukat romlásba taszították, amikor minden vagyonuktól megfosztották őket, amiként megtudhatjátok, ha meghallgatjátok e történetet.

CXLIV

Pipin király és a karcsú, szőke Berta első gyermeke egy kisleány volt, aki okos és jól nevelt hajadonként a tekintélyes nemesúr, Milon d'Aiglent hitvese, majd a vakmerő, bátor és vitéz lovag, Roland édesanyja lett.

Ezután született fiuk, a hős Nagy Károly, ki számtalan nagy csatát vívott a pogányokkal. Isten törvényeinek is érvényt szerzett, és számtalan országból űzte ki a pogányokat. Harcosai sok sisakot zúztak össze, sok pajzsot dőftek át,

sok páncélinget szaggattak szét, és sok pogány fejet vágtak le. Nagy Károly hő-
siesen küzdött a pogányok ellen, kiknek leszármazottai még most is szenvedik
e harcok következményeit.

Itt ér véget Nagylábú Berta története

PARISE HERCEGNŐ TÖRTÉNETE

Előszó

A *Parise hercegnő története* (*Parise la Duchesse*) című XIII. századi geszta-ének, melynek hősnője szintén árulók összeesküvésének esik áldozatul, s otthonától megfosztva, és száműzetésre ítélve, egyik országból a másikba kényszerül vándorolni, *grosso modo* a *Nagylábú Berta* szimmetrikus ellenpárjának tekinthető. Abban az értelemben állíthatjuk ezt, hogy mialatt Bertának, szülőföldjéről egy másik országba – Magyarországról Frankhonba – kerülve, a várt házastársi boldogság helyett bizalmasai árulása folytán megalázó kisémmizésben és gyötrelmes erdei menekülésben lesz része mindaddig, amíg egy jóindulatú család nem fogadja be házába, s Pipin király nem ismeri el törvényes hitvesének, a *Parise hercegnő történetének* főszereplője ellentétes utat jár be, amikor a dél-franciaországi főúri kastélyból elűzve, és fél Európán keresztülutazva, Magyarország határvidékére érkezik, ahol újszülött gyermekét elveszítvén, lelki fájdalmat kell elszenvednie. Végül azonban a hercegnőt szenvedéseiért kárpótolja a nagylelkű magyar király, aki felneveli gyermekét és örökösének teszi meg, s férje, Raymond de Saint-Gilles herceg is elismeri ártatlanságát, és visszafogadja.

Szinopszis

I. *Parise hercegnő szerencsétlensége*

Parise hercegnő apjának, Garnier-nak az ellenségei beférkőzve Parise bizalmába, titokban elárulják úrnőjüket, Raymond de Saint-Gilles herceg feleségét, és mérgezett almával kísérlik meg eltenni láb alól. Tévedésből Raymond herceg fivére eszik az almákból, amelyek a halálát okozzák. Az árulók azzal vádolják meg Parise-t, hogy meg akarta mérgezni sógorát, hogy így zárja ki az örökségből. A megvádolt Parise hercegnőt szintén egy áruló „védelmezi” az igazságtevő párviadalban, aki szándékosan hagyja magát legyőzni, hogy Istenítéletként ezáltal is bizonyítsa a hercegnő bűnösségét.

Raymond, aki szereti feleségét, máglya helyett száműzi a terhes Parise-t, akit egyedül egy idős nemesúr, a herceg hűbérese, Clarembaut vesz védelmébe, és tíz fiát adja mellé kísézőnek. Fél-Európán keresztülutazva, a kis csapat

Magyarország határához érkezik, ahol egy erdőben Parise megszüli fiát. Éjjel azonban három tolvaj ellopja az újszülöttet, és Hugó, magyar királyhoz viszi, aki megkeresztelteti, Huguet-nek nevezi el, és saját fiaként neveli. Parise eközben kísérőivel Kölnbe megy, ahol Thierry gróf újszülött fiának, Antoine-nak lesz a szoptató dajkája.

II. Huguet revánsa

Huguet a magyar királyi udvarban nevelkedik, s Hugó király nevelt fiára akarja hagyni koronáját, és hozzá akarja adni a leányát. A király egyik álnok főura azonban ellenvetést tesz, és ráveszi Hugót, hogy tegyék próbára Huguet becsületességét. (Három tolvajjal bezárják a királyi kincseskamrában, ahol Huguet csak három dobókockát vesz magához.) Titkos vágya, hogy megtalálja szüleit. A királyi udvar nemesifjai betolakodónak tekintik, s összeesküsznek ellene, és egy sakkjátszma alatt akarnak végezni vele. Huguet meglepi ellenfeleit, és négyet megöl közülük. Menekülnie kell, de előbb még elbúcsúzik a magyar király leányától, és visszatér szülőhelyére.

Folytatja útját, és ő is Kölnbe érkezik, ahol Thierry gróf szívesen látja. Parise hercegnő, és Clarembaut fiai felismerik, Huguet azonban eleinte gyanakvón fogadja anyja túlradó örömét. Ezalatt Raymond újból házasodni készül, és az egyik áruló, Béranger leányát készül feleségül venni. Clarembaut hevesen tiltakozik e felháborító ötlet ellen, és elhagyja Raymond dél-franciaországi birtokát, Vauvenice-t. Egy új várkastélyt építtet, ahonnan támadást intéz Raymond birtokai ellen. Huguet és Antoine Clarembaut segítségére siet, akit megkérnek, hogy üsse őket lovaggá, majd kemény küzdelemben legyőzik a várat ostromló árulókat. Raymond akkor a város főbírájától és polgáraitól kér segítséget Clarembaut és ifjú lovagjai legyőzéséhez. A főbíró és a városlakók azonban visszautasítják Raymond kérését, sőt az áruló Béranger leányával kötött új házassága miatt törvénytelen feleségével együtt meg is szégyenítik.

III. Clarembaut és Raymond küzdelmei

Raymond nagy sereggel újabb rohamra indul Clarembaut várkastélya ellen, a védők azonban, Huguet-vel és Antoine-nal az élen, visszaverik a támadókat. Apa és fia is párviadalt vív egymással, s közülük csak Huguet ismeri fel Raymond-t, akit legyőz és lefegyverez. Clarembaut fegyverszünetet kötne Raymond-nal, Antoine vállalkozik a feltételek megtárgyalására, és követségbe megy Raymond-hoz, de nem éri el célját. A sikertelen harc és a békekötés kudarcra miatt Raymond Vauvenice-ba menekül, ahol azonban konfliktusba kerül

saját városlakóival, akik Clarembaut-tól kérnek segítséget. Antoine és Girard, Clarembaut legidősebb fia újabb tárgyalásba bocsátkozik Raymond-nal, aki egy viharos megbeszélés után hajlandó menlevelet adni Clarembaut-nak, hogy Vauvenice-ba mehessen. Mielőtt belépne Raymond birtokára, óvatosságból az idős nemesúr harcosai egy részét egy közeli ligetben rejti el, hogy jeladására a segítségére siethessenek. A találkozáson Huguet árulással vádolja meg Béranger-t, mire heves összecsapás kezdődik, és Clarembaut kürtszavára betódnak elrejtett harcosai, akik eldöntik a küzdelmet, és elfogják az árulókat. Akkor a nemesúr felfedi Huguet kilétét apja, Raymond herceg előtt.

IV. A kibékülés

Raymond, Huguet, Antoine és Clarembaut fiai Kölnbe mennek. A boldog találkozást ünnepség követi, melynek során Raymond herceg és Parise hercegnő kibékülésüket egy újabb menyegzővel pecsételi meg. Ezután a „rég-új” házaspár visszatérnek Vauvenice-ba, ahol felelősségre vonják az árulókat. Hamarosan küldöncök érkeznek Magyarországról, akik már két éve keresik a magyar király nevelt fiát. Huguet azonban ekkor még nem fedi fel kilétét, s a küldöncök eredménytelenül indulnak vissza Magyarországra. Beszámolójuk alapján Hugó király rájön, hogy keresztfia Vauvenice-ban van, s ezúttal ő maga indul megkeresésére a dél-francia városba. Béranger-t, Herdrét és a többi árulót felelősségre vonják, és máglyára vetik. Hugó király Huguet-nek adja át koronáját és leányát, s Aix-en-Provence-ban fényes menyegzőt tartanak. Antoine visszatér Kölnbe, Hugó pedig vejével és utódával, Huguet-vel Magyarországra indul.

A Geste de Nanteuil

A *Parise la Duchesse* az ún. *Geste de Nanteuil*¹ gesztaének-csoport egyik költeménye, amely többé-kevésbé koherens kapcsolatban áll a ciklus többi darabjával (*Doon de Nanteuil*², *Aye d'Avignon*³, *Gui de Nanteuil*⁴, *Tristan de Nanteuil*⁵). Mindazonáltal az egyes geszta-énekek cselekményét alkotó események összefüggései, és a főszereplők gyakori „visszatérése” ellenére az utóbbiak sorsának

¹ J.-P. Martin, « *Geste de Nanteuil* », *Dictionnaire des lettres françaises : le Moyen Âge*, kiad. Geneviève Hasenohr – Michel Zink, Paris, Fayard, 1992, 522-525.

² M.J. Ailes, *Doon de Nanteuil and the Epic of Revolt, Medium Aevum*, t. 52 (1983), 247-257.

³ *Aye d'Avignon. Chanson de geste anonyme*, kiad. S.J. Borg, Genève, 1967 (TLF, 134).

⁴ *Gui de Nanteuil. Chanson de geste*, kiad. J.H. McCormack, Genève, 1970 (TLF, 161).

⁵ *Tristan de Nanteuil*, kiad. K.V. Sinclair, Assen, 1971.

alakulásában komoly eltérések és ellentmondások mutatkoznak. E geszta-ének közös jellemző vonása a „regényesség” ihlető ereje, amely már túllép a korábbi epikus alkotások meglehetősen egyoldalú és sztereotip manicheista szemléletén (a Jót és a Rosszat megtestesítő keresztény-szaracén ellentétén), és a saját környezete által elárult női főszereplő megpróbáltatásainak, majd igazságtételének alapmotívumát bontakoztatja ki.

A Parise hercegnő történetének motívumai

« Fondamentalement, *Parise* est la combinaison des thèmes de deux contes : celui de la femme qui, injustement diffamée, est punie puis réhabilitée, et celui du héros dont on ne connaît pas les parents, qui fait la preuve qu'il est bien né, et finit par épouser la fille du roi ; ces thèmes sont mis en œuvre au moyen de nombreux motifs secondaires, folkloriques ou littéraires. » – állapítja meg May Plouzeau, a *Parise la Duchesse* szövegkiadója⁶.

A *Parise hercegnő történetében* a fenti két alapmotívum összekapcsolódása annyiban módosul, hogy az elüldözött anyának a saját fia aktív részvételével szolgáltatnak igazságot a költemény végén. Huguet először a Clarembaut vára ellen támadást indító árulók vezérét, az anyja elítélését és száműzését leginkább szorgalmazó Béranger-t teszi ártalmatlanná a csatamezőn, majd a Parise-t száműzésre ítéelő apját „bünteti meg”, amikor a Clarembaut-ra támadó Raymond-t párviadalban legyőzi. Tettéknek súlyát növeli, hogy – ellenfelével ellentétben – ő tudja, *ki* ellen küzd, és *kit* győz le. Végül pedig az anyja elleni merényletben vétkes árulók „tetemrehívása” előtt árulással vádolja meg Béranger-t, aki a legtöbb bajt okozta szüleinek.

A *chanson de geste*-ekben és a korabeli „kalandos” elbeszélésekben gyakori motívumok közül ki kell emelnünk a férje által elűzött feleség motívumát, amely „a házasságtöréssel vádolt asszony meséjének az emléke”⁷, valamint az apa és fia közti párviadal egyetemes motívumát, amely különösen a középkori francia elbeszélő költészetben terjedt el⁸.

⁶ *Parise la Duchesse*, chanson de geste du XIIIe siècle, kiad. May Plouzeau, Aix-en-Provence, CUERMA (Senefiance, 17-18), 1986, t. 1, 125. (Alapjában véve, a *Parise* két mese témájának a kombinációja: az igazságtalanul megrágalmazott, és megbüntetett, majd rehabilitált nőé, valamint egy olyan hősé, akinek nem ismertek a szülei, de aki bizonyosságot tesz arról, hogy jó családból való, s aki végül feleségül veszi a király leányát; ezek a témák számos másodlagos, folklór- vagy irodalmi motívum által valósulnak meg.)

⁷ *Uo.*, 126.

⁸ Ld. Ph. Ménard, *Les Lais de Marie de France*, Paris, 1979.

Az „igazságtévő párba” (*duel judiciaire*), amely nem nélkülözte a „drámai” elemeket, még a XIII. században is létező procedúra volt, és valóságos jogi érvényt tulajdonítottak neki. A *Roland-énektől* Marie de France *Lanval*jáig számos ófrancia költői alkotásban szerepel, mint a cselekmény egyik meghatározó motívuma.

A mérgezett étel vagy ital általi halálokozás, és a feltételezett „méregkeverő” megvádolásának motívuma, amely a *Parise la Duchesse* cselekményét elindító alapotívum, más korabeli és XIV. századi elbeszélő költeményben is hasonló narratológiai funkciót tölt be (*La Mort Artu*, *Dieudonné de Hongrie*, *Gaydon*).

Geszta-énekünkben kulcsszerepet játszik a „gyermek elrablása anyjától” motívuma, amely indirekt módon – a rablók a magyar királynak ajánlják fel az újszülöttet – összekapcsolja majd Magyarországot és uralkodóját Raymond herceg provençe-i tartományával, és közvetve a száműzött Parise hercegnő személyével. A motívum folklór eredetű változatában vadállatok (farkasok, oroslánok stb.) is részt vesznek a gyermekrablásban, s ezeket a vadakat rendszerint három rabló helyettesíti a nyugat-európai kalandos elbeszélésekben.

Geszta-ének vagy „kalandének”?

« [...] on goûtait toujours la chanson de *Parise* au 14e siècle. C'est ce que son esprit s'accordait avec celui des chansons d'aventures de ce temps. Qu'y a-t-il en effet dans *Parise* ? A côté d'ingrédients épiques traditionnels (la forme, en partie, la présence du lignage de Ganelon, un grand luxe de mêlées et de combats singuliers) se trouvent des facteurs nouveaux : l'émergence du rôle des bourgeois, celle de l'histoire, individuelle, d'une femme et de son jeune fils, une fin heureuse. » – foglalja össze a *Parise hercegnő* újszerűségét és komplexitását a szöveg kiadója⁹.

Mindazonáltal meglepőnek tűnik, hogy a „kalandos” elbeszélésekre jellemző váratlan fordulatok mellett, amelyek a magányos vagy egy közösségből kitaszított regényhős sorsában szükségszerűen bekövetkeznek, a *Parise hercegnő* hőseinek egyéniségét jellemző érzelmi megnyilvánulások alig érintik az udvari regények és elbeszélések egyik elengedhetetlen alkotóelemét, a szerelmet.

⁹ *Parise la Duchesse*, i. kiad., 159. ([...] a XIV. században még mindig kedvelték a *Parise* geszta-éneket, minthogy szellemisége megegyezett a korabeli kalandénekek szellemiségével. Mit találunk valójában a *Parise*-ban? A hagyományos epikus alkotóelemek (részben a versforma, Ganelon nemzetiségének előfordulása, az összecsapások és párviadatok erőteljes tobzódása) mellett olyan újabb tényezők jelennek meg, mint a polgárok szerepének, valamint egy asszony és ifjú fia egyéni történetének felbukkanása, és a boldog befejezés.)

Mindössze egy esetben tűnik fel a szerelem „a cselekmény mozgatórugójának”, amikor Huguet addig nem hajlandó feleségül venni a magyar király leányát, amíg bizonyos nem lesz származásában, nehogy méltatlanná váljon hozzá¹⁰:

– Kedves keresztfiam – fordult hozzá a király –, okosan cselekedté! Máris hozzád adom a leányomat, s drága koronát fogok a fejedre helyezni, mert az egész királyságot te fogod örökölni utánam.

– Isten hálálja meg felségednek – mondott köszönetet Huguet a királynak.

Majd halkan azt mormolta:

– Legyek átkozott, ha elveszem a felséged leányát, mielőtt még megtalálnám atyámat, ki engem nemzett. S szülő anyámat sem láttam még, aki a szíve alatt hordott. Bizony, nagy szomorúság tölt el, amikor talált gyermeknek neveznek, s szinte eszemet vesztem, midőn a szerencsétlen nyomorult Huguet-nek szólítanak. (XIII, 1138-1149.)

Huguet nem ürügyként említi azt az óhaját, hogy előbb szeretné megismerni szüleit, mielőtt elfogadná a magyar király által szorgalmazott házasság „kötelmét”. S nem is a nevelőapja iránti lojalitás és hála mondatja vele a köszönetet a magyar király nagylelkűségéért és bizalmáért, hanem őszinte szerelmi vonzalma, melyet a király leánya iránt érez. Ennek az érzelemnek meggyőző bizonyítéka az, hogy fájó szívvel búcsúzik el a királylánytól, amikor kénytelen elmenekülni a magyar királyi udvarból, ahol a rátámadó féltékeny nemesifjak közül önvédelemből többeket megölt.

A XIII-XIV. századi kalandregényeket és elbeszéléseket jellemző váratlan fordulatok vagy véletlen események tehát a *Parise hercegnő* cselekményének is meghatározó mozzanatait alkotják, mint például Raymond herceg fivérének véletlen megmérgezése a másnak szánt mérgezett almával; egy menekülő hercegnő szülése az erdőszélen; az újszülött elrablása, melyet éppen a magyar király „tolvajai” visznek véghez; a főszereplők váratlan találkozásai és egymás felismerései egy hosszú távollét után stb.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a figyelemfelkeltő, bár némi teatralitástól sem mentes váratlan események és cselekedetek hatásos narratológiai alkalmazása mellett – az udvari regények és elbeszélések többségétől eltérően – egészében véve a névtelen szerző kevés gondot fordított a főszereplők gondolati-érzelmi életének vagy pszichológiai fejlődésének bemutatására.

¹⁰ Vö., *uo.*

Tényleges cselekedeteik és gesztusaik a legtöbb esetben háttérbe szorítják a megfontolt „mérlegelést” vagy az érzelmi reagálást. Pedig úgy tűnik fel, lett volna tehetsége a főszereplők érzelmi állapotának és egymás iránti rokonszenvének vagy ellenérzéseinek teljesebb, elmélyültebb és differenciáltabb megjelenítéséhez. Huguet és „tejtestvére”, Antoine töretlen barátsága és egymás iránti odaadása a legnagyobb harci nehézségek és veszélyek idején is kiállja a próbát, és egymás állandó támogatásával kiemelkedő hadi tetteket képesek véghezvinni.

Anya és fia találkozása a kölni grófi udvarban az egész kalandének leginkább megrendítő mozzanata, amelynek érzelmi hatását kellő mértékben felerősíti a poétikailag tökéletesen kidolgozott fokozás, amely Huguet „értetlenségétől és hitetlenségétől” az egymásra találás felülmúlhatatlan boldogságérzetéig vezet.

A névtelen szerző kétségtelen érdeme, hogy „regényes” geszta-énekét világos és jól áttekinthető szerkezetbe foglalta, és történetét a digressziókat kerülő, egyenes vonalú és ekonomikus elbeszélésmódban adta elő, különösen műve második felében, az Huguet születésétől az anyjával való kölni találkozásig terjedő részben.

A XIII. századi francia regények és elbeszélések egy részét különös, meglepő kettősség jellemzi. Amikor az udvari és „kalandos” regények és elbeszélések többségét már, szakítva a korábbi epikus művek, elsősorban a *chanson de geste*-ek asszonánckokra épülő, változó terjedelmű strófászerkezetének – a *laisse*-ek – hagyományával, nyolc szótagos, páros rímelésű verssorokban, vagy egyszerűen prózában írták, egyes kalandénekek neves vagy névtelen szerzői továbbra is a geszta-énekek hagyományos verselési módját, a *laisse*-szerkezetet részesítették előnyben. Ezt az epikus költészethez szervesen hozzátartozó versszerkezetet alkalmazta Adenet le Roi és a *Parise hercegnő* névtelen szerzője is „regényes” kalandénekeiben. Jogosan merülhet fel a kérdés, vajon miért ragaszkodtak még mindig a korábbi *chanson de geste*-ek formai-verselési hagyományához? A választ elsősorban a korabeli, akár alkalmi, akár udvari közönség elvárásaiban kell keresnünk, amely – már csak megszokásból is – szívesen hallgatta a bátor, rettenthetetlen harcosok és lovagok hőstetteiről szóló geszta-énekeket recitáló és éneklő *jongleur-trouvère*-eket. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy e műfaj verselési módja az utóbbiak memorizálási gyakorlatát is megkönnyítette. Másrészt pedig nagyobb számú közönségre számíthattak, amikor a jól ismert, hagyományos epikus verselési módban adták elő a kalandos elbeszélések újszerű témáit: az igazságtalanul elűzött királylányok és nemes hölgyek megpróbáltatásait, majd „rehabilitálásukat”, vagy a nemesi és arisztokrata hősök gyakran boldog házassággal végződő szerelmi történetét.

Ez az ambivalens kettősség jellemzi mindkét kalandéneünket is. A *Parise hercegnő* tematikailag még fel is erősítette az epikus hagyományt, amikor a kalandének vége felé többször ismétlődő, időnként feleslegesnek tűnő várviadalokkal és szokványos, kevésbé izgalmas csatajelenetekkel tette némileg túlbonyolítottá és nehézkesé a történet befejezését. Mindenesetre a bajvívások és lovagi küzdelmek kissé hosszadalmas bemutatásai „ébren tarthatták” és leköthették a kalandénekeket hallgató férfiközönség figyelmét.

Szabics Imre

Bibliográfia

Kiadások

Li romans de Parise la Duchesse, publié pour la première fois d'après le manuscrit unique de la Bibliothèque royale par G. F. de Martonne, Paris, Techener (Romans des douze pairs de France, 4), 1836, xxiv + 236.

Parise la Duchesse, chanson de geste. Deuxième édition, revue et corrigée d'après le manuscrit unique de Paris par F. Guessard et L. Larchey, Paris, Vieweg (Les anciens poètes de la France, 4:2), 1860, [iii] + xliii + 114.

Parise la Duchesse, chanson de geste du XIIIe siècle. Édition et commentaires par May Plouzeau, Aix-en-Provence, CUERMA (Senefiance, 17-18), 1986, 2 t., 647.

Tanulmányok

Becker, P. A., « *Parise la Duchesse* », *Zeitschrift für französische Sprache und Litteratur*, 64, 1942, 436-440.

Bossuat, Robert, *Manuel bibliographique de la littérature française du Moyen Âge. Supplément (1949-1953)*, avec le concours de Jacques Monfrin, Paris, Librairie d'Argences (Bibliothèque elzévirienne. Nouvelle série: Études et documents), 1955, 1.

Hartman, Richard, « Initials and laisse division in two later epics: *Aiol* and *Parise la Duchesse* », *Olifant*, 12, 1987, 5-27.

Hartman, Richard, « Les routes de pèlerinage dans *Parise la Duchesse* », *Olifant*, 13, 1988, 215-216.

Kibler, W. W., « La "chanson d'aventures" », in *Essor et fortune de la chanson de geste dans l'Europe et l'Orient latin. Actes du IXe Congrès international de la Société Rencesvals pour l'étude des épopées romanes, Padoue-Venise, 29 août-4 septembre 1982*, Modena, Mucchi, 1984, t. 2, 509-515.

Martin, Jean-Pierre, « *Geste de Nanteuil* », in *Dictionnaire des lettres françaises : le Moyen Âge*, éd. Geneviève Hasenohr et Michel Zink, Paris, Fayard, 1992, 522-525.

Scheludko, D., « Über *Parise la Duchesse* », *Neuphilologische Mitteilungen*, 28, 1927, 146-151.

Vieliard, Françoise et Monfrin, Jacques, *Manuel bibliographique de la littérature française du Moyen Âge de Robert Bossuat. Troisième supplément (1960-1980)*, Paris, Centre national de la recherche scientifique, 1986-1991, 2 t., xii + 1136.

PARISE HERCEGNŐ TÖRTÉNETE

I

Jó urak, szeretnétek-e hallani egy dicső éneket, melyet Isten ajándékának is tekinthetnétek? Nagy Károly hadáról szól, mellyel nemes császár urunk számos országot és tartományt meghódított¹.

A továbbiakban a nagyhatalmú Raymond nemesúrról, Saint-Gilles hercegéről² hallhattok, aki Vauvenice-t³ és környékét, valamint Beaucaire-t, Tarascont és Valence-ot uralta. A herceg a nemes nagyúr, Garnier herceg leányát vette feleségül, kinek Parise volt a neve, s egészen „Néró mezejéig”⁴ nem akadt nála szépségesebb hölgy azon a vidéken. Isten egy fiúval ajándékozta meg őket, akit Huguét-nek neveztek el, s akinek oly sok szenvedésben volt része, miként majd hallani fogjátok az énekünkben. Élt Vauvenice-ban tizenkét gonosz és álnok palotagróf, akik hitványul elárulták és elveszejtették törvényes urukat: Herdré, Aloris és Thibaut d’Aspremont, Pinel, Roger és Hervieu de Lyon, Pinabel, Roart és Sanson d’Orion. Valamennyien az átkozott Ganelon⁵ familiájához tartoztak.

Mennybemenetel ünnepén Raymond herceg összehívta udvarát, ahol az áruló bárók is megjelentek, kiket sújtson Isten büntetése! A hitvány bűnösök titkos tanácskozást tartottak, melyen Béranger⁶ szólalt fel elsőként:

– Nemesurak, tudjátok, mit fogunk tenni? Egy tökéletes ármányt eszeltem ki. Mindannyian jól tudjuk, hogy elveszejtettük Garnier-t⁷, ámde itt maradt

¹ Valójában sem Nagy Károly, sem hadserege nem szerepel a *Parise hercegnő*-ben; a legkiemelkedőbb frank uralkodó említése inkább csak figyelemfelkeltés lehetett a szerző részéről a „kalandének” incipitjében.

² A X-XIII. században Provence és Toulouse számos grófia viselte a Raymond és Raymond Béranger nevet, akik közül – a *Parise la Duchesse* Raymond hercegének „előképeiként” – kiemelhetjük IV. Raymond de Saint-Gilles-t, aki 1093 és 1105 között Toulouse grófia volt, s az első keresztes hadjárat idején, 1101-ben sereget állított fel a lombárdiaiakból, valamint VII. Raymond toulouse-i grófot (1222-1249), aki 1241-ben második házasságában IV. Béranger provence-i gróf leányát vette feleségül. (A „kalandénekünk” Raymond hercege szintén második házasságot köt az áruló Béranger leányával.)

³ Vavenice/Vauvenice Parise hercegnő és Raymond herceg fő tartózkodási helye Dél-Franciaországban, nehezen azonosítható helynév.

⁴ A későbbi Vatikán középkori elnevezése (*Pré Noiron*), amely az ókori római Prata Neronis helynévre vezethető vissza.

⁵ Nagy Károly egyik palotagrófia a *Roland-ének*ben, aki árulást követ el mostohafia, Roland ellen, s ezáltal kiszolgáltatja őt túlerőben lévő szaracén ellenfeleinek. A későbbi ófrancia geszta-énekekben és kalandregényekben szereplő árulók „ősatya”.

⁶ Az áruló palotagrófok vezetője és „szószólója”.

⁷ A *Geste de Nanteuil* ciklus – melyhez a *Parise la Duchesse* is tartozik – egyik darabjában, az *Aye d’Avignon*ban esik szó Garnier haláláról, akit Béranger rokonai „veszejtettek el”, megbosszulván Béranger-t, akit ebben a költeményben – a *Parise la Duchesse* cselekményével ellentétben

épségben a leánya, verje meg az Isten őt! S urunk, a nagyhatalmú Raymond herceg vette őt nőül. Bizony, nagy hasznunk lenne abból, ha ő is halott lenne, hiszen ha megtudná, hogy atyját eltettük láb alól, felkötötte vagy máglyára vetette minket. Vegyük ennek elejét, és mérgezzük meg úrnőnket. Ha már nem lenne az élők sorában, bizton állítom, az nagy előnyünkre válna. Van ugyanis egy leányom, kinek szépségben az egész világon nem akad párja, és őt majd hozzáadjuk a nagyhatalmú Raymond herceghez. Harminc kincsekkel megrakott öszvért is eléje vezetünk, s meglátjátok, hogy alig múlik el Mennybemenetel ünnepe, egyenrangú társakként fogunk osztozni a birtokain.

– S miként fogjuk megmérgezni az úrnőnket? – kérdezte Milon⁸.

– Tüstént megmondom – válaszolta Béranger. – Amikor még gyermek voltam, tanulásra fogtak, s a ravennai Szent Pál monostorban egy vén, búzló lep-rástól olyan mérget szereztem, amelynél nincs ártalmasabb a föld kerekén. Ezt fogjuk beadni Raymond hitvesének. Van belőle a palotámban, nála jobbat még nem ismert emberfia. Ha valakinek lecsúszik a torkán, a szeme menten kifolyik a homloka alatt, s a szíve kiszakad a mellkasából. Ha megtartjuk egyezségünket, egyikünket sem érheti vád.

– Ekként fogunk cselekedni – felelték egybehangzón a többiek.

Ha a Mi Urunk, ki kínhalált szenvedett a kereszten, s megbocsátott a keresztlábánál álló Longinusnak⁹, nem vette volna gondjaiba, az úrnő menthetlenül elhalálozott volna.

Azzal a hitvány bűnösök hazatértek, és vettek harminc világszép almát, egy nagy üstbe tették, majd álnokul átittatták azokat a méreggel. Béranger körülnézett, és megpillantott egy nemesifjút, akit udvariasan magához szólított:

– Kedves barátom, mondd csak, te egy nemesúr fia vagy, nemde bár? Légy szíves, vidd el azt a küldeményt Raymond úr hitvesének. Amikor visszatérsz, becses jutalomban lesz részed: holnap reggel kapsz tőlem egy hermelinbundát, egy pár selyemharisnyát és egy pár lyoni módra hímzett cipellőt. Ám arról egy szót se szólj, hogy mi küldtünk téged az úrnőhöz.

– Isten nevében, szívesen megteszem – válaszolta a levante.

Fogta tehát egyrészt a mérgezett almákat, másrészt pedig a fedeles edényt, melyben a méreg volt¹⁰, és egyenest a hercegi palotába ment, ahol

– Parise apja ölt meg egy lovagi küzdelemben, hogy visszaszerezze tőle elrabolt feleségét, Aye d'Avignon.

⁸ Parise hercegnő kamarása, aki szintén az árulókhoz csatlakozott.

⁹ Longinus római centurio, aki János evangéliuma szerint lándzsájával átsúrta a megfeszített Krisztus oldalát, hogy megbizonyosodjon haláláról, s akinek a Megváltó azután megbocsátott.

¹⁰ Nem egészen világos, hogy miért vitte magával az ifjú a mérget tartalmazó edényt is. A szöveg

a hercegnő szerencsétlenségére egyedül volt a szobájában egyik komornájával, akit Églantine-nak hívtak. Megpillantva az úrnőt, a nyomorult fickó e szókkal fordult hozzá:

– Fogadja el ajándékol e gyönyörű almákat, úrnőm; hitemre, náluk finomabakat és ízletesebbeket még senki nem evett.

– Jól tetted, hogy elhoztad nékem azokat – válaszolta a hercegné –, holnap reggel kapsz tőlem egy hermelinbundát, egy pár selyemharisnyát és egy pár lyoni módra hímzett cipellőt.

– Fogadja őszinte hálámat, úrnőm; ma éjjel még kegyeskedjék a palotában őrizni a jutalmamat, s holnap reggel eljövök érte.

Azzal a levente visszatért az árulókhoz, e szókkal fordulván hozzájuk:

– Elvittem a kegyelmek küldeményét Raymond herceg hitvesének, s visszatérvén, kérem a jutalmam.

– Íme, itt a jutalmad – felelték amazok –, és behajították a nyomorult fickót egy kútba, ahol egy ütés teljesen betörte a halántékát. Róla már nem fognak többé hallani, sem szólani.

Ó, Magasságos Urunk, oltalmazd Raymond herceg hitvesét!

Églantine kisasszony akkor kibontotta a vászoncsomagot, és kiszedte belőle a csodaszép almákat. Ó, Uram-Teremtőm, ha enne belőlük, azon nyomban menthetetlenül meghalna. A hercegné felpillantván, azt látta, hogy Raymond herceg fivére, Beuve közeledik, akit nemrég ütöttek ünnepélyesen lovaggá. Észrevéve a vendéget, ekként köszöntötte:

– Isten hozta Beuve uraságot, nemes sógor uram. Foglaljon helyet itt mellettem, és kóstolja meg ezt a finom almát.

– Szíves örömet, drága hölgyem – válaszolta az ifjú Beuve lovag.

Azzal kivett egy almát, lehámozta a héját, és ó, Egek Ura, jóízűen megette. Mily szörnyű tévedés áldozata lett azonban! Mindkét szeme menten kifolyt a homloka alatt, a szíve pedig kiszakadt a mellkasából.

Ezt látván, az úrnő ájultan terült el, akárcsak a szép, szőke Églantine kisasszony. Amikor a hercegnő magához tért, mély sóhajjal így szólt:

– Ó, Uram-Teremtőm, drága sógor uram, minő balszerencsédre jöttél ma ide, nemes lovag, férjuram nagyra becsült fivére! Az én lelkemen és végzetes tévedésem szára a te halálad. Magasságos Isten, mit fogok én most mondani az uramnak, Raymond hercegnek? Rögvest a fejemet fogja venni. Ó, én nyomorult, Isten bocsássa meg bűnömet!

kiadója, May Plouzeau szerint egy másik korabeli geszta-ének hatására „felejtette” a szerző az inkriminált edényt a küldöncnél. (*Parise la Duchesse*, kiad. M. Plouzeau, Publications du CUERMA, Université de Provence, Aix, 1986, II, 298.)

II

A nemeshölgy szörnyen megdöbbsent sógora, Beuve uraság váratlan halálán.

– Úrnőm – szólalt meg Églantine –, Istenemre, Szűz Mária fiára mondom, ha a herceg most itt teremne, búcsút mondhatnánk az életünknek, mert, hittemre, nem lenne menekvésünk. Fogja hát meg a halott fejét, drága úrnőm, én pedig a lábánál ragadom meg, nemes hölgyem, és vigyük le a folyóhoz, s egész életében nem fog hallani többé róla. Ha Isten is megsegít, megmenekülünk a haláltól.

– Igazat szolt, kedves barátnőm – válaszolta a hercegné.

Azzal egy ósdi hátsó ajtón keresztül, melyet a hajón érkezők használtak, levitték a holttestet, és a zúgó vízbe vetették. A hullámok a várostól jó másfél mérföldnyire sodorták a testet, melyet végül halászok találtak meg, és a városba szállítottak, nagy riadalmat keltve a városlakók között.

Raymond herceg hitvese azután, akit Parise-nak hívtak, a templomba ment misét hallgatni. A templomból kijöve, férjurát egy olajfa alatt találta, amint éppen ítélkezést tartott. A szépséges, elegáns hercegné csendben és illedelmesen leült Raymond nagyúr mellé. Amint a herceg megpillantotta hitvesét, tüstént azt kérdezte tőle:

– Drága hölgyem, nem találkozott véletlenül Beuve-vel?

– Nem, kedves jó uram; a templomból jövök, ahol misét hallgattam – felelte a hercegné.

Hamarosan azonban Raymond herceghez is eljutott Beuve fivérének halálhíre. A holttestét a főapátságba vitték, s midőn a herceg ott meglátta kiterítve, kis híján eszt veszítette fájdalomában, és ájultan rogyott a földre. Amikor magához tért, fennhangon azt kiáltotta:

– Ó, mily balszerencsédre jöttél ma ide, dicső, nemes lovag!

S rápillantva halott fivérére, észrevette, hogy az még mindig a markában fogja az almát, melyet a hercegné adott néki a boltíves szobájában. A herceg kivette a kezéből, és egy régi melléképület mellett lévő disznó elé vetette. Az állat megette, s nyomban kifolyt a szeme és kiszakadt a szíve. Ezt látván, a herceg kis híján eszt veszítette.

– Ó, Uram-Teremtőm – kiáltott fel –, mily álnok galádság! Aki megölte a fivéremet, az a legádázabb ellenségem lesz ezután. Bármily magas rangú ember legyen is, ha a kezem közé kerül, máglyán vagy forró vízzel teli üstben fogja végezni. Isten Urunk, Szűz Mária fia vegye magához fivérem lelkét!

III

Miután a monostorban örök nyugalomba helyezték Beuve-öt, a herceg és fel-dült lelkű hitvese visszatért díszes palotájába. Mondanom sem kell, mily nagy fájdalmat éreztek mindketten.

A hitvány árulók is hazatértek, és tanácskozást tartottak.

– Nemesurak – szólt Béranger –, figyelmezzetek reám. Mint jól tudjátok – mily kárhozat! –, úrnőnk helyett Beuve lelte halálát, S miként hallottam, a hercegné gyermeket vár. Oly örökösöt szülhet tehát, aki, midőn felnő, mind-annyiunkat felköttethet. Akinek közületek van egy jó ötlete, miként tudánk ezt megakadályozni, semmiképpen ne titkolja el azt előttünk.

– Jó urak – szólalt meg Aumagin –, Herdré¹¹ fia vagyok, aki soha nem volt rest árulásban részt venni. Atyám is mestere volt az árulásnak, csoda lenne, ha én nem értenék hozzá. Mint látni fogjátok, zarándokcsuhát öltök, s egy zarán-dokbotot és palmaágat veszek magamhoz, és festékkal elváltoztatom az arcszí-nemet. Azután felkeresem a herceget díszes palotájában, s oly történetet fogok néki elmesélni, hogy úrnőnket még vecsernye előtt máglyára vetik. Ti pedig valamennyien követni fogtok, és igazolni fogjátok szavaimat.

– Jól beszéltél – helyeselték a többiek.

S Aumagin zarándoknak öltözött: palmaágat, tarisznyát és egy jól megvasalt zarándokbotot vett magához, arcát pedig festékkal kente be. Senki emberfia, kit anya szült, aki gyakran látta őt korábban, nem ismert volna rá még akkor sem, ha az élete forgott volna kockán. Azzal a díszes hercegi palotához indult, s a márványlépcsőn felment a nagyterembe. Mind a tizenkét áruló egy ember-ként követte, ámde korai volt még az örömük. Valamennyien beléptek azután a hercegi palotába.

Vasalt botjára támaszkodva Aumagin illőn köszöntötte a herceget:

– Isten áldja meg jó egészséggel hercegségedet, kit nem tudom, mily néven köszönthetek.

– Kegyelmedet is, kedves zarándok. Honnan érkezett kegyelmed?

– Jeruzsálemből, nagy jó uram, ahol zarándokutat tettem. Felettébb imádják és szolgálják ott Mohamedet. Nincs két esztendeje, hogy elmenekültem onnan. Egyenest Rómába mentem, ahol meggyóntam bűneimet a Szentatyának. Soha nem szándékozom a bűnt eltitkolni vagy elleplezni: ám ismerek egy gaz árulót, ki ugyancsak gyanúba keveredett.

– Nosza, ki vele, mondja hát, ki az – ripakodott reá a herceg.

¹¹ Nem a korábban említett egyik áruló palotagrófról van szó.

– Örültséget kíván tőlem, nagyuram – így az áruló –, hiszen oly dolgot mondhatok el, amiért megfeddhetnek, sőt meg is verhetnek.

– Igaz hitemre – mondta a herceg –, semmi ilyesmitől nem kell tartania; nem akadna itt senki emberfia, kit ne köttetnék fel azon nyomban, ha ütleggel támadna kegyelmedre.

– Hallgasson meg engem, nagyuram – folytatta az áruló. – Rómában, a csodálatos városban hallottam, amint egy ebből az országból érkezett, idős nemes hölgy fennhangon meggyónt a Szentatyának. Ím, hallja hát nagyságod, mily szörnyű bűnről vallott ama nemes hölgy. Elmondta, hogy immár öt évvel ezelőtt méltóságod megházasodott, ám legnagyobb bánatára azóta sem született örököse. Ő akkor elhitette az úrnővel, hogy ha nem szül örökös, soha nem lesz joga az országhoz, hanem elúszik onnan és koldusbotra jut, s végül Beuve fogja megörökölni a hercegséget. Erre a hercegné megmérgezte a méltóságod fivérét, minek következtében a szeme kifolyt és a szíve kiszakadt a mellkasából. Csodálkozom, hogy nagyságod még reá tud tekinteni, s nem küldte máglyára és nem pusztította el.

Ezt hallván, Raymond herceg kis híján esztét veszítette. Megragadott egy éles kést, és azzal hadonászva, úgy tett, mintha hitvese testébe akarná mártani.

– Hölgyem – mondta néki –, tűnjön el a szemem elől, mert látni sem akarom többé!

– Az Isten szerelmére, kegyelmezzen, jó uram – könyörgött az úrnő. – Semmi olyan dolog nincs kerek e világon, amit tiszta szívből meg ne tennék, ha arra ítéltetnék, mert soha nem támadt oly bűnös gondolat lelkemben, hogy Beuve vagy bárki más emberfia gyilkosa legyek.

– Hitemre, hamarosan másképpen fog beszélni – jegyezte meg a herceg.

Azzal a szolgálait szólította, akik parancsára megragadták a hercegnét, és szorosán megkötötték, hogy ne tudjon elmenekülni.

Volt ott egy ifjú levente, alig múlt tizenöt esztendő, aki a hercegné rokonságához tartozott. Amikor meghallotta, hogy mivel vádolják úrnőjét, Aumaginhez fordult, és kérdőre vonta:

– Hazudsz, alávaló gazember! Ezért drágán megfizetsz, nem úszod meg szárazon!

S fogott egy jókora husángot, mellyel úgy fejbe kólintotta Aumagint, hogy annak menten kifolyt a szeme, és vérben úszva, holtan rogyott a földre.

Ezt látván, Raymond herceg kis híján esztét veszítette. Hangosan azt kiáltotta a szolgálainak:

– Fogjátok el tüstént, mert a Szentatyára, akihez a Vatikánban fohászkodnak, nyomban máglyára kerül, akárcsak vele együtt a hercegné!

– Parancsára, méltóságos herceg úr – felelték a csatlósok, és megkötözték az ifjút. – Mindig a kasza vágja le a fűvet a réten. Ha nem talál segítséget, drágán megfizet tetteért.

A tizenkét áruló egymás után, csendben bement egy boltíves szobába.

– Nemesurak – szólt Béranger –, megölték Aumagint, unokafivérünket és testi-lelki jó barátunkat.

– Jó urak, figyeljetek reám egy kicsit – szólt akkor Milon. – Úrnöm mindenki másnál jobban kedvel engem; az atyja csendben és titokban nevelt fel engem, s már több mint tizenöt esztendeje a belső inasa vagyok. Most azonban igencsak rossz szolgálatot fogok tenni néki. Bemegyek ama díszes palotába, s ti pedig valamennyien követni fogtok engem oda. Mondjátok azt, hogy úrnőnk valóban megölte Beuve-öt, midőn megkínálta a mérgezett almával. Legyetek ügyesek, és ne változtassatok semmit a vádjaitokon. Akkor az összes főúr szeme láttára én tüstént talpra ugrok, s mindenki füle hallatára azt fogom mondani: „Hazudtok, gazfickók! Az úrnöm nem vétkes abban, amit róla állítotok.” Erről garanciát fogok adni, és ti is ugyanezt teszitek. S lesztek oly bátrak, hogy kezeseket is követeltek. Azután, noha a rokonaim és testi-lelki jó barátaim vagytok, kivont karddal rám fogtok rontani, én pedig az egész udvar előtt szándékosan a földre rogyok és megadom magam. S meglátjátok, a herceg máglyára vetteti hitvesét, máskülönben nem teljesülhet be a bosszútok.

– Jól beszélt kegyelmed – helyeselt a többi áruló lator.

Isten oltalmazza immár Parise-t, a karcsú termetű, szépséges hercegnét, kit a gonosztevők oly ádázul gyűlöltek. Senkinek nincs menekvése ily rút árulás elől. A hitvány árulók a díszes palotában felkeresték a bánattól sújtott és kétségbeesett herceget, aki mindenkinél jobban szerette hitvesét. Milon is a hercegi palotába ment, és leült az asztal középső feléhez. Az áruló Béranger pedig e szókkal fordult Raymond-hoz:

– Nagyuram, eme zarándokot igaztalanul és bűnös módon megölték. Pedig a hitvesed – úgy igaz, miként Isten fia megszületett – eltette láb alól a fivéredet a mérgezett almával, minek következtében kifolyt a szeme világa, s a szíve kiszakadt a mellkasából. Persze engem is megkértek, hogy ne adjam fel az úrnőmet néked. Én azonban hajlandó vagyok kiállni egy lovaggal test-test elleni küzdelemre, hogy e vétket bárkinek megbizonyítsam. Ám nem látok senkit, aki kész volna felvenni a kesztyűt, és megvívni velem.

– Isten a tanúm, hazudsz Béranger! – szólt közbe Milon. – Úrnőnk nem vétkes, erre a fejemet teszem. Íme, a kesztyűm, ha fel mered azt venni. Ha nem adod fel a küzdelmet és nem győzlek le még ma, rosszul teszi a herceg, ha megtúr engem az országában.

– Szerencsés csillagzat alatt születél, Milon – jegyezte meg Raymond. – Védéd hát meg a hitvesem, s nagy javadalomban lesz részed, mert egy várost fogok néked ajándékozni.

Majd halkán azt mondta:

– Olyképpen kelsz a védelmére, hogy miattad fog máglyán megégni.

S Milon tíz testi-lelki jó barátját állította kezesnek¹².

A herceg akkor elővezettette a fényes arcú Parise-t, aki az összes főúr színe előtt meg is jelent a palotában, s a Mi Urunk szent felségéhez fohászzkodott:

– Dicső Uram-Atyám, mily szerencsétlenség szakadt reám! Reggel még gazdag voltam és hatalmam volt, most pedig nagy nyomorúság a részem. Nem ismerheti az a gazdagságot, akit gyűlöl jó ura. Verje meg az Isten azt, aki e vádat kifundálta ellenem!

Milon ezalatt bemutatta kezessége tárgyát Raymond-nak, mely által fővesztés terhe mellett garanciát vállalt az úrnő épségéért.

– Készülődjék kegyelmed, uram – mondta néki a herceg –, mert holnap lesz a párviadal, melyet semmi nem akadályozhat meg.

A hercegné azután a templomba ment, és Istenhez fohászzkodott, hogy oltalmazza meg őt a haláltól.

Élt akkor a városban egy ősz öregember, akit a vitéz és bölcs Clarembaut-nak hívtak; idős és erőtlen, nagy szakállú és bajszú volt, s már vagy tizenöt esztendeje az ágyat nyomta. Vagyonát pedig már régen felélte. Jó urak, ti is jól ismeritek ama igazságot, hogy nincs oly gazdag ember, akit ne érne gyalázat, ha elszegényedik. A vén Clarembaut-nak, akiről szólok, tizennégy fia volt, valamennyien derék és bátor, s jól felfegyverzett lovagok.

Parise hercegné kijött a templomból, ahol imádkozott, Clarembaut pedig hazatért a városban lévő otthonába. Megpillantván a hercegnét, a nemesúr megszólította:

– Az Isten szerelmére, honnan jön, úrnőm, és hová tart? Kegyed még ifjú hölgy, s mégis egyedül jár! Ha ezt megtudja a herceg úr, igencsak megnehezted kegyedre.

Ezt hallván, a hercegné sírva fakadt, s ekként panaszkodott a derék öregembernek:

– Ó, jaj, Clarembaut uram, mily szerencsétlenség ért engem!

¹² A középkori „igazságtévő” párviadatok előtt a bajvívó feleknek kezeseket kellett állítaniuk (és egy értékes tárgyat letétbe helyezniük), akik és amely garantálták, hogy valóban sor kerül a párviadalra a felek között.

S töviről hegyire elmesélte néki, ami vele történt. Minő ajándékot hoztak néki, amelyből Beuve evett anélkül, hogy előbb megkóstolta volna, s miként folyt ki azután attól mindkét szeme.

Meghallgatván a történeteket, a derék öregúr nagyot sóhajtott, s azt kérdezte:

– Szólt erről bárkinek is, úrnóm?

– Igen, jó uram, nem titkoltam el, miként kegyelmed előtt sem. Béranger és nagybátyja, Herdré már meg is vádolt engem, ám Milon éles kardjával kiáll vele értem. Nem hiába nevelte fel őt szeretettel jó atyám, meg fog engem óvni a haláltól és a pusztulástól.

Ezt hallván, Clarembaut kis híján esztét vesztette, s e szókkal fordult a hercegnéhez:

– Ó, jaj, Parise úrnóm, már látom, hogy nem menekülhet meg a haláltól. Az átkozott árulók nem ismernek kegyelmet, mert minden földi halandónál gonoszabbak. A kegyed atyját is megölték, s kegyed sem várhat tőlük irgalmat. Az álnok Milon is az ő rokonuk. Midőn holnap fegyverrel kel a kegyed védelmére, szándékosan a földre fog rogni, s az egész udvar szeme láttára megfutamodik a küzdelem elől, ám a gazdag nemzetsége ki fogja őt váltani. A herceg pedig az egész udvar előtt máglyára fogja küldeni kegyedet. Én azonban máris a tanácsba viszem a kegyed ügyét, s ha a javaslatom meghallgatásra talál, a hitehagyott gazemberek valamennyien lógni fognak!

– Az Istenre kérem, jó uram – mondta a hercegné –, legyen gondja erre.

A hercegné akkor a díszes palotába ment, s a szobájába lépve, keserves sírásra fakadt.

Ím, halljátok, miként cselekedett Milon. Két helyen átfúrta a lándzsáját, a markolatát pedig viasszal vonta be, hogy ne érje őt vád, ha az darabokra törik. A kardját az aranyozott markolata előtt megrepszettette, hogy ha eltörik, ne hibáztathassák érte.

Másnap reggel valamennyien a monostorba mentek, és az álnok Milon elsőként lépett be oda. Azért könyörgött Istenhez, az Egek Urához, hogy, még mielőtt elmúlna dél, küldjön reá szegyet. Saint-Gilles nagy apátságában mondatk misét, s Raymond herceg négy vég mintás selyemszövetet ajándékozott a templomnak.

– Fogadd el ezt tőlem, Saint-Gilles nagyura – szólt a nemes herceg, s ne engedd, hogy ily szegyen érje az én hitvesemet. Uram Istenem, bocsásd meg néki, ha a halálát okozta a fivéremnek! Ki ily fiatal és szelíd, nem tudna ily szörnyű bajt elszenvedni, hiszen alig múlt még tizenöt esztendő. Tiszteletre méltó volt atyja, aki nemzette, s még inkább anyja, aki szülte őt.

Miután Raymond meghallgatta a misét, melyet a papok a főoltár előtt celebráltak, elhagyta az apátságot. Útközben Clarembaut-val találkozott, akit hordszéken vittek. (A tizenkét áruló lator igencsak tartott tőle, mivel tudták róla, hogy rendíthetetlen hűségű, becsületes nemesúr, ki nem szíveli a becstelen árulókat.) Clarembaut ültében is sovány és aszott volt, s már több mint tizenöt esztendeje betegeskedett. Amint megpillantotta a herceget, így szólt hozzá:

– Saint-Gilles hercegura, kegyeskedjék meghallgatni engem. Vajon kitől örökölte méltóságod e gazdag várost minden birtokával és földjeivel együtt? Bizony mindez egykor a vitéz Garnier nagyúr volt, kit a gaz áruló Béranger és Herdré bűnös módon eltett láb alól. Méltóságod tiszte most, hogy megóvjá a leányát és birtokait, s árulással vádolja meg ellenségeit. Hitvese védelmére azonban Milon, a cégéres gazember kelt, akiről kegyelmed is jól tudja, mily hitvány családból származik, s hogy amikor csak tehette, alávaló gonoszságot cselekedett. Midőn holnap sorompóba áll a küzdőtéren, szándékosan a földre fog rogni, s az egész udvar szeme láttára megfutamodik a párviadal elől; méltóságod is megbizonyosodik majd felőle, hogy a szintiszta igazat mondtam. Ám van egy fiam, a bátor és eszes Girard, aki lándzsával és karddal meg tudna vívni úrnőnk becsületéért, ha méltóságod is beleegyezik. S ha nem győznél le hitvány áruló ellenfelét, ne kerülje el a bitófát, mert a Szentatyára, akihez a Vatikánban fohászokodnak, s ha Isten is úgy akarja, hogy kigyógyuljak betegségemből, drágán megfizetnek, akik e galádságot kieszelték!

– Hagyjon engem békén kegyelmed, Clarembaut – válaszolta a herceg. – Már több ízben gondot és szenvedést okozott nékem, s minden okom megvan rá, hogy ne kedveljem kegyelmedet. Térjen hát haza a saját házába!

– Ó, Istenem, Atyám – sóhajtott fel Clarembaut – nagy igazság, hogy az öregeket a sutba dobják, a hitvány árulókat viszont előnyben részesítik.

Azzal Clarembaut sarkon fordult, és hazavitette magát. A herceg pedig a hitveséért küldetett.

IV

Saint-Gilles nemes hercege odahozatta a szentek ereklyéit, Szent Márton, Szent Gilles és Szent Firmin ereklyetartóban őrzött csontjait. Ki az azokra tett esküjét megszegi, szegyenletes halállal lakol. Először Béranger tett esküt, ím, halljátok szavait:

– Saint-Gilles hercegura, kegyeskedjék meghallgatni engem. Úgy segítjen engem Isten és az itt látható szent ereklyék, valamint a többi hitvalló mártír, hogy oly igazat szólok, mely által azt remélem, hogy a Mindenható az Utolsó Ítélet napján feltámasztja lelkem és testem. Bizonyágot teszek, hogy úrnőnk álnokul

megölte Beuve-öt, midőn az almával kínálta, melytől azután mindkét szeme kifolyt, és a szíve kiszakadt a mellkasából. Persze engem is kérleltek, hogy ne áruljam el úrnőnket, ám én ebbe nem voltam hajlandó beleegyezni.

Ennek hallatán a hercegné lelkéből mély sóhaj szakadt fel. A herceg akkor felszólított egy papot, hogy tartsa fel az ereklyéket, melyeket az alávaló gazember csókkal illetett, majd felállt, ám tántorogni kezdett úgy, hogy semmit sem látott.

– Igencsak hamisan hangzott ennek a félnek az esküje – állapították meg a lovagok –; ha Isten nem segít rajta, szégyenben fog maradni az udvar előtt.

Utána Milon tett esküt, ekként szólván:

– Saint-Gilles hercegura, kegyeskedjék meghallgatni. Isten engem úgy segéljen, s mindeme ereklyék és valamennyi hitvalló mártír, hogy úrnőnk soha nem cselekedte azt sem gondolatban, sem tettben, amivel vádolják. A gaz Béranger nyilvánvalóan hazudott az imént.

Ó, Magasságos Isten, az átkozott Milon esküt tett, csókkal illette az ereklyéket, majd felállt. Ezután a főurak elvonultak, hogy előkészítsék a bajvívó fegyvereket.

V

A herceg és a hercegné parancsba adta, hogy fegyverezzék fel Milont. Acél lábszárvédőket és aranyozott sarkantyúkat, valamint egy erős láncinget adtak rá, a fejére pedig egy drágakövekkel ékesített, zöld sisakot tettek. A herceg a saját kardját adta a kezébe, ám a gazfickó nem akarván azt elfogadni, az övét kérte, noha az sokkal kevesebbet ért. A herceg végül ezt kötötte fel a bal oldalára. Egy nagytermetű, felnyergelt és zablával ellátott, keselylábú csatamént vezettek elébe, s a nyakába egy erős, szegéllyel ellátott pajzsot akasztottak. Azután Milon megragadta a lándzsáját, melynek korábban megrepszttette a vasát. Az úrnő akkor átölelte a lábát és a lábbelijét, ekként szólván:

– Milon, nemes lovag, jusson eszébe Isten! Védelmezze meg személyemet, s igen nagy jutalomban lesz része; egy várost, valamint négy erős kővárat adományozok kegyelmednek.

– Kedves úrnőm – válaszolta az áruló –, Isten ismeri a gondolataimat.

Majd halkán hozzátette:

– Oly védelemben fogom részesíteni, hogy még ma máglyán fog elégni.

Az álnok Béranger is sietett láncinget ölteni, zöld sisakot feltenni és éles kardot kötni az oldalára. Magához vette pajzsát és lándzsáját, s felült harcra kész csataménjére. Derék vitéz benyomását keltette volna, ha nem lett volna híján a becsületnek. Nála hitványabb áruló azonban nem akadt az egész keresztény

világban. Milon volt az ellenfele, akit megszállt az ördög. Amikor találkoztak, ugyancsak szemügyre vették egymást. Mindegyikük előre szegezte lándzsáját, és nyakába vette pajzsát. Ím, halljátok, miként csapott össze a kereszténység két leghitványabb árulója.

VI

A két jól felfegyverzett áruló szemben állt egymással erős csataménjén. Saint-Gilles hercege sem vesztegette idejét, aranyozott sarkantyújával ügetésre fogta lovát, s kezében egy arannyal befuttatott pálcát tartott. Nyolcvan lovagot szólított a párviadal színhelyére.

– Nemesurak – szólt hozzájuk a herceg –, figyelmezzenek reám! Ha földbirtokokat szeretnének kapni tőlem, akkor arra kérem kegyelmeteket, hogy tartsák szemmel e küzdőteret. Amint csalárdságot vennének észre kegyelmeitek, hozzanak igazságos ítéletet. Merthogy ama keresztre esküszöm, melyen a Megváltó kínhalált szenvedett, rögvest bitón fog lógni, aki gyáván megfutamodik a küzdelem elől. Montpellier összes aranyáért sem menekülhetne meg!

Ezt hallván, az árulókat rettegés fogta el, s mindegyikük inkább Reims-ben vagy Poitiers-ban szeretett volna lenni.

VII

Az árulókat páncéllal borított csataménjükön egy fél mérföldre eltávolodtak egymástól. A herceg is megsarkantyúzta paripáját aranyozott sarkantyújával, s arannyal ékesített pálcájával a kezében, e szókkal fordult Milonhoz:

– Figyelmezz reám, Milon. Hallottad, miként szólt a vén Clarembaut, aki ő öreg, és kenyere javát már megette. Ez a párviadal – mint látni fogod – immár elkerülhetetlen. Ám ama keresztre esküszöm, melyen Krisztus Urunk kínhalált szenvedett, hogy ha jogosan vagy jogtalanul legyőznek téged, kötelet köttetek a nyakadra, és bitófára húztatlak. S bármekkora vagyona légyen is a rokonságodnak, senki emberfia nem fog kiváltani téged. Ha azonban bátor és vitéz lovagként fogsz küzdeni, s megvéded a hitvesem ettől a rágalomtól, soha nem lesz szűkben a vert dénároknak. Hallottad, hogy a vén Clarembaut azt mondta, megfutamodsz és hagyod magad legyőzni; most majd kiderül, igazat szólt-e a nemesúr.

– Isten ismeri a gondolataimat, nagyuram – válaszolta az áruló.

Majd halkán hozzátette:

– Márpedig hagyom, hogy legyőzzenek; s bárki bármit is gondol, ki fognak váltani.

A lovagok megeresztett kantárral vágatni kezdtek, s rázták fekete zománcsal bevont lándzsájukat, miközben maguk elé tartották erős, kerek pajzsukat.

– Meglátjátok, miként fognak lebukni csataménjükről – jegyezte meg a többi lovag.

– Ó, Uram Istenem – sóhajtott fel a hercegné –, nézni sem tudom őket!

Azzal napkelet felé¹³ fordítva arcát, így folytatta:

– Dicső Atyám, ki a Szentháromságban létezel, légy a segítségemre nagy jószágodban, Uram. Add, hogy az igazam bizonyosságot nyerjen!

Milon lándzsáját rázva, megsarkantyúzta lovát, és nagy ütést mért Béranger szegélyes pajzsára. Amint lándzsája vasa a pajzshoz ért, az máris eltörött a megrepezett résznél, s szilánkjai a mezőre hullottak. A gazember akkor kivonta aranyozott markolatú kardját, de amint lesújtott vele, a kard hegye a küzdőtér közepére repült, a markolata pedig kicsúszott a kezéből. A nyeregszíjak, melyeket a lator korábban meglazított, nem tudták tartani a nyergét, s a lovakok szeme láttára éppen a lova elé zuhant. Akkor Béranger megeresztett kantárszárral, fekete zománcos lándzsáját rázva odavágtatott, s úgy tett, mintha folytatni akarná a párviadalt. Milon azonban azt kiáltotta:

– Az Isten szerelmére, kegyelem! Feladom a küzdelmet, kíméld meg hát életem!

Ezt hallván, a megfigyelő lovakok odasiettek, s megragadván Milont, a herceg elé vezették. Béranger és Herdré, Samson és Alorin is vágatában érkeztek a herceghez.

– Adja át őt nekünk, nagyurunk – mondták néki –, mi készek vagyunk kiváltani őt. Szívesen adunk érte tizenöt színarannyal megrakott teherhordó öszvért, ha nagyságod is úgy akarja.

A herceg azonban megesküdött az Egek Urára és valamennyi szentjére, akikhez fohászkodnak, inkább lemond arról, hogy a paradicsomba jusson, ha Milon nem végzi bitófán. S máris megparancsolta, hogy állítsák fel az akasztófát. Azután Milont megfosztották a ruhájától, a bitóhoz vonszolták, majd köteleket vetettek a nyaka köré, és felhúzták a magasba. Azon nyomban ki is lehelte a lelkét, melyért ötszáz ördög jött fel a pokolból, ahová levítették magukkal. Íme, ez a sorsa minden hitvány árulónak. Nagy gyászba borult gazdag rokonsága. Béranger-t pedig a szállására kísérték a rokonai, ahol megtanácskozták, mitévők legyenek ezután, mivel soha nem voltak restek, ha hitszegésről volt szó.

VIII

A herceg megparancsolta, hogy kötözzék meg a hitvesét, és kijelentette, hogy máglyára fogja küldeni. Majd nagy dühösen e szókat intézte hozzá:

¹³ Azaz Jeruzsálem felé.

– A kegyed bajnoka gyáván megfutamodott és kudarcot vallott; gyónjon meg hát haladéktalanul, mert a Szentatyára, akihez Rómában fohászknak, addig nem veszek magamhoz ételt, amíg kegyed életben lesz.

– Fájdalommal töltenek el szavai, nagyuram – válaszolta a hercegné –, hiszen – Isten engem úgy segéljen – soha nem voltam ártalmára kegyelmednek. Tudja meg az igazat, hogy már legalább hét hónapja egy fiúval vagy egy leánnyal terhes vagyok kegyelmedtől, és nagy szerencsétlenség lenne, ha ily állapotban halnék meg. Vessen inkább fogságba, és bízson Gautier¹⁴ őrizetére, vagy egy vagyontalan, szegény polgáréra, s naponta csak egy darab száraz kenyér legyen minden táplálékom. Miután a gyermek megszületik, kereszteltesse meg kegyelmed, s amikor majd felkelek a gyermekágyból, levágattathatja a fejem, vagy felveszem a fátylat és kolostorba vonulok. Ott azután imádkozni fogok Istenhez, Mennyei Atyánkhoz, hogy oltalmazza meg kegyelmedet a haláltól és minden bajtól.

– Hölgyem – szólt a herceg –, Isten soha többé ne legyen hozzám kegyes, és ne bocsássa meg halálos bűneimet.

– Nagy vétek lenne, nagyuram, amit kíván, mert soha nem ártottam kegyelmednek, Isten engem úgy segéljen.

IX

– Túl sokáig késlekedik, hölgyem – mondta a herceg –, ne halogassa hát a gyónását, mert nemesemberi hitemre, addig nem veszek magamhoz ételt, amíg kegyed életben lesz.

– Ennek így kellett történnie, nagyuram – válaszolta a hercegné –, a sors szánta nékem ezt a bajt és büntetést. Isten legyen kegyes a lelkemhez az ő jószágával, mert tudja meg kegyelmed, hogy igazságtalanul halok meg.

S bárki azt láthatta volna, hogy ruháit szétszaggatja, és a kesztyűit darabonként a szegényeknek adja. A hajfonatát levágatta, s a testére csak egy inget vett fel. Bárki láthatta volna, miként reszket hasában a gyermeke, mellyel már hetedik hónapja viselő volt. Isten nem teremtett olyan embert, ki ne könyörült volna meg rajta. Szolgák és semmirekellők azonban megragadták a hercegnét, s az egész udvar előtt egy nagy tűzhöz vonszolták.

– Ti, kik most elítéltek engem – szólt a hercegné –, hallgassatok meg. Isten megbocsátotta Beuve halálát, s én is ezt teszem most veletek, mivelhogy nem vagyok bűnös abban, amivel vádoltok. Saint-Gilles hercegura, hallgasson meg kegyelmed is, s engedje, hogy meggyónjak.

¹⁴ Raymond herceg egyik bizalmas főura.

– Nem tilthatom meg ezt kegyednek, hölgyem – válaszolta a herceg.

A hercegné akkor megpillantott egy ősz, szakállas püspököt, akit Beuve-nek, Girard fiának neveztek, s Béranger és Herdré, valamint Samson és Alorin nemzetségéhez tartozott. Sajnálkozott Milon halála miatt, akit felakasztottak, mert az unokatestvére volt. Minthogy tisztességben megőszültnek találta, a nemes-hölgy ekként szólította meg:

– Püspök uram, beszélni szeretnék kegyelmességeddel.

– Mennyei Atyánk nagyobb dicsőségére – válaszolta a püspök, s azzal félrevonta a hercegnét.

Ő pedig meggyóna néki, miként cselekedett, s miként ajándékozták meg az almával. Ezt hallván, a püspök felkiáltott, és azt mondta a hercegnek:

– Saint-Gilles hercegura, e ribancot tüstént égettesse meg! Úgy igaz, miként Isten a földre szállt, hogy – miként meggyóna nékem – eltette láb alól a méltóságod fivérét.

– Ó, Uram Atyám – sóhajtott fel a herceg –, mit kell megtudnom! Mindenkinék gyűlölnie kell ezután ezt az asszonyt, senki nem szeretheti.

Akkor egy klerikus, Guillaume de Lausanne, emelkedett szólásra; áldott legyen ama óra, amikor megszületett. E szókkal fordult Raymond herceghez:

– Saint-Gilles hercegura, kegyeskedjék meghallgatni engem. Kész vagyok e percben bizonyosságot tenni arról, hogy e püspököt tüstént máglyára kell küldeni, amiért gyónása alapján megvádolta úrnőnket. A hercegné kérheti, hogy szolgáltatassanak néki igazságot, s ha ez megtörténik, akkor a püspök sorsa az ő kezébe tétetik.

Raymond herceg akkor azt kiáltotta:

– Rajta, fegyvernökök, fogjátok el hamarjában a püspököt!

S a csatlósok máris futottak, hogy megragadják a prelátust. Láthatatók volna, miként ütlegelték és lökdösték, húzták és vonták a püspököt, míg a máglyához nem vitték, s arccal a tűzre nem vetették. Ördögök és démonok nyomban a pokolba vitték a lelkét.

Raymond herceg pedig jó járású ménjén a hercegnéhez lovagolt, s így szólt hozzá:

– Tudja meg hát, hölgyem, miként határoztam. Meggondoltam magam, és nem fogom máglyára vettetni kegyedet, hanem számúzni fogom országomból. Ám nemesi szavamra, ha még ma este is itt találom kegyedet, a fejét vétetem. Hagyja el hát földemet, és találja meg tisztességgel másutt a boldogulását.

– Ezerszer köszönöm, nagyuram, hogy enged épségben elmennem. Még csak annyit mondok: tudja meg kegyelmed, hogy már legalább hét hónapja terhes vagyok kegyelmedtől. Bárhová vigyen is a sorsom, hallani fog a sarjáról, hiszen

a kegyelmed gyermekét fogom megszülni. Kegyelmed személyét a Menynei Atyánknak ajánlom, ki az én lelkeimmel is rendelkezik. Oly elveszett vagyok, hogy nem tudom, hová menjek, mert igen nagy nyomorúságra jutottam.

A búcsúzásukkor a herceg ájultan rogyott a földre.

Az alávaló Béranger pedig közhírré tétette, hogy a herceg levágattja annak a szolgálóleánynak, csatlósnak vagy leventének a kezét, aki egyetlen dénárt is ad a hercegnének. A tömeg eloszlott, s a hercegné egyedül maradt; a városba ment, és felkereste Clarembaut-t az otthonában.

– Szent Isten, mi történt kegyeddel, úrnőm? – kiáltott fel a nemesúr.

– Ó, jaj, Clarembaut nagyuram, az összes baj a nyakamba szakadt. Az én uram, a herceg száműzött az országából, és földönfutóvá lettem. Oly elveszett vagyok, hogy nem tudom, hová menjek; azt tudom csak, hogy igen nagy nyomorúságra jutottam.

– Egy kicsit se féljen, úrnőm – vigasztalta Clarembaut –, Isten könyörölni fog kegyeden az ő jószágában. Nemes atyja, Garnier nagyúr iránti szeretetem okán, ki bölcs ember volt, s engem kegyesen felnevelt, a tíz legidősebb fiam őrizetére bízom kegyedet.

Azzal a nemesúr maga elé hívatta tizennégy fiát, kiket nemrég ütöttek lovag-gá, és jól el voltak látva fegyverekkel. Clarembaut a tíz legidősebbhez fordult, ekként szólván:

– Ígérjétek meg nékem és fogadjátok meg esküvel, hogy tizenöt esztendeig védelmezni fogjátok úrnőnket, s minden ügyben – legyen az jogos vagy jogtalan – engedelmeskedni fogtok néki. S amikor majd megszületik a gyermeke, nagy tiszteletet fogtok tanúsítani iránta, és minthogy hűséget fogadtok az úrnőnek, a gyermeke a ti hűbéruratok lesz. Hagyjátok hát el az országot, és adja Isten, hogy olyan helyre érkezettek, ahol örömet találtok és boldogulni tudtok!

Clarembaut nem dúskált a földi javakban, három öszvért azonban megrakatott arannyal és ezüsttel, s a hercegnét is ellátta mindazzal, amire szüksége volt, majd egy poroszka öszvérré ültette. Nagy volt a siránkozás, amikor eljött a búcsú pillanata, s a gyermekkel viselős úrnő is igencsak bánkódott. A vén Clarembaut szintúgy elszomorodott, s négy hónapig fel sem kelt az ágyából. Éjfél után elhagyták a házat, s Parise hercegné megpillantotta azt a tornyot, ahol felnevelkedett.

– Várjatok meg itt – mondta kísérlőinek –, amíg egy pillantást vetek az én uramra.

– Az Isten szerelmére, úrnőnk – kiáltottak fel Clarembaut fiai –, ha a herceg észrevesz minket, elvesztünk, s mindnyájunknak a fejét veszi.

– Márpedig, látnom kell őt – erősködött a hercegné.

Azzal a nemes hölgy leszállt az öszvérről, és elhaladt a megtermett lovak előtt, akik egymás mellett feküdtek a hercegi palotában, míg végül abba a szobába érkezett, ahol Raymond herceg aludt. Bánatában sokat sírt a herceg, s előtte két vastag viaszgyertya égett. A karcsú termetű nemes hölgy nem merre felébreszteni a herceget; gyengéden megcsókolta az arcát, és magához vette aranyzállal díszített kesztyűjét, majd kezét felemelve keresztet vetett, ekként szólván:

– Isten oltalmazzon, Saint-Gilles hercegura! Nagy fájdalomkora el kellett válnunk egymástól, s amíg élek, nem fogsz többé látni engem!

Amikor a hercegné kilépett az ajtón, sírva fakadt, s a szíve úgy összeszorult, hogy a földre roskadt. Miután magához tért, nem mert egy jajszót sem szólni, hanem Isten oltalmába ajánlva férjét, lefelé indult a márványlépcsőn. Amikor a társaihoz ért, azok felsegítették az öszvére, és még virradat előtt kilovagoltak a városból. A kis csapat elhagyta az országot, s a ligeteken és nyílt mezőkön keresztülhaladva sehol sem tartottak pihenőt. Átmentek Senlison és Vermandois-n, egy éjszakát Valenciennes szép városában töltöttek, s másnap reggel Le Quesnoy felé vették útjukat, estére pedig Namurbe érkeztek, ahol megszálltak. Másnap továbbmentek Liège felé, s nem is tudnám elsorolni, merre haladtak még. Köln gazdag városához érkezve, bárkákon és hajókon átkeltek a Rajnán. Németföld nagy részén keresztülhaladva egy erdőben Magyarország földjére léptek. (Az erdő nyolc teljes mérföld hosszan terjedt el.) Akkor azonban a hercegné oly erős fájdalmat érzett a hasában, hogy száz arany márkáért sem lett volna hajlandó folytatni az útját, és két lombos fa alatt leroskadt a földre. Ó, Teremtő Atyám, nem volt mellette asszony, aki segíthetett volna rajta! A Mindenható Istenre bízta hát magát.

X

A nemes hölgy egy fenyőfa árnyékában húzta meg magát, és a Megváltóhoz fohászzkodott, aki a vizet borrá változtatta Szent Architeclin¹⁵ menyegzőjén.

– Dicső Megváltó Krisztusom, a Te könyörületre bízom magam, kinek születése mindenkit végtelen boldogsággal töltött el. Júdas, a hitvány áruló azonban harminc ezüstdénárért eladott téged, jó Uram. Ó, magasságos ég, mily felmérhetetlen kincset bocsátott áruba a nyomorult! Marcus és Jonathan azután a lábfejedbe és tenyeredbe szegeket verve keresztre feszített téged, Uram.

¹⁵ A kánai menyegző násznagyának a neve, amely a násznagy latin elnevezéséből származhat (< *architriclinus* a *Vulgátában*), s akit a középkorban a menyegző vőlegényének véltek. A Krisztus csodatételének – a víz borrá változtatásának – helyt adó menyegző János Evangéliumában olvasható leírásában nem szerepel (János 2, 1-12.).

Longinus pedig a lándzsáját oldaladba szúrta, s a lándzsáján lecsorgó tiszta véreddel megtörölve szemét, visszanyerte a szeme világát. Bűneit megbocsátotad, mert a kegyelmedért könyörgött. A nemes szívű Nicodémus a lovagias Józseffel¹⁶ együtt leoldozott Téged a keresztről. S Isten rendelésére harmadnapon feltámadtál. Miként mindez igaz, s az is, hogy a Szent Szűztől születél, oltalmaz engem, Uram, a bajtól és a veszélytől!

S áldott legyen ama óra, midőn Parise hercegné egy fiút szült.

XI

Áldott legyen hát ama óra, midőn a nemes hölgy az árnyas fa alatt egy fiút szült, kinek jobb vállán egy királyi kereszt¹⁷ volt. A hercegné egy darab fehér vászonba pólyálta a csecsemőt, s így szólt a kísérőihez, akik egy félreeső helyen várakoztak:

– Jöjjenek hát közelebb, jó urak, mert hitemre, egy kis herceg született.

S az újszülöttre tekintve, Clarembaut fiai felettebb bájos gyermeknek találták:

– Gyönyörű kisgyermek vagy, a Mindenható adjon néked jó egészséget! Elmondhatod majd, hogy igen szerény helyen születél. Ám ha a Teremtő Isten életben tart, bosszút állhatsz majd Béranger-n és Herdrén, Samsonon, Alorinon és egész nemzetségükön, midőn halállal lakolnak gonosztettükért. Te leszel az, aki tizennégy várost meghódítasz, akit Magyarország királyának fognak nyilvánítani, s aki máglyán fogod megégettetni Béranger-t és Herdrét, Samsont, Alorint és egész nemzetségüket.

A nemes hölgy az erdőben volt a tíz lovaggal, de még nem tudott velük menni. A lovagok faágakból egy hordágyat készítettek, és arra fektették nagyra becsült úrnőjüket. Egy patak partjára letették a hordágyat, és Parise a patak hús vizében megfürdette gyermekét. A szülés miatt azonban nagy fájdalmai voltak.

Akkor három rabló bukkant fel az erdőben, s rögtön észrevették, hogy a vándorok mily gazdag málhát visznek magukkal. Ha sikerrel járnak, mindet ellophatják tőlük. Egész nap csendben várakoztak, hogy beesteledjék. Parise hercegnő kísérői hűséges és megtermett lovagok lévén résen voltak, és nem

¹⁶ Arimathiai József gazdag jeruzsálemi tanácsúr, és Krisztus titkos tanítványa volt. A keresztre feszítés után Nicodémus segítségével levette a megfeszített Jézust a keresztről, és saját sírboltjába helyeztette (Máté 27, 57–60; Márk 15, 43–46; Lukács 23, 50–53; János 19, 38–42). A középkori Grál-legenda szerint Arimathiai József Longinus lándzsaszúrása után egy kehelyben felfogta Krisztus kiömlő véréét, s ez a kehely lényegült át azután a Szent Grállá, amely a korabeli hiedelmek szerint örök boldogságot és üdvösséget nyújt annak, aki megtalálja, s a Grál-történetekben ezért indul el annyi lovag a keresésére.

¹⁷ A „királyi kereszt” – valójában egy anyajegy – annak előrejelzése a kalandénekekben, hogy Parise fiára a királyi méltóság vár.

lophattak el tőlük sem ruházatot, sem lovakat. A sötét éjjelen a rablók a hercegnő fekhelyéhez osontak, hogy ellopják a takaróját. Minthogy azt nem tudták megkaparintani, igencsak feldühödtek. Ott találták azonban a bepólyált csecsemőt. Midőn az úrnő felébredt, körbe tapogatott, s nem találván a gyermekét, kétségbeesetten kiáltotta a társainak:

– Nemesurak, jöjjenek hamar ide, mert hitemre, elrabolták a kisfiamat!

Ennek hallatán nagy fájdalom hasított a lovagok szívébe. Rögtön fáklját gyújtottak, és keresztül-kasul bejárták az erdőt, de mivel nem találták a kisdedet, visszatértek úrnőjükhöz. Végtelen bánat fogta el a nemesurakat, kezüket tördelték s hajukat tépték, és siratták a gyermeket, akit sehol sem találtak.

– Ó, jaj, Raymond – sóhajtott fel a hercegné –, bizony, elszakadtunk egymástól, s az életben többé már nem látsz engem. A Mindenható Isten oltalmazzon téged, s teljesítse be rajtam akaratát, minthogy elveszítettem a fiamat, akit ő adott nékem. Nem is óhajtom immár az égi fényt és világoasságot.

Ezalatt a rablók Magyarország székesfővárosába érkeztek, és ott Hugó király díszes palotájába vitték a kisdedet. Meglátván őket, a király azt kérdezte tőlük, hogy mi járatban jöttek.

– Igaz hitünkre, felséges urunk, semmit sem tudtunk szerezni. Több mint hét hete nem találtunk mást, csak e pólyás csecsemőt, aki legfeljebb egy napja születhetett. Arra kérjük felségedet, hogy kereszteltesse meg, s mi pedig majd felneveljük őt és vigyázunk reá, s amikor majd felnőtt, megtaníttjuk neki a tolvajlás mesterségét.

– Rendben van – mondta a király –, meg fogom kereszteltetni a gyermeket.

Azzal a székesegyházba vitette a kisdedet, s megáldatta és megszenteltette a keresztelőmedencét. Azután mezítelenre vetkőztették a gyermeket, s reá tekintve, a király ily fogadalmat tett Istennek:

– Ó, be szép kisgyermek vagy, s bizonyára előkelő származású is; sújtsd engem a Mindenható haragja, ha megengedem, hogy felnővén, tolvajlásra add a fejed!

A kisdedet megkeresztelték tehát. A magyar király tartotta keresztvíz alá, aki az Huguet nevet adta néki, s azután nagy gonddal felnevelte. Huguet hamarabb felserdült és felnőtt, mint a vele egykorúak, miként azt a Mindenható Isten rendelte.

Az anyja az erdőben, a lombos fák alatt feküdt. A lovagok minden kívánságát teljesítették, s bőségesen ellátták enni- és innivalóval. Őt mérföldre volt egy város, onnan hozták a bőséges ételmeget. Ám nem múlt el egyetlen nap sem, hogy a hercegnét ne fojtogatta volna a sírás. Amidőn eljött az ideje, hogy felkelhetett, így szólt a társaihoz:

– Jó urak, készüljete az útra; már annyit feküdtem a pusztá földön, hogy sajog tőle az egész oldalám.

S a nemesurak készülődni kezdtek az útra, felmálházták a ruháikat és felszerelésüket, úrnőjüket pedig egy poroszka öszvérré ültették. Elhagyták az erdőt, ahol oly sok időt töltöttek. Az első várkastélyban, melyet út közben találtak, a hercegné hálaadó misét mondatott. Majd meleg fürdőt vett, és megpihent. Négy napot töltöttek a kastélyban, mielőtt ismét útra keltek volna. Nem tudok számot adni az úti állomásaikról, ám végül Kölnbe érkeztek, ahol átkeltek a Rajnán, és beléptek a város kapuján. Egyenesen a Szent Péter székesegyházba mentek, ahol Thierri gróffal, Köln és az egész vidék urával találkoztak. Amikor a nemes hölgy megpillantotta a grófot, ekként köszöntötte:

– Isten oltalmazza kegyelmedet, herceg úr, kit nem tudom, hogyan nevezhetek.

– Hozta Isten, kedves hölgyem! Honnan érkezett kegyed, s kit tisztelhetek a kegyed személyében? Netán zarándok kegyed, aki a Szent Péter székesegyház szeretné meglátogatni? Úgy látom, igen szép kísérettel érkezett.

– Rögön megtudja, nagyuram – válaszolta a hercegné. – Száműzött vagyok, s idegen földről jöttem, ahol jó hét hónappal ezelőtt megölték atyámat, s nekem pedig el kellett menekülnöm. Volt egy kisfiam is, akit a minap elraboltak tőlem. Most éppen keresek valakit, akinek vigyázni tudnék a kisleányára vagy a kisfiára: jó dajkája lennék, mivel bőven van tejem.

– A legjobbkor érkezett, kedves hölgyem – mondta a gróf –, mert gondjaidba vehetné a legkisebb fiamat, akit Antoine-nak hívnak. A hűbéres lovagjait is gazdag adományokban részesíteném, ha a szolgálatomba óhajtanának lépni.

– Fogadja leghálásabb köszönetemet, nagyuram! – válaszolta a hercegné. – Ha méltóságod óhajtja, tisztességgel fogják szolgálni, mert valamennyien lovagok és derék nemesemberek.

A gróf bekísérte őket a grófi palotába, de előbb még csataméneket és paripákat hozatott nekik. Thierri hitvесе pedig, a fényes arcú grófné nagy megbecsüléssel vette körül Parise hercegnőt. Átadták neki Thierri gróf gyermekét, akit a nemes hölgy nagy gonddal és odaadással táplált. Ekként lett tehát a hercegnőből dajka.

Most búcsút veszünk a hercegnőtől, aki immár megmenekült, valamint a tíz lovagtól, akik a gróf szolgálatába álltak, s Parise fiáról szólunk, akit az erdőben elraboltak. A magyar király igen tiszteltudó ifjúvá nevelte őt. Miután a fiú betöltötte a tizenötödik életévét, először szépirodalmat tanult, amíg felettébb jártas nem lett benne. Majd megtanult táblajátékot játszani és sakkozni is, s nem akadt senki a világon, aki mattot tudott volna neki adni. Jól tudta megülni és

megsarkantyúzni a lovat, s jól kitanulta a lánzsaforgatást és a pajzzsal való védekezést is. Az egész világon nem volt még egy előkelő származású ifjú, aki tizenöt éves korára ily derék és daliás leventévé serdült volna. Isten kivételével a király mindenki másnál jobban szerette őt, s a vacsoránál a főasztalhoz ültette. Miután valamennyien bőségesen ettek és ittak, a szolgálattelvő nemesifjak és az inasok leszedték az asztalokat. Hugó király pedig e szókkal fordult országa nagyjaihoz és királyi rokonságához:

– Figyeljetek reám és hallgassatok meg, jó urak! Én már ősz, öregember vagyok, száz esztendő is elmúltam, és szeretnék immár felhagyni a lovagi étellel. Van egy igen erényes leányom és egy felettebb tiszteletre méltó nevelt fiam, aki – igaz hitemre – igen előkelő család sarja. Ha valamennyien beleegyeztek és jóváhagyjátok, hozzáadom a leányomat, amennyiben feleségül óhajtja őt venni. A nagy értékű koronámat is reá hagyományozom, és ő leszen a királyotok, miután befejezem a földi életem.

Akkor Gontagle de Lausanne emelkedett szólásra; verné meg az Isten, ki kínhalált szenvedett a keresztfán. Ganelonnak, Béranger-nek és Herdrének volt az unokafivére, s Ganelon kedvéért jött Magyarországra, ahol Hugó király az udvarába fogadta, mivel igen jártas volt a jogi ügyekben.

– Hallgasson meg engem, felség – fordult a királyhoz. – Igencsak meglepő dolgot mondott az imént felséged. Vajon nincs felséged udvarában kellő számú herceg és gróf, kik férjes asszonyok¹⁸ fiai és előkelő származásúak, akik közül bármelyikhez nagy tisztességgel hozzáadhatná felséged a leányát? Hiszen nem tudhatja felséged, hogy valójában ki is Huguet, csak az bizonyos, hogy gazficokok találtak reá, de azt nem tudja felséged, ki volt az apja.

– Hitemre, igazat szolt kegyelmed – mondta a király. – Ám az ifjú oly daliás, nemes és elegáns, s oly bátor, merész és jó fegyverforgató, hogy minden földi halandónál jobban szeretem őt.

– Hallgasson meg felséged – folytatta Gontagle. – Ha felséged is beleegyezik, tegyük próbára az ifjút. Hozassa a palotába a három rablót felséged, és küldje el a szállásukra az ifjú Huguet-t. Amikor bealkonyul és besötétedik, minden nehézség nélkül ellopják majd felséged kincseit. Ha azonban az ifjú nemes jellemű és jó családból való, egy ujjal sem fog nyúlni a felséged dénárjaihoz.

– Hitemre – így a király –, igazat szolt kegyelmed. Ám minthogy igen fiatal és kiskorú még, ha meglátja a vert aranyakat és a fénylő ezüstöt, már csak fiatal koránál fogva is csábítást érezhet, hogy elvegyen belőlük, s ezzel nem követ el nagyobb galádságot.

¹⁸ Rejtett utalás Huguet anyjának, Parise-nak ismeretlen és bizonytalan családi állapotára.

– Engedje meg felséged, hogy beszéljek vele – kérte Gontagle a királyt. S az alávaló gazember addig mesterkedett, míg magához nem hívatta a rablókat, s rá nem vette őket, hogy beszéljenek a fiúval, akit azután tüstént fel is kerestek:

– Töltsd velünk az estét, Huguet, s taníts meg minket sakkozni és kockázni; bizonyára jobban értesz e játékokhoz, mint mi.

S a latrok addig hízelegtek a fiúnak, míg az be nem adta a derekát. Miután megvacsoráztak, s a kakasok is elkukorékkolták esti dalukat, azt kérdezték Huguet-től:

– Mondd csak, Huguet, szeretnél annyi kincset, amennyit egy város ér?

– Hát hogyne, szíves örömet – válaszolta a fiú. – Csakhogy én még igen fiatal és kiskorú vagyok, s nem tudnék túl nagy terhet cipelni.

– Ez igaz – jegyezték meg a rablók. – A keresztapád kincsét szeretnénk megszerezni ma éjjel. Négy részre osztjuk majd egymás között, és egész életünkben gazdagok leszünk.

Ezt hallván, Huguet verejtékezni kezdett, és haragjában elsápadt.

– Gazember kurafiak, mire nem vetemednétek! Eszetekbe ne jusson ily galádság, mert ha ép böllyel kikerülök innét, a nyakatoknál foglak fellógatni titeket!

– Erre ne is gondold – mondták a latrok –, mert drágán megfizetnél érte.

Huguet belátta, hogy nem menekülhet el tőlük, s attól félt, hogy a gazfickók még meg is fojthatnák. Akár akarta, akár nem, velük kellett tartania. A palota falához mentek, melyen egy nagy rést ütöttek, s azon betuszkolták a fiút:

– Keresd meg rögvést a kincseket, Huguet, s ha nem hozod el azokat, készülsz a legrosszabbra.

Huguet a kincseskamrába ment tehát, ahol körül sem nézett, csak azt látta, hogy rengeteg arany és ezüst van ott.

– Mily hatalmas és gyönyörű vagyon – kiáltott fel az eszes fiú –, Isten oltalmazza keresztapámat, a nemes királyt, aki összegyűjtötte. Krisztus Urunk, ki kínhalált szenvedett a keresztben, sújtsa le reám, ha csak egyetlen dénárt is elveszek belőle.

Egy kis ládikóban három elefántcsontból faragott és pontokkal ellátott kockát talált, melyeket a kebelébe rejtett, és visszatért a latrokhoz.

– Az Isten szerelmére – mondta nekik – máris visszafordulhattok, mert ma éjjel annyit nyertem, amennyi négy várost megér.

Ennek hallatán a rablók ugyancsak felvidultak. Ámde amikor azt látták, hogy a fiú kezében semmi sincs, csodálkozva kérdezték:

– De mondd csak, Huguet, valójában mit szereztél?

– Szíves örömet – válaszolta az ifjú –, de ígérjétek meg, hogy ti hárman nem kéritek belőle a részetek.

A rablók ezt megígérték, s újból azt kérdezték tőle:

– De mondd csak Huguet, valójában mit szereztél?

– Igaz hitemre, három csodaszép kockát – válaszolta az ifjú. – Itt vannak a kebelemben, ha nem hisztek nékem.

Ezt hallván, a latrok így szóltak:

– Szerencsés csillagzat alatt születünk! Ez a fiú gazdaggá tesz majd minket; legyen áldott ama óra, mikor elraboltuk őt! Egy esztendő sem telik el, és király lesz belőle.

S amint tehették, a szállására kísérték Huguet-t, ahol elkészítették az ágyát, és szépen lefektették. Alighogy megvirradt, a latrok megjelentek Hugó király színe előtt, és beszámoltak néki, hogy mit végeztek Huguet-vel. Annak hallatán a király felsóhajtott, és Gontagle de Lausanne-t kérte:

– Hallgassa csak kegyelmed is, miként állta ki a próbát a keresztfiam.

– Helyesen cselekedett a fiú, ám ha megengedi felséged, még egyszer próbára tenném. Hozza őt magával holnap felséged a székesegyházba, s ha előkelő származású és rokonságú, ki fog derülni, mely nemesi család sarja.

– Túl sok gondot vesz a nyakába, Gontagle – válaszolta a király. – Ha majd Huguet felnőtt és koronát fog viselni, kegyelmed nem kerülheti el a bitófát. Jól tudott, hogy ki is kegyelmed és kik a felmenői: Béranger és Herdré familiájából származik kegyelmed, s nem is tagadhatja, mennyire hasonlít reájuk.

Ám a hitvány gazember addig kérlelte a királyt, míg az megparancsolta az ajtónállóinak, hogy kísérjék Huguet-t a templomba. Azok tüstént felkeresték a fiút, azt mondván néki:

– Jöjjön, kedves Huguet urunk, a keresztatyja óhajt szólni kegyelmeddel. Igen hálás lenne, ha a templomi körmeneten az ő kardját kegyelmed vinné.

Ezt hallván, az ifjú máris készülődni kezdett.

XII

A három rabló is a templomba kísérte Huguet-t, aki, amint belépett, keresztet vetett a homlokára és mellkasára, s illón köszöntötte Hugó királyt. Majd Gontagle de Lausanne szólalt meg, sújtson le reá Isten haragja.

– Jó urak, ím, halljátok, amit most mondok: ma éjjel betörték Hugó király kincseskamrájába, s többet is elraboltak onnan, mint gondolnánk. Egy értékes kockajátékot is elvittek, s aki netán rejtegetné, azt ki kell közösitnünk, és halálakor sem nyerhet feloldozást. Ha megtaláljuk a kockákat, rögtön tudni fogjuk, kik törték át a falat, és kik voltak a tolvajok.

Ezt hallván, Huguet felemelte a fejét, és fennhangon így szólt:

– Jó urak, nálam vannak a kockák, ne is keressétek másnál. Akaratom ellenére három tolvaj vitt oda engem, ámde – Isten a tanúm – más kincset nem vettem el. Ha ennél több kárt okoztam, lelkem ne üdvözüljön, s a király húzasson fel a bitófára. Senki mást ne érjen gyanú ez ügyben, mint engem.

XIII

– Jó urak – szólta Huguet –, itt van a három kocka az ujjasomban, megnézhetitek, ha nem hisztek nékem. Ám a kincsekből – Isten a tanúm – egyetlen dénárt sem vettem el. Tegyen vélem Hugó király, amit jónak lát, mert nem tudok mást mondani.

– Kedves keresztfiam – fordult hozzá a király –, okosan cselekedté! Máris hozzád adom a leányomat, s drága koronát fogok a fejedre helyezni, mert az egész királyságot te fogod örökölni utánam.

– Isten hálálja meg felségednek – mondott köszönetet Huguet a királynak.

Majd halkán azt mormolta:

– Legyek átkozott, ha elveszem a felséged leányát, mielőtt még megtalálnám atyámat, ki engem nemzett. S szülő anyámat sem láttam még, aki a szíve alatt hordott. Bizony, nagy szomorúság tölt el, amikor talált gyermeknek neveznek, s szinte eszemet vesztem, midőn a szerencsétlen nyomorult Huguet-nek szólítanak.

Az uralkodó vizet kéretett a királyi palotában, s miután kezet mostak, vacsorához ültek. A főasztalnál a sudár természetű és fényes arcú Huguet szolgált fel fehér bort egy arany kupában; a válla széles, a dereka karcsú, s a karjai erősek és izmosak voltak. Kissé göndör haja szőke, a tekintete pedig élesebb volt, mint a frissen vedlett sólyomé. Nem volt nála daliásabb lovag az egész keresztény világban.

Miután befejezték a vacsorát, s leszedték az asztalokat, a király egy boltíves terembe ment, ahol a hitvesét és fényes orcájú leányát találta.

– Drága leányom – mondta néki a király –, szeretnék feleségül adni Huguet-hez, nemes és derék keresztfiamhoz.

– Isten hálálja meg felségednek – válaszolta a királyleány.

Huguet egyedül maradt a nagyteremben, s leült az egyik asztalhoz. A vállán lévő keresztre tekintve, így sóhajtott fel:

– Ó, én szerencsétlen nyomorult, ki e keresztet viseli a vállán. Száműzőtként egy másik országból kerültem ide! Ez nem is kereszt, hanem egy démon ábrázata, mely azért ült a vállamra, hogy engem kínozzon.

S nagy fájdalomában az ifjú keserves sírásra fakadt.

Az ország nagyjainak, a hűbéruraknak, grófoknak és főnemeseknek a fiai így szóltak egymás között:

– Joggal érezhetjük felháborítónak, hogy ezt a pimasz jött-mentet kell majd urunknak tekintenünk. Hiszen azt sem tudjuk, ki az apja, és az anyjáról sem hallottunk eddig semmit. Ha elpusztulna, megszabadulnánk tőle, és mi lennénk az ország urai, s hamarost megbékélnénk a királlyal is.

Gontagle fia pedig ekként folytatta:

– Hallgassatok meg, jó urak! Béranger, Herdré, Samson és Ganelon család-jához tartozom, kiket soha nem ért még készületlenül árulás. Idővel én sem cselekedhetek másképp. Hívjuk hát el Huguet-t sakkozni ama mély kamrába, ahol aztán fattyúnak és hazátlan jött-mentnek nevezzük. Amilyen büszke és merész, reánk fog támadni, ámde mindnyájunknál lesz egy éles kés, mellyel menten megölhetjük őt.

Azzal az árulók az ifjút szólították:

– Jer, Huguet, sakkozzál velünk, száz *sout*¹⁹ is nyerhetsz az aranyozott sakk-táblán. S taníthatsz is minket a sakk- és kockajátéokra, melyeket bizonyára jobban ismersz, mint mi.

– Uraim – válaszolt Huguet – mint tudjátok, engem egy másik országból hoztak ide, s nem szeretném, ha erre emlékeztetnétek. A pápára esküszöm, kihez a Vatikánban fohászkodnak, hogy ha közületek valaki gúnyolódna velem vagy nékem nem tetsző dolgot mondana, két hatalmas ütessel válaszolnék néki.

– Ettől nem kell tartanod – mondták a társai –, mert nem mondunk olyat, ami miatt megneheztelnél reánk. Nem fogunk megsérteni, sem megbántani, hanem mindenben szolgálni és tisztelni fogunk téged. A mi urunk lesz, ha Isten így rendelte, s a király is hozzád akarja adni a leányát.

A négy gróf fia addig hízelgett Huguet-nek, amíg a kamrába nem csalták, ahol a fiú óvatlanul a sakk-táblához ült. Ha a Megváltó, ki kínhalált szenvedett a kereszten nem oltalmazta volna meg, nem kerülhette volna el a halált. Huguet Garnier herceg²⁰ fiával kezdett el játszani. Mindegyikük száz *sout* tett meg tétnek, amit a fiú egyhamar elnyert, merthogy könnyűszerrel legyőzte ellenfelét.

– Uraim – fordult hozzájuk Huguet –, figyeljetek reám. Tanuljátok meg ama játékokat, amelyeket még nem ismertek; szívesen megmutatom néktek azokat. S egy árva garast sem kérek tőletek.

Midőn a fiú rájuk pillantott, elsápadt, azt látván, hogy késeket húznak elő a ruhájuk ujjából.

– No de, uraim – szólalt meg Huguet –, mi jut eszetekbe? Ha ártottam néktek, kész vagyok azt jóvátenni.

¹⁹ A középkorban a *sou* értékálló ezüstpénz volt (< lat. *solidus*).

²⁰ Hugó magyar király főnemese, az egyik összeesküvő apja.

– Jött-ment kurafi – mondta néki Gontagle fia –, az erdőben találtak téged a rablók, s nem ismered sem nemző apádat, sem szülő anyádat.

– Hitemre, igazat szóltál. Ám ha Isten is úgy akarja, drágán megfizetsz még e sértésekért.

Azzal az ifjú felemelte erős és kemény öklét, és Gontagle fiának a szemei közé sújtott, melyek azon nyomban kifolytak. A többiek késsel a kezükben Huguet-re rontottak, aki a sakktáblával védekezve indult el feléjük. Éles késekkel négy sebet ejtettek az oldalán és a derekán. Huguet azonban nem hagyta elmenekülni őket, és a sakktáblával kettőt is megölt közülük. A negyedik szintén menekülni próbált, ám Huguet utolérte, és a sakktáblával akkora ütést mért reá, hogy az holtan rogyott a kamra közepére.

– Nesze, kurafi, ezért kár volt megszületned!

Akkor egy remek ötlet jutott az eszébe: mielőtt felment volna a palota lépcsőjén, bezárta maga mögött a kamra ajtaját, és a kulcsát bedobta egy ablakon. Jól tudta, hogy a király tüstént elfogatná és felakasztatná, amiért megölte a főurak fiait. Ezért azután Huguet a lóistállóba ment, ahol kiválasztotta a legjobb lovat, melyet felnyergelt és felkantározott. Felkötötte a kardját, és lóra szállt, melyet aransarkantyújával jól megsarkantyúzott. Az ifjú éppen egy kert előtt lovagolt, ahol a király szépséges leányával találkozott, akit feleségül kellett volna vennie. A királylány megragadta Huguet lovának aranyozott zablóját, és udvariasan azt kérdezte tőle:

– Mondja, kedves barátom, hová indul kegyed?

– Tudja meg hát az igazat, kedves kisasszony – válaszolta Huguet. – A palota kamrájában megöltem négy gyilkost, akik éles késekkel az életemre törtek. Mivel azonban valamennyien grófok és előkelő családok fiai, a király nyomban felakasztatna emiatt. Ám én megfogadtam és megesküdtem a Mindenhatónak, hogy két éjszakát nem fogok ugyanazon a helyen eltölteni, s ha baj nélkül el tudok innen menekülni, megkeresem atyámat és anyámat, aki engem szült. Adja át a legszívélyesebb üdvözlétemet a keresztapámnak, és mondja meg néki, hogy miért kellett innen eltávoznom. Isten meg fogja hálálni kegyednek mindama jót, amit velem tett!

Ezt hallván, a királykisasszony keserves sírásra fakadt, s amikor feltekintett, Huguet már el is lovagolt. A király meglátván síró leányát, azt kérdezte tőle:

– Mondd csak, édes leányom, miért sírsz?

– Felséged tiszteletre méltó keresztfia, Huguet itt hagyott minket, mert megölte négy gróf fiát, akik késsel támadtak reá.

– Isten nevére – szólt a király –, az sem érdekelne, ha négyszáz gróf fiat ölt volna meg! Sokkal inkább az fáj nékem, hogy itt hagyott minket.

S azt kiáltotta alattvalóinak:

– Hamar nyergeljete, s menjete utána és hozzátok vissza!

Ötven lovag eredt Huguet nyomába, aki ugyancsak megrettent, amikor megpillantotta üldözőit. Sarkantyúba kapta hát ménjét, és átúsztatott egy folyón. A túlsó partra érkezvén, hátranézett, és azt hallotta, hogy a lovagok őt szólítják:

– Jöjjön vissza, Huguet, a keresztyja óhajt szólni kegyelmeddel; bíznia kell benne, hiszen a keresztszülője.

– Nem óhajtok visszatérni, jó urak. Köszöntsék a nevemben a királyt és fényes arcú leányát, kiknek Isten fizesse meg az irántam tanúsított jóságukat.

Azzal a lovagok visszaindultak, Huguet pedig tovalovagolt. A király színe elé érkezve, a lovagok azt mondták néki:

– Az Isten nevére, felséges urunk, nem tudtuk visszahozni a keresztfiát. Szíves üdvözlétét küldi általunk, és arra kéri Istent, hogy hálálja meg felségednek az iránta tanúsított jóságát.

Ennek hallatán Hugó királyt mély szomorúság és bánat töltötte el.

Huguet pedig folytatta útját, s arra a helyre érkezett, ahol megszületett. Ott megállt, s oly fájdalom fogta el, hogy sírásra fakadt.

– Ó, Istenem, Mennyeknek Ura – sóhajtott fel az ifjú –, soha nem jártam még ebben a sűrű erdőben, s mégis oly fájdalom tölt el, hogy nem tudom visszatartani könnyeimet!

Leszállt a lováról, hogy megpihenjen egy kissé. A patakhoz ment, ahol először megfürdették, s megmosta benne a kezét és az arcát. Majd miután kipihente magát, ismét lóra szállt és ellovagolt. A liget mellett ama kastélyt találta, amelyben anyja misét hallgatott, amikor kijött az erdőből, ahol elrabolták a gyermekét. Huguet ugyanannál a gazdag polgárnál talált szállást, aki hajdan az anyját is elszállásolta. Kifogástalan vendéglátásban volt része, s a lovát is bőségesen ellátták szénával, zabbal és szalmával. Vendéglátója észrevette, hogy Huguet oldalát mindenütt vér borítja, s azt kérdezte tőle:

– Hol sebesült meg, kedves barátom?

– Az az igazság, hogy rablókkal találkoztam az erdőben, akik reám támadtak, és éles késekkel megsebeztek. Ám megvédtem magam, és el tudtam menekülni, s most – Istennek hála – biztonságban vagyok.

– Isten neve legyen áldott, jó uram – fohászzkodott a házigazdája.

Majd gondosan bekötözte a fiú sebeit, s finom fűszeres bort és kiadós vad-sülteket hozatott néki. Miután megvacsoráztak, leszedték az abroszokat, és megágyasztak, hogy a fáradt Huguet lefekhessen aludni. Másnap reggel, amint megvirradt, az ifjú felkelt, s megkereste a lovát, melyet felszerszámozott és felnyergelt. Majd ily szavakkal fordult a házigazdájaához:

– Kedves házigazdám, nincs vagyonom, sem pénzem; így hát, jó uram, a fel-
szolgált ételekért és a szíveslátásért fogadja el tőlem ezt a hermelingallért.

– Bolondságot beszél, kedves barátom – válaszolta a házigazda. – Négy teljes
hónap is elmúlhat, míg egyetlen dénárt is elfogadnék kegyedtől. Inkább én adok
kegyednek száz *sout*²¹, ha elfogadja ama nemeshölgy kedvéért, akire olyannyira
hasonlít. Már vagy tizenöt esztendővel ezelőtt érkezett ide a kastélyba tíz derék
lovag kíséretében, kik becsülettel és jó szívvel szolgálták őt. Az erdőben születési
fájdalmak fogták el, s egy gyönyörű gyermeket szült, akit azonban elraboltak
tőle. Sokáig kellett feküdni, míg misére jöhetett a kastély kápolnájába.

Ennek hallatán Huguet sírásra fakadt.

– A szent könyörület nevében, mondja meg nékem, kedves házigazdám,
hová ment ama nemeshölgy, akiről kegyelmed szólott?

– Hitemre, nem tudom – felelte a házigazda.

Ezt hallván, Huguet-t elöntötte a verejték. Megkereste a lovát, és Istenhez fo-
hászzkodván kengyelbe szállt. Megsarkantyúzta a mént, és megeresztett kantár-
ral kilovagolt a kastélyból. Háromórányi lovaglás után egy útkereszteződéshez
érkezett, ahol négy széles út találkozott, s az ifjú nem tudta eldönteni, hogy
melyiken menjen tovább. A Mindenható Istenhez fohászzkodott tehát:

– Dicső Mennyei Atyám, ki kínhalált szenvedtél a kereszten, s a születésed-
kor három király, Gáspár, Menyhért és Boldizsár érkezett Betlehembe, hogy
ajándékot adjanak néked. Amiként másik utat mutattál nekik, mint amelyiken
jöttek, hogy elmenekülhessenek Heródes haragja elől, mutasd meg nékem ama
utat, Mennyei Atyám, amelyiken elindulva megtalálhatom apámat és anyámat,
akiket sohasem láttam, hogy emlékezhetnék reájuk.

Akkor Huguet megeresztette lova kantárszárát, és a Köln felé vezető úton
ellovagolt. (Négy nap múltán hallani fog anyjáról.) Naponta oly nagy utakat
tett meg, hogy hamarost Köln csodás városához érkezett, s belépett annak ka-
puján. Meg sem állt, amíg a grófi palotához nem ért, ahol Thierri grófit egy
nagy fenyő alatt találta. Clarembaut tíz fia, aki elkísérte a hercegnét, ugyancsak
szemügyre vette a délceg nemesifjút, aki leszállt jó járású paripájáról. A szája és
az orra az apjáiéhoz, a mosolya pedig az anyjáiéhoz hasonlított.

– Isten oltalmazza kegyelmedet – köszöntötte a grófit –, kit, nem tudom,
miként nevezetnék!

– Hozta Isten, kedves barátom! Mely országból érkezett kegyelmed?

– Az az igazság, nagyuram – válaszolta Huguet –, hogy Magyarországról jö-
vők, ahol hosszú ideig éltem. Most pedig Franciaországba megyek, hogy teljesítek

²¹ A középkorban tizenkét dénár (*denier*) ért egy *sout*, húsz *sou* pedig egy fontot (*livre*).

egy megbízást. Isten szent nevére kérem nagyságodat, adjon nékem szállást éjszakára.

– Szíves örömet – mondta Thierry, Köln grófja –, senki kérését nem utasítom el, ha azt illően teszi.

Azzal megparancsolta a lovászának, hogy kösse be Huguet lovát az istállóba, és adjon neki bőségesen búzát, zabot és szénát. Azután a gróf Huguet-vel felment a palota nagytermébe, vizet hozatott, s leültek a főasztalhoz, hogy megvacsorázzanak. Velük volt Parise, a fényes orcájú dajka is. Mialatt a főpohárnok bort és fűszeres italokat szolgáltat fel Huguet-nek, az egyre inkább felkeltette anyja figyelmét. Észrevette, mennyire hasonlít az apjára, ám nem ismerte fel, ami nem csoda, hiszen legalább tizenöt esztendeje nem látta, midőn az erdőben elrabolták tőle. Clarembaut tíz fia is felfigyelt Huguet-re, s azt mondta az egyik a másikkal:

– Nézd csak ezt a leventét: mennyire hasonlít a szája és az orra Raymond hercegére, a mi hitese urunkéra; senki emberfia nem állíthatná, hogy nem az ő rokona.

Miután megvacsoráztak, leszedték az asztalokat, s az ifjú nemesek Huguet-vel együtt – akit figyelmesen kiszolgáltak a vacsoraasztalnál – egy boltíves szobába mentek, ahol egymás mellett leültek kandalló elé. A kamarás akkor azt kiáltotta:

– Akinek zabra van szüksége, az most kérjen!

Huguet azon nyomban elsőként felállt.

– Kedves barátom – mondta neki Thierry gróf –, maradjon veszteg kegyelmed, a lovának a legjobb ellátásban lesz része.

Anyja, a hercegné nem tudta tovább türtöztetni magát, s e szókkal fordult a fiához:

– Mondd csak ifjú, igaz, keresztény hitedre, miként a keresztelőmedencében újjászületél, s a plébános a szent olajjal megkenete a homlokod, ugye nem fogsz engem akarva-akaratlan megtéveszteni?

– Drága úrnőm – válaszolta az ifjú –, nincs okod könnyörögni, mert inkább levágnám az összes végtagomat, mintsem hogy ne az igazat mondjam néked.

– Igaz hitemre – mondta a nemes hölgy –, azért könnyörögtem néked, mert olyanira hasonlít a szád és az orrod egy emberéhez, mint senki másé az egész keresztény világban. Az Istenre kérlek, mondd hát meg nékem, mely országban születél, és ki volt az apád, aki nemzett téged.

Ezt hallván, Huguet keserves sírásra fakadt, s azt válaszolta:

– A színtiszta igazat mondom, úrnőm: soha nem láttam az apámat, aki engem nemzett, sem anyámat, aki engem szült. S a város nevét sem ismerem, ahol

születtem, csak azt tudom, hogy egy erdőben három rabló – Isten büntesse meg őket – elrabolt. Egyenesen Magyarországra vittek, és Hugó király gondjaira bízta, aki megkereszteltetett és felnevelt, majd méneket, hátslovakat és paripákat adott nékem. A magyar királynak van egy igen tiszteletre méltó leánya, akit hozzám akart adni a fele királyságával együtt, s halála után a koronája is reám szállt volna. Az ország tizenkét nagyurának a fia azonban ezt nem tudta elviselni, s ezért az életemre törtek. Egy napon körülfogtak, hogy eltegyenek láb alól, de én négyet megöltem közülük, és elmenekültem. Most is menekülőben vagyok, sehol sincs maradásom. Keresem apámat, aki nemzett, és anyámat, aki engem szült, ám nem tudom, hol keressem őket. A Mennyei Atya könyörületében bízom, aki majd elvezet hozzájuk.

Ennek hallatán a hercegné a földre roskadt, és négyszer elájult, mielőtt magához tért volna. Örömeben nevetve így szólt:

– A szent könyörület nevében, csókolj meg, édes gyermekem, hiszen – Isten a tanúm – te az én fiam vagy!

– Tartsa tőlem távol magát, úrnőm! – mondta erre Huguet. – Isten nevében megtiltom, hogy tréfát űzzön belőlem. Azt mondja kegyed, hogy a fia vagyok és a testéből lettem; de miért születtem akkor egy sűrű erdőben, és miért raboltak el engem a tolvajok?

– Drága fiam – válaszolta az anyja –, tudd hát meg az igazat: el kellett hagynom ama országot, ahol születtem.

– Mondja meg az igazat, úrnőm: ki volt az apám, aki engem nemzett? Ám ha fattyú volnék, akkor sem lennék rosszabb, merthogy többet ér egy becsületes fattyú, mint egy házasságból született hitvány ember.

– Édes fiam, tudd hát meg az igazat. Apád, aki feleségül vett és hites társául fogadott, Saint-Gilles hercege, és Raymond-nak hívják. Vauvenice és egy hatalmas birtok ura; övé Valence és Avignon, valamint számos várkastély és város.

– Úrnőm – folytatta Huguet –, mondja meg az igazat: miért űzte el apám kegyedet az országából? Netán megölte az apját vagy a fivérét, vagy talán szégyent hozott öreá? Ily vétkekért szokták száműzni az asszonyokat.

– Édes fiam – válaszolta az anyja –, tudd hát meg az igazat. A herceg udvarában élt a Ganelon rokonságából való Béranger, Herdré és Samson, akik elveszejtették apámat, a tiszteletre méltó Garnier-t, Nanteuil nemes urát. A szépséges és fényes orcájú Aye-nek, Avignon úrnőjének a leánya vagyok, aki oly jóságos volt. A gaz árulók engem is el akartak tenni láb alól, amikor mérgezett almát hoztak nékem ajándékba. Az almával megkínáltam sógoromat, Raymond úr fivérét, Beuve-öt, akit nem sokkal azelőtt ütöttek lovagá. A szerencsétlen megette az almát, s nyomban kifolyt a szeme, és a szíve kiszakadt a mellkasából.

Akkor a hitvány gazemberek engem vádoltak meg a sógorom elpusztításával, a védőlovagom pedig szándékosan gyávának tette magát, mire a herceg jogosan felakasztatta. Engem azonban mégis száműzött a földjéről, melyet ilyenképpen sohasem örökölhetek. Tíz lovagot vettem magam mellé kísérornek, akik soha nem árulnak el, hanem becsülettel vigyáznak reám. Ama sűrű erdőbe érkezünk, midőn szülési fájdalmak fogtak el, és megszületem téged, kit rögvest el is raboltak tőlem. S immár tizenöt esztendeje itt élek Thierry úr kastélyában.

E szókat hallván, Huguet sírásra fakadt, és zokogva borult anyja nyakába. Clarembaut tíz fia is végtelenül örült, s csókolták és ölelték az ifjút, akárcsak Thierry és hitvese. Antoine, Thierry gróf derék fia szintén a palotába érkezett, s apja Huguet-re mutatva, azt mondta néki:

– Íme, a te dajkád fia, ki oly szeretettel gondoskodott rólad!

Antoine Huguet-hez lépett, s örömeiben megölelte és megcsókolta.

– Kedves fivérem – mondta néki –, mily szerencsés találkozás. Egy pillanatil se legyenek félelmeid, mert soha egyetlen dénárt sem fogok követelni tőled; az édesanyád oly nagy gonddal vigyázott reám, s a néked szánt tejjel táplált engem. Minden örökségemet meg fogom osztani veled, mert azon az áron nem akarok gazdag lenni, hogy te szegénységben élj.

– Isten legyen néked hálás ezért, jó uram! – válaszolta Huguet. – Anyám jót tett, midőn téged táplált a tejével; ha mással tette volna ezt, annak nem örültem volna. Csak az szomorít el, hogy nagy nyomorúságában dajkának kellett állnia.

Ezután e szókkal fordult a grófhhoz:

– Isten nevében, ki a kereszten kínhalált szenvedett, arra kérem, nagyuram, hogy jutalmazza meg anyámat a szolgálataiért.

– Szíves örömet – válaszolta Thierry, Köln grófja. – Hűbéradományként egy várkastélyt vagy egy várost adok néki, téged pedig jó szívvel lovaggá ütlek, s összes birtokom udvarnaggyá teszek.

– Fogadja hálás köszönetem, nagyuram – mondta Huguet –, ám, ha megengedi, mást szeretnék kérni nagyságodtól. Örömömre szolgálna, ha a rendelkezésemre bocsátaná hatszáz vitéz lovagját, és egy esztendeig ellátná őket mindazzal, amire szükségük lenne. A nagyságod fiát, Antoine-t is magammal vinném. Látni szeretném apámat, aki engem nemzett, s felkutatnám ellenségeimet, Samsont, Alorit és a többieket, akik bűnös cselekedeteket követtek el. Persze, ha meg tudom szabadítani tőlük a szülőföldemet, gazdagon megjutalmaznám fivéremet, Antoine-t, kitől soha egyetlen dénárt sem követelnék.

– Szívesen teljesítem kívánságodat – felelte Thierry, Köln grófja.

S a legjobb és legbátrabb fegyveres vitézeit hívatta, akik – fegyverekkel és lovakkal jól ellátva – legalább hatszázan voltak. Antoine is elkészíttette a málháját. Huguet pedig így szólt anyjához:

– Arra kérlek, drága jó anyám, élj boldogan és tisztességben. Én most elmegyek, hogy megkeressem apámat, s ha tehetem, kibékítselek titeket egymással.

– Édes fiam – válaszolta az anyja –, azt kívánom, hogy úgy tiszteljenek, mint a szent keresztet, amelyen a Mi Urunk kínhalált szenvedett, s az Istenre kérlek, ne feledkezz meg rólam.

– Ezt mondanod sem kell, jó anyám.

S amikor elhagyták, Köln't, valamennyien sok könnyet hullattak. Thierr'i lovagjai elkísérték őket, s a búcsúzáskor a gróf megcsókolta fiát és a tiszteleltre méltó Huguet-t.

XIV

Huguet és tejtestvére, Antoine, s a lovagjaik vidáman és jókedvűen lovagoltak. Ám most halljatok, jó urak és leventék, egy másik történetet, mely tetszésekre lészen, minthogy elbúcsúznak Huguet-től és Antoine-tól, s Raymond-ról és az álnok Béranger-ről fogunk szólni.

Az árulók addig mesterkedtek, s jobbra és balra annyi ajándékot osztottak szét, hogy a herceggel elvetették Béranger leányát, aki Vauvenice vártornyt és a legjobb földeket kapta meg nászajándéku. Ekként semmizték ki a tiszteleltre méltó hercegnőt, akit a herceg igazságtalanul száműzött országából. Az ősz Clarembaut-hoz, ki oly jó állapotban volt, hogy még lóra is szállhatott, egy hírnök érkezett, és azt jelentette meg néki:

– Az Isten szerelmére, Clarembaut uram, kijátszottak minket: ma veszi feleségül Raymond herceg Béranger leányát.

Ezt hallván, Clarembaut szinte esztét vesztette. Magához vette a négy fiát és vagy húsz lovagot, kik a rokonságához tartoztak és a hűbéresei voltak, s a nemesúr addig meg sem állt, amíg a székesegyházhoz nem érkezett. Amint megpillantotta a herceget, tüstént kérdőre vonta:

– Azt kell látnom, nagyuram, hogy éppen házasságra lép Béranger leányával? Megtiltom nagyságodnak, hogy egy talpalatnyi földdarabot is átengedjen néki, mivelhogy az a tiszteleltre méltó Parise hercegnő jogos öröksége, akit nagyságod igazságtalanul elűdözött országából. Viselős volt egy gyermekkel, aki bármely pillanatban megszülethetett. S valóban meg is szülte a fiát, aki igen derék ifjúvá serdült, s egy napon letaszítja majd Herdrét és Béranger-t, s egész familiájukat elűzi. S hasonlóképpen, püspök úr, tisztelendőségednek is megtiltom, hogy összeadja őket, s ha erre mégis hajlandó

lenne a székesegyház bármelyik klerikusa vagy papja, drágán megfizet tet-téért!

E szöveget hallván, ugyancsak megrémültek az egyházi emberek, s azt mon-dták egymásnak:

– Jól rászedtek minket! Ha engedelmeskedünk a hercegnek, mindnyájunkat elítélnék.

XV

– Figyeljen reám, nagyuram – szólta Clarembaut. – Jogtalanul és sértő módon cselekszik nagyságod, ha feleségül veszi e nemes hölgyet. A kegyelmed irán-ti hűségem nevében megtiltom, hogy elvegye őt. S ha tiltásom ellenére mégis elveszi a hölgyet, a fejével játszik, akárcsak számos híve az udvarban, miként az itt jelenlévő Béranger és Herdré is.

Ennek hallatán Béranger-t nagy rémület fogta el.

– Nagyuram – fordult a herceghez –, hitemre, ez a vénség egy hitvány áru-ló, s ha méltóságod is úgy akarja, menten levágom éles vienne-i kardommal²², s nem kell tovább elviselnünk a gyalázatosságát.

– Fékezze a haragját, Béranger – válaszolta a herceg –, Clarembaut derék ne-mesember, s azt hiszem, igaza van; ha ellene fordul, kegyelmednek abból csak szégyene és bosszúsága származik.

Ezt hallván (gondoljátok, hogy nem vette zokon?), Béranger egyszerre rájött, hogy a herceg már nem kedveli őt, s halkán azt suttofta:

– Ha ép bórrel megmenekülök innen, drágán megfizet érte.

XVI

– Nagyuram – szólta Clarembaut a herceghez –, azt kell látnom, hogy éppen házasságra lép Béranger leányával; megtiltom kegyelmednek, hogy ily tisztes-ségben részesítse őt, s egy talpalatnyi földet is átengedjen néki.

– Hagyjon engem békében, Clarembaut uram; a kegyelmed kedvéért nem fogok visszalépni e házasságtól.

– Felettébb elszomorít ez engem, nagyuram – válaszolta Clarembaut.

Azzal elhagyta a hercegi palotát, és hazatért a hűs lovaggal, akit magával vitt. Ím, halljátok hát, miként cselekedett a nemesúr. Az elkövetkező héten útra készült, s minden vagyonát összecsomagoltatta és felmálháztatta. Majd fogta

²² A Dauphinée tartományban található Vienne városában készült kardok, kopják és lándzsák hí-resek voltak a középkorban (már a *Roland-ének*ben is vienne-i kardokkal harcoltak Nagy Károly vitézei).

a négy fiát és hűbéres alattvalóit, s útra kelt Vauvenice-ból. Egy régi sík térségen építtetett egy várat, melyet vastag falak és várárcok vettek körül, s egy magas tornyot is felhúzatott, mely minden ostromnak ellenállt; a várkapu elé pedig egy felvonóhidat helyeztetett, s körös-körül mindenütt vízzel árasztották el a mély várárcot. A vár körüli nagy térség bővelkedett ligetekben és patakokban. A várkastélynak nem kellett félnie egyetlen földi halandótól sem, minthogy csak egy bejárata volt, melyet gondosan őriztek. Miután a várat ilyen jól megépíttették, Neuve Ferté-nek²³ nevezték el. Az ősz Clarembaut igen bölcs döntést hozott: háznépét a kastélyba telepítette, majd minden hűbéres alattvalójának megüzente, hogy aki birtokra és javakra akar szert tenni, az keresse fel őt. Végül több mint hétszáz fegyverforgató vitéz gyűlt össze Clarembaut várában. S akkor az idős nemesúr pusztító hadjáratot indított Raymond herceg, Samson, Alori és rokonságuk ellen, megakadályozva, hogy azok feldúljanak várakat és városokat. Senki, lett légyen az klerikus vagy felszentelt pap, nem menekülhetett haragja elől. Azért dúlta és pusztította végig a vidéket, hogy egyetlen lakója se merjen ott maradni.

Most pedig Huguet-ről és testvéréről, a derék és vitéz Antoine-ról szólunk, akik Kölnből, a fényes grófi udvarból indultak útnak. Áthatoltak az ardennes-i erdőkön, keresztülmentek Champagne-on és Burgundián, s meg sem álltak, amíg Gascogne-ba²⁴ nem érkeztek. Fegyveresekkel találkoztak, akik éppen el akarták hagyni a tartományt, s Huguet megkérdezte tőlük:

– Mi történt, uraim? Miért menekülnek innen?

– Tudja meg, jó uram, hogy az egész vidéket feldúlják és pusztítják.

– S ki teszi ezt? – csodálkozott Huguet. – Ne titkolják el előttem.

– Clarembaut, egy szenilis vénember, verné meg az Isten! Legyen átkozott ama óra, amikor megszületett! A herceg összes várát, városát, vártornyát vagy egyéb erősségét lerombolja.

– S miért teszi ezt? – kérdezte Huguet. – Netán igazságot óhajt szolgáltatni?

– Úgy hiszem, igen, jó uram; tudja hát meg az igazat meggyelmed. Volt egy úrnőnk, a fényes arcú Parise hercegnő, aki Garnier-nak, Nanteuil város urának volt a leánya. A nagyurat álnokul meggyilkolta Béranger és Herdré, valamint Morillon rokonsága, s azután a hercegnőt is el akarták tenni láb alól. Egy nagy kosár mérgezett almát ajándékoztak néki, melyből a nemes hölgy adott sógorának, az ifjú Beuve-nek is, aki óvatlanul evett az almából, s azon nyomban kifolyt

²³ 'Új Erődítménynek'.

²⁴ Valójában Provence-ba; a szerző vagy a másoló földrajzi ismeretei pontatlanok.

a szeme, és a szíve kiszakadt a mellkasából. Majd az alávaló gazemberek megvádolták a hercegnőt, akinek a védőlovagja szándékosan gyávnak mutatkozott. Noha a herceg derekasan viselkedett és felkötötte a lovagot, mégis száműzte a hercegnőt az országából, ki ilyképpen minden örökségét elveszítette, s nem örökölhét sem várkastélyt, sem várost, sem mezővárost sem falvakat. Az árulók addig gyötörték a derék herceget, míg az feleségül nem vette Béranger leányát. Clarembaut, a szenilis vénember pedig, ki Neuve Ferté-ben várat építtetett, hadjáratot indított a herceg, Béranger és Herdré ellen. Százezer ördög vette őt védelmébe, ami ellen semmit sem tehetünk. Forduljanak vissza, s kerüljék el őt kegyelmetek. Ha a vénember itt találja kegyelmeteket, mindenüktől megfosztja.

– Uram, Istenem! – sóhajtott fel Huguet –, hol található ez az erősség?

– Hitemre, jó uram, ha erre elindulnak, a ligetek és a patakok között találni fognak egy erős várkastélyt, melybe egyetlen földi halandó sem juthat be.

Huguet akkor magához hívatta Clarembaut tíz fiát, s így szólt hozzájuk:

– Induljanak kegyelmetek lóhalálában Neuve Ferté-be, s mondják meg tiszteltre méltó atyjuknak, Clarembaut-nak, ha hajlandó oly ellátásban részesíteni minket, hogy tisztességgel megéljünk belőle, jó szívvel csatlakozunk hozzá, és segíteni fogjuk a hadjáratában.

– Szíves örömet megmondjuk – válaszolta a tíz fiú.

– Ámde, jó urak – folytatta Huguet – ígérjék meg nékem, hogy addig nem mondanak rólunk többet atyjuknak, sem senki emberfiának, amíg arra parancsot nem adunk kegyelmeteknek.

A lovagok megígérték és megfogadták, hogy így tesznek, s máris útnak indultak. Meg sem álltak az erősségig, és a főkapun belovagoltak a várkastélyba. Az apjukat, ki ősz öreg és legyengült volt, valamint négy vitéz fivérüket a felvonóhíd előtt találták. Az újonnan érkezettek végiglovagoltak a városon, hogy szállást keressenek maguknak, ám lovagi felszerelésekre nem volt szükségük, mivel erős sisakot viseltek, kemény pajzsaik és lándzsáik, s harcedzett csataménjeik voltak. Clarembaut látta, miként jönnek be a várba a felvonóhídon át az Huguet által küldött fiai, de minthogy legalább tizenöt esztendeje nem találkozott velük, nem ismerte fel őket. Amint észrevette a lovagokat, sírásra fakadt, mert bárkik lettek légyenek is, nagyon megörült nekik. Midőn a fivérek szép sorban belovagoltak a várba, Girard, ki a legidősebb volt közöttük, illőn üdvözölte Clarembaut-t:

– Isten adjon jó egészséget nagyságodnak, herceg úr, kinek nem ismerem a nevét.

– Isten hozta, lovag úr – köszöntötte Clarembaut –, kerüljön beljebb. Honnan, mely országból, és mi végett jött kegyelmed?

– Tudja meg hát méltóságod – válaszolta Girard –, hogy Köln fényes városából jöttünk két tiszteletre méltó nemesifjúval. A messze távolban hallottunk ama hadjáratról, melyet méltóságod vitézül vív Raymond herceggel. Hatszázan érkezünk, valamennyien jól felfegyverzett lovagok, s ha hajlandó oly ellátásban részesíteni minket méltóságod, hogy tisztességgel megéljünk belőle, jó szívvel csatlakozunk méltóságodhoz.

– Csakhogy már nem tudok mit felajánlani kegyelmeteknek – mondta Clarembaut. – A herceg oly ádáz harcot folytat ellenem, hogy nem maradt épségben sem váram, sem városom.

– Ily képtelenséget sem hallottam még, jó uram! – jegyezte meg a hitvese. – Vajon nincs bőven vára és városa, gazdag apátsága és birtoka, hatalmas vártornya és erőssége Raymond hercegnek? Annyit szerezhetnek meg belőlük, amennyit csak tudnak, adja hát azokat kegyelmed hűbérbe a nemesuraknak.

– E körülményekre tekintettel, hölgyem – mondta Clarembaut –, elfogadom a segítségüket.

E szavak hallatán a követségbe érkezett Clarembaut fiak elhagyták a kastélyt, s visszatértek Huguet-hez, aki tüstént megkérdezte tőlük:

– Találkoztak kegyelmetek az atyjukkal?

– Igen, jó urunk; felfogadja kegyelmedet és kíséretét, s a herceg, Herdré és Béranger javaiból annyit adományoz kegyelmeteknek, amennyit csak meg tudnak szerezni.

– Légy áldott Uram, Istenem! – fohászzkodott Huguet –, amiért ekként számíthatok hűbéreseim hű szolgálatára.

S amint tehették, belovagoltak a városba, hogy szállást keressenek maguknak. Huguet és Antoine Clarembaut fiaival a palotába ment, ahol kedvesen köszöntötték a nemesurat és hitvesét.

– Árulja el nekünk, kedves nagyuram – fordult Huguet Clarembaut-hoz –, ugyan mi okból folytat kegyelmed harcot a herceg ellen? Azt hallottam, hogy ő a kegyelmed hűbérura; persze, ha jogosan teszi ezt kegyelmed, akkor vitézül küzd az igazáért, ám ha jogtalanul, akkor nagy hibát követ el. Senkinek sem szabad törvényes ura ellen harcolnia, hacsak azt jó okkal nem teszi.

– Tudja hát meg az igazat, jó uram – mondta Clarembaut. – Volt egy úrnőm, a fényes arcú Parise hercegnő, aki Raymond hercegnek volt a tiszteletre méltó hitvese. Atyját álnokul meggyilkolta Béranger és Herdré, valamint Morillon rokonsága. Azután a hercegnőt is el akarták tenni láb alól, s egy nagy kosár mérgezett almát ajándékoztak néki, melyből a nemes hölgy adott sógorának, az ifjú Beuve-nek is, aki óvatlanul evett belőle, s azon nyomban kifolyt a szeme, és a szíve kiszakadt a mellkasából. Majd az alávaló

gazemberek megvádolták a hercegnőt, akinek a védőlovagja szándékosan gyávanak mutatkozott. Noha a herceg derekasan viselkedett és felkötötte, mégis száműzte hitvesét az országból, ki ilyképpen minden örökségét elveszítette. Megbízta a fiaimat, kik valamennyien felszerelkezett lovagok, hogy vigyázzanak reá, de már vagy tizenöt esztendeje nem láttam őket; nem tudom megmondani, hol lehetne megtalálni őket, pedig nagy szükségem volna reájuk, hogy befejezhessem a hadjáratom. Ám majdcsak megsegít az Isten az ő jósága folytán.

Akkor egy hétszáz lovagból álló csapat tűnt fel Neuve Ferté előtt, kiket Béranger és Herdré, valamint Morillon és rokonsága vezetett oda. Fekete zománccal borított kopjáikkal dörömbölni kezdtek a kapukon, és Clarembaut-t szólították:

– Hé, öreg, jöjj elő! Innen nem menekülhetsz, hiába is reménykedsz!

A kiáltás hallatán Clarembaut a földig hajolt, és Huguet-t kérdezte:

– Légy oly jó, kedves barátom, mondd meg nékem, kik ezek a lovagok, akik odakünn kiáltoznak?

– Béranger és unokafivére, Herdré, nagyuram.

S ekként szólván, Huguet kérlelni kezdte Clarembaut-t:

– Az Istenre kérem, nagyuram, üssön lovaggá engem és fivéremet, a tiszteletre méltó Antoine-t, mivelhogy eddig még nem voltunk azok.

– Szíves örömet, kedves uram – válaszolta Clarembaut –, de azt hiszem, szemrehányás érheti, amiért egy szenilis öregembertől fogadott el fegyvereket.

– Ezzel ne is törődjön, nagyuram – mondta Huguet –, nagy csapásokat fogok én osztani a kegyelmed szívessége folytán.

Azzal felnyitottak egy nagy ládát, melyet egy öszvér szállított oda, s láncingeket, drágakövekkel ékesített sisakokat és aranyozott markolatú, drága kardokat vettek ki belőle. A két ifjú fényes, fehér láncinget öltött, a fejére drágakövekkel ékes sisakot erősített, Clarembaut pedig jó éles kardot kötött az oldalukra. Majd Szent Honorátus nevében mindkettőjüket gyengéden tarkón legyintette²⁵.

– Istenem, Uram, ha szent jóságodban megsegítesz engem – fohászzkodott Huguet –, Béranger és Herdré hamarost megtapasztalja lovagi kiválóságomat.

S a csatlósainak azt kiáltotta:

– Rajta, üttessétek ti is lovaggá magatokat!

Azok így is tettek, majd fogták a fegyvereiket és pajzsukat, s lóra szálltak. Azután Clarembaut tíz fiát szólította Huguet:

²⁵ A „lovaggá ütés” kifejezés ebből a tarkóra mért szertartásos kis ütésből ered.

– A ti védelmetekre bízom Antoine-t, fényes tekintetű kölni fivéremet, kit épségben kell visszavinnem atyjához, Thierry grófhhoz. Ha elveszíteném őt, nagy árat fizetnék érte.

– Szívesen vigyázunk reá – ígérték meg Clarembaut fiai.

XVII

Clarembaut és valamennyi vitéze jól felfegyverkeztek, s jókedvűen és vidáman kivonultak a várból. A várfalak és a lőrések mögé íjászok és számszeríjászok álltak, a várkapu előtt pedig a gyalogos polgárok gyülekeztek, kiknek fegyverei jó erős, acélhegyű alabárdok és nagy kerek pajzsok voltak. Megesküdtek Istenre, a Mennyek Urára, hogy ha szembetalálják magukat Béranger harcosaival, egy sem fog közülük gyáván meghátrálni. Clarembaut és lovagjai tehát rendezett sorokban a bezárt várkapukhoz vonultak. Mindkét oldalon legalább tízezer harcos állt készen a küzdelemre. Huguet akkor e szókkal fordult a vitéz Clarembaut-hoz:

– Nagyuram, mutassa meg nékem Béranger-t, aki elüldözte országából a hercegnőt.

– Hitemre, szívesen megteszem, jó uram – válaszolta Clarembaut. – Ő az amott teljes fegyverzetben, ki egy acélszürke csataménon lovagol, a kantárja csatja és a sisakja színarany, s egy hatalmas zászlós kopját emel a magasba. Akik pedig utána jönnek, az Herdré, az unokaöccse, valamint a többi gyilkos, Samson, Aloris és Forcon de Morillon. Ők üldözték el úrnőmet a hazájából.

– Istenemre mondom – szólta Huguet –, jól ismerem valamennyit; ha a közeliükbe tudok férközni, nem egyet levágok közülük.

XVIII

– Jer ide, Kölni Antoine – szólította fivérét Huguet. – Hiába hívtak engem a száműzött, nyomorult Huguet-nek, most mégis meg tudom mutatni néked ama gaz árulókat, akik elűzték jó anyámat a hazájából. Melyikükkel akarsz megküzdeni és megvívni?

– Hitemre – válaszolt Antoine – Herdrével fogok megküzdeni; ha Isten és a Szent Kereszt is úgy akarja, amelyen Jézust megfeszítették, mindkét oldalába beledőföm a lándzsámat.

– Én pedig Béranger-re támadok – mondta az eszes Huguet.

Az árulók jól megnézték maguknak az ifjakat.

– Figyelmezz reám, Herdré – szólalt meg akkor Béranger. – Úgy látom, fegyveres zsoldosok szegődtek Clarembaut-hoz. Én majd az elsőre támadok, ki egy sávós pajzsot tart maga előtt.

XIX

Kölni Antoine megeresztette csataménje kantárját, és Béranger unokaöccsére, Herdrére támadt. Az arany gombja felett átdöfte a pajzsát, és szétszaggatta fehér lánclingét, majd, amíg a lándzsája ép volt, letaszította őt csataménjéről. Azután azt kiáltotta:

– Üssétek őket, kölni lovagok! Innen nem menekülhetnek a hitvány gazemberek, akik elüldözték a hercegnőt hazájából! Van egy igen kiváló fia, ki velem egyidős, s felettebb vitéz lovag.

XX

Vauvenice-i Huguet megeresztette ménje kantárszárát, s hatalmas csapást mért Béranger sávós pajzsára, melyet ripityára tört az aranygombja felett; lándzsájával szétszaggatta fehér lánclingét, és átdöfte a mellkasát, majd, amíg a fegyvere ép volt, letaszította őt a lováról. Azután azt kiáltotta:

– Üssétek őket, kölni lovagok! Innen nem menekülhetnek az álnok gazfickók, akik elűzték jó anyámat a hazájából. Van egy igen kiváló fia, ki velem egyidős, s felettebb vitéz lovag²⁶, aki bosszút fog állni Béranger-n és Herdrén, valamint Morillon-on és egész rokonságán!

Ádáz és iszonyatos ütközet kezdődött akkor, melyben számtalan lándzsát törtek össze, számtalan pajzsot döftek át és számtalan lánclinget szaggattak szét, s megannyi nemes lovag lelte halálát vagy zuhant a földre, beleit vonszolván. A harcmezőn fűrge csatamének rohangáltak, melyekről durván letaszították lovasaikat. Clarembaut is ott küzdött teljes fegyverzetben négy, szintén jól felfegyverkezett fiával; csak négyről tudta, hogy véle harcolnak, s ez még elszántabbá tette. Huguet pedig azt kiáltotta:

– Üssétek őket, kölni lovagok! Nem menekülhetnek meg az álnok gazfickók!

XXI

Ádáz viadal, hatalmas küzdelem dúlt a csatamezőn. Béranger és társa, Herdré ismét lóra ült, noha súlyosan megsebesült, verje meg őket Isten még nagyobb bajjal! Igyekeztek elkerülni a mészárlást, s az árulók sorai felbomlottak, kik fennhangon kiáltoztak. Clarembaut és tizennégy fia reájuk támadt, és nagy erővel a várfalakon kívülre szorította őket. Antoine hátrafordult, és kiáltozni kezdett:

²⁶ Antoine szavainak szó szerinti ismétlésével a névtelen szerző egyrészt kétségkívül önironikus szándékot kölcsönöz Huguet megnyilatkozásának, másrészt ezzel is hangsúlyozza az „egyívású tejestvérek” testi és lelki hasonlóságát.

– Az Isten szerelmére, ne futamodjatok meg, vitéz és nemes lovagok! Sújtsa Isten átokkal azt, aki most megfutamodik a harc elől!

E büszke szavak mindannyiukba lelket öntöttek, s támadásuk során százötven ellenfelüket megölték, és legalább harmincat foglyul ejtettek közülük. A heves küzdelem nagy mézárulásba torkollott; a sisakokat és pajzsokat szétzúzták, minek folytán fülek és karok hullottak mindenfelé. A vár főkapuja előtt volt a legádázabb a küzdelem; Huguet azt kiáltotta:

– Üssétek őket, kölni lovagok!

S Antoine bátor lovagként megfutamította ellenfeleit, és hatalmas lendülettel a sík mezőre szorította őket.

XXII

Ádáz harc és heves ütközet zajlott a csatamezőn. Béranger harcosai elszántak és félelmetesek voltak, ám a várból kitámadó gyalogos katonák, polgárok, íjászok és számszeríjászok egészen a főkapuig szorították vissza őket. Az árulók közül húsz lovagot levágtak, húszat pedig foglyuként magukkal hurcoltak. Megölték Rogont, a főtanácsnokot, ki Herdré unokaöccse és Béranger unokatestvére volt. A többiek riadtan elmenekültek, nyomukban Huguet-vel és a rettenthetetlen Antoine-nal, kik egészen Vauvenice-ig üldözték őket. Ott behatoltak a várba, leszálltak a lovukról, s foglyul ejtettek és lefegyvereztek ötven lovagot, kiket egy mély tömlöcbe zártak. Fehér páncélingekre, zöld sisakokra és tüzes csataménekre tettek így szert. Azután vizet kértek a kézmosáshoz, és leültek vacsorázni.

Herdré csapata semmit nem ért el: megfutamították és Vauvenice-ig üldözték őket. A lóhalálában vágatató árulók a vár fokán találták herceget, aki mellett ott ült hitvese is, Béranger leánya. Raymond herceg tüstént észrevette, hogy a pajzsait átluggatták és sodronyingeiket teljesen szétszaggatták, s tüzes csataménjeik pedig vérben úsztak. Meg is kérdezte tőlük:

– Honnan jöttök, ördögfattyai?

– Eleven ördögök üldözték minket idáig, nagyurunk. Neuve Fertébe mentünk harcolni azzal a szándékkal, hogy kiűzzük onnan a vén Clarembaut-t. Ám tudtommal legalább négyezer gyalogos harcos és fegyvernök érkezett oda, akik eleven ördögökként támadtak, s tüzes villámként sújtottak le reánk. Átkozott legyen az a négy, aki elsőként csapott le reánk! Megölték Rogont, derék tanácsnokunkat, tiszteletre méltó és nemes unokaöcsénket, s foglyul ejtettek és magukkal vittek ötven lovagunkat; bizony, nagy szégyenben maradunk, ha nem tudjuk megbosszulni őket.

Ezt hallván, a herceg kis híján esztét vesztette; az égben lakozó, Magasságos Istenre megesküdött, hogy, mielőtt a nap leszállna, kemény ostromot indít Clarembaut ellen és súlyos veszteséget okoz neki.

XXIII

A herceg szemlét tartott összes alattvalója fölött, akik közül sokat sebek borítottak, s fegyvereik véresek voltak az oldalukon. Megesküdött a Megváltóra, ki a keresztfán kínhalált szenvedett, hogy megostromolja Clarembaut-t Neuve Fertében. Magához hívatta a város elöljáróját, Richer-t, aki tüstént meg is jelent a színe előtt.

– Hallgasson meg, főbíró uram – szólt hozzá a herceg. – Miként kegyelmed is tudja, Clarembaut harcot indított ellenem, s nem maradt már váram, sem városom, sem vártornyom, sem őrhelyem, melyet ne rontott volna le, és kiket foglyul ejt, azok is mind megrokkantak a csatában. Harcosai pedig kíméletlenül dúlják birtokaimat és földjeimet. Holnap reggel indulok Neuve Ferté ellen, hozza hát magával kegyelmed is a város összes polgárát.

Richer főbíró azonban azt felelte a hercegnek:

– Nem tehetem, nagyuram, Isten engem úgy segítjen! A Szentatyára mondom, kihez a Vatikánban fohászkodnak, ha méltóságod kiteszi a lábát Vauvenice-ből, soha az életben nem fog oda visszatérni. Mi nem vagyunk méltóságod hűbéres alattvalói, hiába is gondolja azt; nagyságod egy lombárdiai, aki Lombardiában született²⁷. Méltóságod hitszegést követett el úrnőmmel szemben, midőn igazságtalanul elűzte őt hazájából, s elbitorolta tőle minden birtokát és örökségét.

E szókat hallván, a herceg úgy érezte, hogy esztét veszti.

– Nagyuram – szólalt meg Béranger –, az Istenre kérem, fogassa el eme hitvány polgárt, és vétesse tüstént a fejét.

– Erre ne is gondoljon, Béranger! – mondta a herceg. – A polgároknak igazuk van, a szent könyörületre mondom, mivelhogy álnok és hitszegő módon bántam velük. Igazságtalanul száműztem hites társamat a hazájából, s csoda, hogy ezt mindmáig el tudtam viselni.

Akkor a herceg pecsétes leveleket íratott, melyekkel összehívta minden alattvalóját, s két héten belül össze is gyűlt hétszázezer²⁸ hűbérese. Összegöngyölítették

²⁷ A főbíró állítása nem Raymond herceg származására vonatkozhat, mivel a szerző a kalandének elején (és később is több helyütt) megemlíti, hogy Saint-Gilles-nek volt a „hercege”; a „lombárdiai” jelzőt számos *chanson de geste*-ben használták „mohó, harácsoló” pejoratív jelentéssel, így a mi kalandéneünkben is.

²⁸ Nyilvánvaló költői túlzás.

sátraikat és pavilonjaikat, s vidáman és boldogan elhagyták Vauvenice-t, hogy egyenesen Neuve Ferté felé vegyék útjukat.

Am halljátok, miként cselekedtek a város polgárai: kiválasztottak nyolcvan a város legvitézesebb és legkiválóbb leventéi közül, kiknek jó fegyvereik és sügy-páncéllal védett, remek lovaik voltak. Clarembaut pedig elküldte őket Neuve Fertébe, ahová még a herceg előtt megérkeztek. Halljátok azt is, mit tett a főbíró: kétszáz hű polgárral erővel és csellel bevették a vártornyot, s az azt védő összes gyalogos harcost ártalmatlanná tették és megölték. Majd elfogták a herceg hitvesét, Herdré unokahúgát, a hitvány áruló Béranger leányát. Az öve alatt megkurtították ruháját, s hajfürtjeit pedig kíméletlenül lenyírták; azután négy gazfickónak kiszolgáltatták, és irgalom nélkül kiűzték a városból. A gyalogosok kapitányának, ki a herceg bizalmasa volt, megcsonkították ajkait és orrát, s levágták a jobb kezét. Majd felültették egy szürke gebére, s az összes szentre megeskették, hogy nem áll meg panaszt tenni a hercegnek. A kapitány elhagyta hát a szép várost, s addig sarkantyúzta a gebéjét, amíg utol nem érte a herceget egy domboldalon. Mikor a herceg azt látta, hogy mily szörnyű állapotban van a harcosa, menten megkérdezte tőle:

– Ki bánt el veled ily csúful?

– Richer főbíró és az emberei, nagyuram. Bevették méltóságod vártornyát, ahová már soha nem térhet vissza, a hitvesét pedig szégyenszemre kiűzték a városból.

Ezt hallván, a herceg kis híján eszt veszítette. Megragadta aranyozott markolatú kardját, s azzal Béranger fejére akart sújtani.

– Nagy kárt okoztál nekem, Béranger – mondta a herceg –, miattad vesztettem el a váramat és városomat. Oktalanságot cselekedtem, amikor hittem néked, s most sem előre, sem hátra nem vezet többé utam.

– Figyelmezzem reám, nagyuram – válaszolta Béranger. – Több mint három-ezer lovagja áll fegyverben méltóságodnak, kikkel még ma megostromolhatja Neuve Fertét.

Az agg Clarembaut befejezven ebédjét, felállt az asztaltól, s Huguet-vel és a derék Antoine-nal az oldalán kikönyökölt palotája márványablakába. Vauvenice erős városa felé tekintve észrevették, hogy a herceg közeledik feléjük hatalmas seregével. Meglátván őket, Clarembaut sűrű könnyekre fakadt.

– Hagyjon fel a siránkozással, nagyuram – mondta neki Huguet.

– Jó uram – így Clarembaut –, nem tudok szembeállni a herceggel és hatalmas seregével. Azt hiszem, még el sem múlik dél, s máris a halálot okozza; ha erőnek erejével foglyul ejt, bizton a fejemet veszi.

– Cseppet se féljen, nagyuram – nyugtatta meg Clarembaut-t Huguet. – Hitemre, amellyel minden nemesember iránt viseltetnem kell, mielőtt még a herceg felállíthatná pavilonjait és sátraikat, Antoine-nal együtt számos ütést fogunk váltani velük. Rajta, jó urak, máris vegyétek magatokhoz a fegyvereiteket!

Kölni Antoine fegyverkezett fel elsőként, majd az idős Clarembaut is fegyverbe szólította alattvalóit, s szép sorban kivonultak az erős várból. Ekkor ért oda vágatában és teljes fegyverzetben a herceg, s harcosai végig a mezőn felállították pavilonjaikat, sátraikat és rögtönzött szállásaikat.

Kölni Huguet azt kérdezte Clarembaut-tól:

– Árulja el nékem igaz lelkére, nagyuram, melyikük Raymond herceg, kit olyannyira fél nagyságod?

– Könnyen meg tudom mutatni kegyelmednek, jó uram – válaszolta Clarembaut. – Ott láthatja őt ama páncéllal védett csataménen, ezüsttel kockázott, ívelt pajzsával a nyakában és hatalmas, hadilobogós kopjával a kezében. Becsületes nemesúr ő, nincs oka kételkedni ebben, s „jó fegyverekkel küzd, ha ilyeneket adnak néki”. A hitvány árulók kicsalták a várából, s ezért akaratum szerint kell cselekednie.

– Nos hát, jól megnéztem magamnak – jegyezte meg Huguet. – Jöjj ide, Kölni Antoine! Most már meg tudom mutatni néked az apámat; soha nem láttam őt, mióta megszülettem. Vágtass feléje és hívd ki párviadalra, fivérem uram, ám ügyelj arra, nehogy megöld őt!

– Isten ments! – kiáltotta Antoine. – Ha megölném a szülő apádat, biztosra vehetem, hogy örökre meggyűlölnél, és felelősségre vonnál engem. Inkább te támadd meg őt, ki jobban bízatsz magadban.

– Hitemre, igazat szóltál – jelentette ki Huguet. – Hiszen Isten tiltja, hogy ártalmára legyek, akárcsak ő nékem, midőn párviadalra kelünk egymással.

Azzal Huguet megsarkantyúzta csataménjét, és sarkantyúját az aranycsatájáig a ló két oldalába mélyesztette, hogy gyorsabb vágatára serkentse. Aranyozott pajzsát pedig maga elé tartotta.

Ezt látván, Raymond Herdrét szólította.

– Figyelmezzem reám, nagyuram – szólt közbe Béranger. – Felismerem a két ádáz harcost, aki a minap megsebesített engem és Herdrét. A díszes öltözetek viselő, ki elől vágat, nékem szegezte fekete zománccal bevont kopjáját, a másik pedig megölte Rogon udvarnagynkat.

– Igaz hitemre – mondta a herceg –, hiszen szinte még gyermek; ha sikerül foglyul ejtenem, biztos nem remélhet örökséget, ami nagy kárára léssen, mert egészen csinos levante.

Magasságos ég, mily remekül üli meg vágatató lovát! A pajzsát is oly keményen tartja, mintha a mellkasára szögezték volna! Nem tudom, mi fog történni, de már most jobban kedvelem, mint bárki emberfiát.

Azzal a herceg aranyozott sarkantyújával megsarkantyúzta ménjét, Huguet pedig megeresztett kantárral vágatni kezdett feléje. Amikor apja közelébe ért, Jézushoz fohászkodott:

– Uram Istenem, Mennyei Atyám, ki a keresztfán kínhalált szenvedtél, s a Szűzanyától nyertél alázatot, szent jóságoddal óvj meg engem attól, hogy megöljem vagy ártalmára legyen tulajdon apámnak!

A herceg heves támadást indított, s nagy ütést mért Huguet peremes pajzsára. Huguet egy hatalmas csapással válaszolt néki, és lándzsája teljes erejével letaszította ménjéről, majd megragadta a ló aranyozott zabláját.

– Ne kíméld őket, Kölni Antoine, nemes lovag! – kiáltotta. – Esküszöm, nem menekülhetnek meg a hétpróbás gazemberek, akik igaztalanul elűzték úrnőnket a hazájából. Bizony, van néki egy fia, egy derék és bátor vitéz, aki ellátja a bajját Béranger-nak és Herdrének, akárcsak Morillonnak és egész pereputtyának.

A herceg igencsak megdöbbsent, midőn meghallotta, hogy a hitveséről esik szó. Antoine-nak nem szállt inába a bátorsága; aranyozott pajzsával védve magát, Herdrére támadt, s átdöfve annak pajzsát, szétzúzva lánccingét, és testébe mártva aranyozott kopjáját, letaszította lováról, majd azt kiáltotta harcosainak:

– Üssétek őket, vitéz lovagok!

Akkor Clarembaut és hűbéres lovagjai, valamint tizennégy, sisakot viselő fia teljes erővel belevetették magukat a küzdelembe, melynél ádázabbról és kíméletlenebből még senki sem hallott. E heves harcot látván, a herceg felettébb megrémült, és azt óhajtotta, bárcsak a kastélyában maradhatott volna.

XXIV

Az agg Clarembaut és tizennégy, zöld sisakot viselő fia belevetette tehát magát a csatába, melynek hevessége a tetőpontjára hágott. Raymond herceg talpra állt, és fennhangon azt kérdezte Huguet-től:

– Mondd csak, lovag, ki az én csataménemet vezeted, igaz hitedre, mellyel a Mennyei dicső Urának tartozol, hol találkoztál ama nemes hölgygel, akiről az imént szóltál?

– Álnok áruló – válaszolta Huguet –, nagyon is jól ismerem őt. Van néki egy igen tiszteletré méltó fia, akit alig két hónapja ütöttek lovaggá, s ő fogja ellátni a bajját Herdrének és Béranger-nak, akárcsak Morillonnak, kit verjen meg az Isten!

E szókat hallván, a herceg sírva fakadt a meghatottságtól.

- Nagyuram – szólalt meg Huguet –, azzal a feltétellel visszaadom kegyelmednek a csataménjét, hogy ha majd szükségét látom, az udvarában igazságszerűen fog megítélni engem, és törvényes lovagjának fog tekinteni.

- Fogadja hálás köszönetemet, lovag úr – válaszolta a herceg.

Azzal a herceg újból lóra szállt, és Huguet tartotta néki a kengyelt. Clarembaut és harcra kész fiai pedig, valamint a zöld sisakos kölni lovagok nagy kedvvel vetették magukat az ütközetbe. Számtalan lándzsa és pajzs tört ott darabokra, s számtalan erős és fényes láncinget szaggattak szét, és mennyi jó lovag hanyatlott le a földre, támolyogva és beleit vonszolva. Hatalmas csatazaj és lárma hallatszott mindenfelől. Herdré csapata igencsak megfogyatkozott, oly sok harcosa lelte ott halálát vagy vált harcképtelenné, s a kiömlő véruktól piroslott az egész csatatér. Ezt látván, a herceg kis híján eszét veszítette; sarkon fordult hát, és menekülőre fogta.

XXV

Ádáz harc és heves küzdelem zajlott a csatamezőn. Antoine az első sorokban harcolt, és Milonra²⁹, Aiglant urára támadt. A szívét kettéhasította a mellkasában, és lándzsájával holtan taszította le lováról. Huguet és Clarembaut is keményen küzdött; sok lovat, fegyverzetet, fehér láncinget és erős, fényes sisakot zsákmányoltak, valamint harminc foglyot ejtettek, s vittek magukkal. Valamennyien a várkastélyukba vonultak, s jól bezárták a kapukat maguk mögött. A herceg egy zöldellő fenyő alatt táborozott, s minden oldalról ostromot indított a várkastély ellen.

XXVI

A herceg, aki pavilonokat, sátrakat és ideiglenes szállásokat állíttatott fel, minden oldalról ostrom alá vette a várost. Huguet, Clarembaut, a derék Antoine és a többiek a színtiszta márvánnyal keretezett ablakhoz mentek.

- Figyeljenek reám, jó urak – szólalt meg Clarembaut. – A herceg a hitvány áruló Béranger-val, Herdrével és Morillon kiterjedt rokonságával egyetemben ádáz ostromot indított ellenünk. S egyhamar nem hagynak fel velem, míg az egész várost teljesen le nem rombolják. Ha foglyul ejt minket, a halál fiai leszünk, hiszen senki emberfiától nem remélhetünk segítséget. Ha akadna egy rátermett és okos hírvívóm, akivel üzenetet küldhetnék a hercegnek, békét kérnék tőle, ha hajlandó lenne azt megkötni velem.

- Ha óhajtja nagyságod – szólalt meg Antoine –, én elmegyek hozzá.

²⁹ Az egyik áruló lovag.

- Örömömre szolgálna, kedves barátom – válaszolta Clarembaut.

- Legyen hát a követünk, fivérem uram – mondta a bölcs Huguet –, és ügyeljen arra, hogy okosan szóljon.

Akkor Antoine lóra szállt, és teljes fegyverzetben kilovagolt a városból, s addig meg sem állt, míg Raymond sátrához nem érkezett. A herceg és előkelő kísérete éppen asztalnál ült, amikor Antoine megjelent előtte, és illően köszöntötte:

- Dicső Urunk, ki a Szentháromságban létezik, oltalmazza és üdvöztse a herceget, ha nem lát okot arra, hogy gyűlöljön minket; ha viszont nincs bizalommal irántunk, Isten haragja sújtson le reá!

A herceg dühösen és szemrehányóan tekintett az ifjú lovagra:

- A Szentháromság Istene hozzon átkot a fejedre, barátom!

- Inkább a tiédre – válaszolt Antoine –, mint hitvány esküszegőre! Figyeljen hát reám, Saint-Gilles hercege. Az ősz Clarembaut azt üzeni méltóságodnak általam, hogy ha békét akarna kötni véle, ő kész ugyanezt tenni méltóságoddal. S többre becsülheti ezért, mint bárki más földi halandót.

Antoine őszintén és alázattal fordult a herceghez, aki azonban haraggal és gőgösen válaszolt néki:

- Átkozott légyen Clarembaut, amiért ezt üzente nékem, akárcsak te, amiért elhoztad az üzenetét! Menj, és mondd meg Clarembaut-nak, ha életben maradok, már levágták ama faágat, amelyre felkötötték!

XXVII

Hallván, miként fenyegetik és mily rútul gyalázzák Clarembaut-t, Antoine csak ennyit mondott:

- Az ily tanácsot jobb nem megfogadni, nagyuram.

Akkor a szolgálk kezdtek behordani az ételeket. Egyikük egy nyárson süttöt pávát hozott, s így szólt Antoine-hoz:

- Menj innen, lovag, semmi dolgunk hitvány hírnökökkel.

- Barátom, már csak az a szokása a te fajtádnak, hogy uradhoz hasonlóan te is gőgösen és fennhéjázón viselkedsz.

E szavak hallatán nagy haragra gerjedt az udvarnagy, s jobb öklével Antoine fejére sújtott, és annak vére teljesen elborította duplaszemű fehér láncingét. Ennek láttán az ifjút előntötte a düh, és kirántva kardját, akkora ütést mért a gazfickó fejére, hogy agyveleje a lába elé hullott. Azután színarany sarkantyújával megsarkantyúzta ménjét, és a herceg szeme láttára megölt három lovat.

- Ne hagyjátok, hogy élve elmeneküljön! – kiáltotta a herceg.

Azzal egész sajtokat és kenyereket, valamint nagy húsdarabokat és acélkéseket hajigáltak Antoine után; Isten azonban megővta, és nem érte bántódás.

Akkor felharsant egy kürt, s a várbeliek valamennyien fegyvert ragadtak, és elszántan üldözőbe vették az ifjú leventét. Ő azonban Clarembaut várának kapuja előtt sem állt meg, ahonnan vitéz lovagokként kitortek a várvédők, hogy erős lándzsáikkal megvédelmezzék Antoine-t. A herceg csatlósai kudarcot vallottak; közülük tízennégyet foglyul ejtettek és a vár tömlőcébe vetettek Clarembaut harcosai.

XXVIII

Az ősz Clarembaut fegyveres vitézeivel visszatért várába, ahol az eszes Huguet e szókkal fordult hozzá:

- Hallgasson meg engem, nagyuram. Legyen rá gondja, hogy harcosai legyenek jól felfegyverkezve, mert tüstént kirontunk a várból. Ha Isten is úgy akarja, ki a kereszten kínhalált szenvedett, az ostromlók nagy része még ma elesik. Támadjuk meg őket elszánt lendülettel, és sújtsatok le reájuk karddal és lándzsával.

- Ezt fogjuk tenni – válaszoltak egybehangzóan a többiek.

Azzal a várvédők széleseben kirontottak a várból, és amíg Raymond táborához nem értek, nem fogták vissza lovaik kantárját, s szétdúlták a pavilonokat és a terjedelmes sátrakat. Amíg a herceg katonái nem vonultak hadba, nem vették magukhoz fegyvereiket, s a támadók így több mint tízszekérnyit megöltek közülük. Majd az ádáz ütközetben számtalan kopjanyelet összetörtek és számtalan kerek pajzsot átdőfték, s rengeteg hitvány áruló hevert holtan a földön, kiknek lelkét a pokolba vitték az ördögök.

A herceg is menekülőre fogta, s megeresztette ménje kantárszárát. Antoine üldözőbe vette egy völgyben, s amikor utolérte, azt kiáltotta:

- Kölni Szent Péter! Segíts meg, Istenem! – s oly rettenetes ütést mért a fejére, hogy a nagyúr nyomban lebucskázott a mezőre.

A herceg azonban újfent aranyozott nyergébe szállt, és továbbmenekült a sík mezőn. Herdré, Béranger és rokonságuk anyai embert veszítettek, hogy megszámolni sem tudták őket, s addig meg sem álltak, míg Vauvenice-ba nem értek. Clarembaut vitézei sem maradtak azonban veszteg, hanem gazdag zsákmányra tettek szert alant a csatamezőn harci ménekben és paripákban, a rengeteg kerek pajzsban, lancingben és sisakban, valamint tömött málhákban, mielőtt visszatértek volna Neuve Fertébe.

XXIX

Raymond herceg, Herdré, Béranger és a többi gazember visszament tehát Vauvenice-ba. A feldühödött városlakók azonban lándzsáikkal és fegyvereikkel bátran szembeszálltak velük. Raymond herceg akkor azt kiáltotta nekik:

- Segítetek rajtam, jó urak! A vén Clarembaut romlásba dönt engem; meg sem tudom számlálni, hány harcosomat pusztította már el. Van két vitéz lovagja, akik az oroslánál is félelmetesebbek; az egyikük visszaadta nékem aragóniai csataménemet, miután letaszított a lóról a homokos földre. Felhagytunk hát az ostrommal, akár tetszik ez egyeseknek, akár nem.

- Adjunk ezért hálát Istenünknek – sóhajtottak fel a polgárok. – Nem kétséges, hogy méltóságod nem járt el becsületes ember módjára. Őrizkedjék hát tőlünk méltóságod, mert mindnyájuktól megvonjuk bizalmunkat.

Azzal köveket kezdtek el dobálni feléjük, valamint íjakkal és számszeríjakkal nyilazták őket. Ezt látván, a herceget páni félelem fogta el; társaival együtt meghátrált, és sebtében felállította vezéri sátrát, majd csatlósaival minden oldalról körülvette a várost.

XXX

Most búcsút veszünk a hercegtől, ma már nem esik róla több szó. Clarembaut vitézei gazdag zsákmánnyal tértek meg Neuve Fertébe, s Huguet e szókkal fordult a nagyúrhoz:

- Vegye magához méltóságod mindeme javakat, és ossza el azokat vitéz lovagjai és főurai között. Ama lovagok közül, akik engem elkísértek a csatába, egy sem tart igényt egyetlen vert dénárra sem.

Ezt hallván, Clarembaut így sóhajtott fel:

- Ó, Magasságos Isten, ki a kereszten kínhalált szenvedtél, vajon hol lehet házája ennek az ifjúnak, kibe ennyi méltóság szorult?

Azután a tíz fiára emelte tekintetét, s rögtön felismerte Girard-t, a legidősebbet.

- Figyelj reám, ifjú lovag! Már négy hónapja álltok a szolgálatomban, és még semmit sem kértetek tőlem szolgálatotok fejében, s azt sem tudom, mely országban születtetek.

- Hallja hát az igazat, nagyuram – válaszolta Girard –, Kölnből, a híres városból jöttünk kegyelmed szolgálatára.

- Hitemre, nem mondasz igazat! Ti az én tíz fiam vagytok, az Isten nevére mondom, rögtön felismertelek titeket. Úrnőm, a fényes arcú hercegnő védelmével bíztalak meg titeket, ám a Szentatyára mondom, akihez a Vatikánban fohászkodnak, ha a hercegnő ezt megcáfolja, még ma minden végtagjaitokat levágatom!

S Clarembaut azt kiáltotta csatlósainak:

- Nosza, tüstént fogjátok el ezen ifjút!

Ennek hallatán Girard nagyot sóhajtott, s e szókkal fordult Huguet-hez:

- Az Isten szerelmére, fivérem uram, mentsen meg engem! Uram Atyám, nem maradhat hát titokban, kik vagyunk.

Azzal tüstént Clarembaut lába elé borult:

- Drága apám uram, a kegyelmed fiai vagyunk, ez a színtiszta igazság. Látja amottan azt a nemrég lovaggá ütött ifjút? A fényes arcú úrnónk szülötte ő.

Nagy örömeire szolgált Clarembaut-nak, amit hallott, s örömeiben négyyszer is elájult. Miután magához tért, Huguet lábához borult, és a kegyelméért esdedezett:

- Jóságos ifjú, áldott légyen ama csillagzat, mely alatt születél! A szent könyörületesség nevében, békülj meg atyáddal, ki igaztalanul hadat visel ellenem, feldúlja földemet, és temérdek szenvedést okozott már nékem.

- Magasságos Ég – kiáltott fel Huguet –, ki hallott már ilyet! – Ugyan miként szolgáltathatnék igazságot bármely földi halandónak, amikor egy árva dénárom sincs a hazámban?

- Ki az az ifjú levante, aki az imént felajánlotta néked a segítségét? – kérdezte Clarembaut. – Felettébb nemes szívű és vitéz lovas, ki a csatában oly bátran küzd, akár a vadkan, s a szavai pedig jólneveltségről és eszességről tanúskodnak.

- Nos, nagyuram – válaszolta Huguet –, hallja hát nagyságod az igazat.

Azzal Huguet az igazsághoz híven elmesélte Clarembaut-nak, miként szülte meg és mosdatta meg őt az anyja, s azután miként rabolták el a szülőanyjától az erdőben, és vitték el Magyarországra, Hugó királyhoz, s később miként menekült el onnan, midőn az életére törtek, és nyomorúságában miként lett dajka az anyja.

- Ó, Uram Istenem – sóhajtott fel Clarembaut –, menten elhagy a józan eszem annak hallatán, hogy úrnőmnek dajkaságra kellett adnia a fejét.

XXXI

- Nyugodjon meg, nagyuram, s hallgasson meg engem – mondta néki Huguet. – Hozzunk inkább megfelelő döntést arról, hogy miként tudnánk árthatatlanná tenni Herdrét és Béranger-t.

- Isten bizonyára segítségünkre lesz – válaszolta Clarembaut.

Akkor egy lovas érkezett vágtagban Vauvenice-ból, akit Richer főbíró uraság küldött.

- Méltóságos uram – fordult Clarembaut-hoz –, a nemes Richer főbíró úr azt üzeni általam kegyelmednek, hogy nagy szükségében siessen a segítségére, mivel Raymond herceg ezer lovaggal ostrom alá vette a városát, s jogos szemrehányás illetheti, ha nem segíti meg őt.

Clarembaut Huguet-re tekintett, s azt kérdezte tőle:

- Az Isten szent nevére, ifjú lovag, mitévők legyünk? Azt üzeni a főbíró, hogy a segítségünkre van szükségé.

- Készülődjete lovagok! – felelte Huguet.

Így is tettek valamennyien, majd rendezett sorokban kivonultak a városból, és egyenesen Vauvenice felé lovagoltak, ahová a Mindenható Isten vezette őket.

Raymond herceg hajnalhasadtával felkelt, s Herdré és Béranger alvezéreit hívatta:

- Vegyétek magatokhoz a fegyvereiteket, nemes lovagok, mert Clarembaut ellen vonulunk, hogy feldúljuk földjeit, s alattvalóit megkötözött foglyokként idehozzuk, városa hölgyeit és hajadonjait pedig megbecstelenítsük. Clarembaut-t, akárcsak a vitéz Antoine-t és összes lovagját felköttem és elevenen megnyúzatom.

Antoine akkor észrevette a herceg előfutárait, akik élelemmel és zsákmánnyal megrakodva számos vitéz lovagot hurcoltak magukkal.

- Fivérem uram – szólt Huguet-nek –, nézze csak ezen előfutárokat, mily rengeteg élelmet és zsákmányt visznek magukkal!

- Rajta, jó fivérem, támadjuk hát meg őket! – kiáltotta Huguet.

Antoine száz lovaggal tüstént rájuk is rontott, s ádáz küzdelem kezdődött, melyben számtalan tüzes csatamén drága nyergéből hullott a földre lovasa, s megannyi vitéz harcos lelte halálát. Ellenfeleik nem tudták tartani magukat, s valamennyien menekülőre fogták a széles, sík mezőn. Antoine azonban nem tágitott, hanem üldözőbe vette őket.

XXXII

Nem volt hát maradásuk az előfutároknak, kiket Antoine megeresztett kantszárral üldözött.

- Ne kíméljétek őket, vitéz kölni lovagok! – kiáltotta.

Ádáz és kíméletlen küzdelmet vívtak, melyben számtalan kopjanyelet törtek rípiyára és számtalan kerek pajzsot döftek át, s megannyi nyakvédő láncinget és sisakot zúztak szét. Az előfutárok nem tudván védekezni, megszabadultak zsákmányuktól, és lóhalálában elmenekültek, Antoine azonban negyven foglyot ejtett közülük.

A menekülők meg sem álltak, míg Vauvenice-ba, a herceg és udvarának színe elé nem értek. Raymond herceg nyomban azt kérdezte tőlük, miként álltak helyt az ütközetben, az előfutárok pedig ezt válaszolták néki és az udvar nagyjainak:

- Éppen zsákmánnyal megrakodva tértünk vissza, amikor nem tudom, mily eleven ördögök termettek ott, és figyelmeztették a vén Clarembaut-t

jövetelünkről; akkor rajtunk ütöttek, és elvették tőlünk a zsákmányunkat, méltóságod negyven harcosát pedig magukkal hurcolták. Az Isten szerelmére, hagyjon fel méltóságod a háborúskodással, különben még szégyenben marad és halálát leli!

Ezt hallván, a herceg kis híján esztétette.

Antoine pedig megérkezett a szekérnyi zsákmánnyal, minek láttán Huguet és Clarembaut azt kérdezte tőle:

- Magasságos Ég, honnan szerezte kegyelmed e holmikát, Antoine?

- Szavamra, rajtaütöttem az előfutárokon, és így tettem szert számos csataménre és paripára, s mint láthatják kegyelmetek, negyven foglyot is ejtettem. Keressük fel hát a herceget a táborában és a sátrában, s vegyük rá, hogy késedelem nélkül hagyjon fel a város ostromával. Ha abba hagyja az ostromot, nem kell többé tartanunk tőle.

- Hitemre, ne tegyék ezt kegyelmetek – szólalt meg Clarembaut. – A herceg, mint tudják, Huguet apja, s ha hajlandó lenne megbékélni velünk, bizony, tisztelnünk és szolgálnunk kellene őt.

Amint Clarembaut elmondta e szavakat, Neuve Ferté felé vették útjukat, s azon az éjjelen napkeltéig aludtak.

Amint reggel felkelt, Saint-Gilles hercege elé egy paripát vezettek, melyre felülvén a nevezetes város kapujához lovagolt, majd magához hívatta Richer főbíró urat és a város legtekintélyesebb polgárait. Mellette ült hitvese is, Béranger-nak, a hitetlen árulónak a leánya és Herdrének az unokahúga. Akkor a herceg előtt megjelent Antoine és a vitéz Girard, s Antoine ekként köszöntötte a nagyurat:

- A Szentháromság dicső és kegyes Istene oltalmazza és üdvözítse a herceg urat; ám ha nincs bennünk bizodalma, sújtsa őt átkával az Egek Ura!

- Inkább te kockáztatod Isten haragját, szép ifjú levante – válaszolta a herceg.

- Kegyeskedjék meghallgatni engem, Saint-Gilles herceg úr. Az a nemes-hölgy, ki méltóságod mellett foglal helyet, netán a méltóságod hitvese?

- Igaz hitemre, ő bizony a hitvesem – jelentette ki a herceg.

- Ó, Magasságos Isten – kiáltott fel Antoine –, ki kínhalált szenvedtél a kereszten! Vajon létezik kerek e világon olyan férfi, aki feleségül vehetne egy másik nőt, amikor az első hitvese még életben van? Kölmben hallottam egy nemes-hölgyről, akit a fényes arcú Parise-nak hívnak. Van néki egy bátor és vitéz fia, ki velem egykorú, és nem nagyobb, mint én, s akit alig egy esztendeje ütöttek lovaggá. Nagy félelmet kelt ő Béranger-ban és Herdrében, kiket el akar pusztítani, akárcsak népes rokonságukat.

Ennek hallatán a herceg egészen elsápadt, s azt kérdezte Antoine-tól:

- Mondd csak, kedves barátom, valóban igazat szólsz?

- A fejemre esküszöm, nagyuram, hogy a színtiszta igazat mondom.

Béranger és unokatestvére, Herdré igencsak döbbenten nézett Antoine-ra.

- Nemes herceg – szólalt meg Béranger –, netán azt gondolja méltóságod, hogy igazat szól ez a semmirekellő? Nagy oktalanságot követ el méltóságod, ha egy szavát is elhiszi. Nemrég mesélte egyik hű csatlósom, akinek szavában teljesen megbízom, hogy Párizsban találkozott méltóságod első feleségével, aki egyáltalán nem tartóztatja meg magát a férfiatól, hanem szajhaként adja oda magát nékik a környező ligetekben és erdőkben³⁰. Kétszer is odaadja magát egy vert dénárért.

E szókat hallván, Antoine kis híján eszt veszttette; jobb kezével megragadta őszes bajszát, s a nagyurak színe előtt kitépett belőle három szálát³¹. Majd így szólott Béranger-hoz:

- Hazudsz, alávaló áruló! Átkozott légyen a herceg is, amiért kevélységében eltúri, hogy hitese feleségét ekként gyalázzák és sértéggessék! Vajon nem ő birto-kolja-e a hercegnő minden földjét és örökségét, amikor a sajátja egy vert dénár sem ér? S ezáltal nem tette-e hitszegőkké alattvalóit az úrnőjük iránt?

E szavak hallatán máris ott termett Herdré kezében egy hatalmas husánggal, mellyel Antoine fejére készült lesújtani. Girard azonban előrelépett, hogy elrántsa Antoine-t. Herdré megragadta az ifjú hermelinprémes köpenyét, s a vállszíja csatjái felhasította azt. Ezt látván, Antoine-t féktelen düh fogta el, s a hajánál fogva a földre lökte Herdrét. Béranger akkor Antoine-ra vetette magát, ámde Girard akkorát sújtott reá faragott botjával, hogy a lovag a herceg lába elé zuhant. A hihetetlen és veszélyes összetűzésnek a herceg vetett véget, ki harsányan azt kiáltotta:

- Franciathoni Szent Dénesre és Szent Honorátusra³² esküszöm, márpedig nem lesz itt ma sem harc, sem verekedés!

³⁰ A középkorban az erdőket, ligeteket nemcsak az üldözötteket és menekülőket befogadó „*locus amoenus*”-oknak, hanem a bűnözők búvóhelyének is tekintették (ld. – többek között – *Római Florence és a magyar királyfiak*, ELTE Eötvös József Collegium, ford. Förföldi Gábor, Gyuris Kata, Márkus Virág, Szabics Imre, Budapest, 2015, 142.)

³¹ A szöveg kiadója, May Plouzeau szerint Antoine „bajusztépésének” szimbolikus gesztusértéke lehet. Más gesztaénekek tanúsága szerint (*Raoul de Cambrai, Gerbert de Metz, Doon de la Roche*) a hűbéres egy kis pálcza vagy szalmaszál eltörésével, esetleg a mentéje prémjéből kitépett szőrszálakkal jelezhetette hűbéruának a vazallusi kötelék megszakítását. Jelen esetben, minthogy Antoine-t és Béranger-t nem fűzi egymáshoz hűbéri viszony, az ifjú kölni lovag különös gesztusát inkább egy Béranger elleni kihívásnak szánja (*I. m.*, II, 424-425.).

³² Szent Dénes Párizs érseke és védőszentje volt, akit a pogány Decius császár alatt a Kr. u. III. században a mai Montmartre helyén lefejeztek; a tiszteletére emelt székesegyházban temették el a francia királyok többségét. Szent Honorátus Amiens püspöke volt a VI. században, aki csak égi sugallatra fogadta el a püspöki méltóságot. Kultusza előbb Pikárdiában, majd egész Észak-Franciaországban és Párizsban is elterjedt.

Antoine erre a herceg elé lépett, ekként szólván:

- Hallgasson meg engem, nagyuram. Az ősz szakállú Clarembaut arra kéri méltóságodat, kegyeskedjék fegyverszünetet elrendelni, hogy kiegyezhessenek egymással; ha valamiképpen békét tudna kötni méltósággal, szíves örömet hajlandó lenne erre.

- Jó szívvel beleegyezem – válaszolta a herceg.

- Akkor viszont méltóztassék erről garanciát adni – szólta közbe Girard –, hogy megőrizhessem hitelemet és tekintélyemet Clarembaut előtt. Isten nem teremtett még két földi halandót, kik ne akasztottak volna tengelyt amiatt, hogy nem kellő formában és módon tettek ígéretet egymásnak.

A herceg ígéretet és fogadalmat tett tehát nékik, hogy Clarembaut-nak sem jövedelekor, sem távozásakor nem lesz semmi oka a félelemre.

Antoine és Girard akkor elhagyták a hercegi udvart, és meg sem álltak, amíg Neuve Fertébe nem érkeztek. Midőn Huguet meglátta Antoine-t, tüstént azt kérdezte tőle:

- Kedves fivérem, ki hasította fel ily rondán az ujjasát?

- Igaz hitemre, Béranger és unokafivére, Herdré.

- Ó, Magasságos Ég – kiáltotta Huguet –, nem vagyok a józan eszemnél, ha a saját földemen bárki emberfiát nem vagyok képes megvédelmezni!

- Fivérem uram – folytatta Antoine –, figyeljen reám kegyelmed. Atyja ura azt üzeni általam, hogy beszélni óhajt kegyelmeddel, valamint a nemes és bölcs Clarembaut-val. Esküvel fogadta meg, hogy sem jövetelünkkor, sem távozásunkkor semmilyen bántódás nem fog érni minket.

- Nos hát, uraim – szólta Clarembaut –, máris készülődjünk!

S úgy is tettek valamennyien: magukhoz vették vértjeiket és fegyvereiket, s lóra szállván, kilovagoltak a városból. Az ősz szakállú Clarembaut vezette őket, és meg sem álltak, amíg Vauvenice-ba nem értek. Egy város közeli erdőben hagyván harcosait, a nagyúr azt mondta nékik:

- Hallgassatok meg, uraim! Én most Huguet-vel, a vitéz Antoine-nal és mind a tizennégy bátor fiammal bemegyek a nevezetes városba. Kegyelmetek mindannyian derék vitézek, kiket a Szentháromság Istene nevében arra kérek, ha a palotából kürtszót hallanak felhangzani, bizton tudhatják, hogy veszélybe kerültem.

- Semmi oka ne legyen az aggodalomra, nagyurunk – felelték amazok.

Azzal az ősz bajszú és szakállú Clarembaut Huguet-vel és Antoine-nal, a két vitéz lovaggal, valamint tizennégy bátor fiával elindult a hercegi palota felé. Midőn Vauvenice-ba érkeztek, felmentek a palotába, ahol aranyozott termében találták a herceget oldalán nemes hitvesével, Béranger-val, Hervieuevel, Sansonnal és Herdrével.

- Dicső Mennyei Urunk, ki a kereszten szenvedett kínhalált, oltalmazza kegyelmével Raymond herceget, vitéz főurait és egész rokonságát!

A herceg felettébb haragosan ekként válaszolt:

- Őrizkedjen attól kegyelmed, hogy bármily szégyent hozzon a házamra. Igaz hitemre, ha oly dolgot mond nékem, ami nem léssen tetszésemre, nyomban kezét-lábát vétetem.

- Figyeljen reám egy kissé, nagyuram – fordult akkor a herceghez Huguet.

- Netán Béranger és Herdré gróf áll ott méltóságod mellett?

- Igen, ők azok, kedves barátom – válaszolta a herceg.

- Jól ismerem őket, nagyuram – jegyezte meg Huguet. – Most pedig arra kérem méltóságodat, hogy kegyeskedjék teljesíteni ígéretét, melyet akkor tett, amikor aranyozott zablájánál fogva visszaadtam méltóságodnak a csataménjét. Nagyságod beleegyezett abba, hogy tekintetbe veszi az én jogaimat.

- Hitemre, ez a színtiszta igazság – jelentette ki a herceg.

- Nagyuram egyetértésével kész vagyok bizonyosságot tenni – szólta Huguet –, hogy Béranger gróf elárulta méltóságodat, amikor elérte, hogy száműzze országából hites feleségét. Ha a gróf ezt letagadná, hajlandó vagyok az egész udvar előtt beismertetni véle.

Ezt hallván, a herceg ugyancsak rázni kezdte a fejét:

- Amiként hallhatta, Béranger, ezen ifjú bűnös árulással vádolta meg kegyelmedet; induljon, s vegye magához a fegyvereit és a vértjét.

- Hallgasson meg, nagyuram – fordult a herceghez Béranger –, márpedig e nemesi udvar nem dönthet olyképpen, hogy fegyvert fogjak ezen ifjú ellen. Hitvese, Parise hercegnő aljasul a halálba küldte Beuve-öt, méltóságod vitéz fivérét. Egy lovag kezességet vállalt érte, kit az egész udvar szeme láttára megfutamítottam. Méltóságod azonban legnagyobb fájdalomra felakasztatta őt, ki unokafivérem volt s a rokonságomhoz tartozott: éppen azért akartam őt kiváltani, hogy elkerülje eme szégyent.

- Hazudsz, hitvány áruló – szólalt meg Huguet –, mindketten hétpróbás áru-lókként viselkedtetek!

- A hazug te vagy, aljas gazember – így Béranger –, ám nem kerülheted el, hogy drágán megfizess érte. Az ősz szakállú, vén Clarembaut nem fog többé magával vinni Neuve Fertébe.

Azzal Béranger előrelépett, hogy megragadja Huguet-t. Ám az felemelte összeszorított, csontos jobb öklét, s akkorát sújtott ellenfele fejére, hogy négy zápfogát összetörte a szájában, felhasította ajkát és összezúzta az orrát, majd a halántékánál fogva a földre döntötte. Kölni Antoine pedig akkora ütést mért Herdrére, hogy annak egész arca vérbe borult és eltorzult, s ő maga a herceg

lábához zuhant. Béranger és Herdré, az áruló Sanson, Roart, Gondré, Hervieu, Alori és rokonaik mind talpra ugrottak. Az ősz Clarembaut azonban oly erővel fújta meg kürtjét, hogy a városon kívül maradt társai meghallották, s tüstént fegyvert ragadtak és lóra kaptak, hogy harcra készen a városba siessenek. Félelmetes és kíméletlen viadalban csaptak össze a bentiekkel; Huguet, Antoine, Clarembaut és fiai vitéz lovagokként védekeztek, ám az árulók oly keményen szorongatták őket, hogy valamennyien biztos halálukat lelték volna, ha Raymond herceg nem kiáltotta volna alattvalóinak:

- Rajta, fogjátok el őket! Többé nem szökhet meg tőlünk Béranger és Herdré!

Erre a városlakók tüstént megragadták kardjaikat és husángjaikat, és az árulókra vetették magukat, hogy elfogják őket. Láthatóak voltak, miként szagatják szét mentéiket és csuklyáikat, s tépik szakállukat, bajszukat és hajukat. Huguet és Antoine a palotában volt, s az árulók nagy veszélybe sodorták őket. A halál leselkedett rájuk, midőn az agg Clarembaut azt kiáltotta:

- Mit teszel Raymond herceg, netán eszedet veszítetted? Hiszen ez ifjú levente a te fiad; te nemzetted, s a te hitvesed hordta ki őt. Netán hagynád, hogy a szemed láttára öljék meg?

Ezt hallván, Raymond herceg felettébb elámult, és nyomban beszüntette a küzdelmet. A fiához lépett, s a bocsánatát kérte:

- Édes fiam, Isten nevében, bocsáss meg nekem! S mondd, ki amaz ifjú, akit a fivérednek nevezel, és aki a fegyvertársad volt a küzdelemben?

- Ím, hallja hát az igazat, nagyuram – válaszolta Huguet.

Azzal elmesélte, miként cselekedett az anyja, miután száműzetett, s születése után miként rabolták el a fiát; miként kereszteltette meg és nevelte fel őt a magyar király, s miként akarta hozzáadni leányát és örökösévé tenni; azt is elmondta, hogy miként került az anyja Kölnbe, ahol nyomorúságában dajka lett, és miként vigyáztak rá Clarembaut fiai.

- Ó, Istenem – sóhajtott fel a herceg –, csoda, hogy nem ment el a józan eszem, midőn ily szörnyűségeket hallok a hitvesemről!

Clarembaut vitézei ezalatt a palotába érkeztek, ahol heves küzdelem bontakozott volna ki, ha uruk nem csillapította volna le őket:

- Álljanak meg, nemesuraim, mert, ha Isten is úgy akarja, még ma megbékélünk a herceg úrral. Az árulókat azonban tüstént fogjátok el! – kiáltotta alattvalóinak.

Láthatóak voltak, mily lökdösődésbe és vagdalkozásba kezdett akkor Béranger, Sanson, Herdré, Roart és Alori, valamint Roger, Gondré, Hervieu, Hoton és rokonságuk.

- Pusztítsátok el őket, nemesurak – kiáltotta Huguet. – De nem, ne siessetek – mondta azután –, előbb lássa jó anyám megszegyenülni őket.

Azzal az ősz Clarembaut-ra bízta őket, aki megesküdött, hogy soha nem engedni őket szabadon. Polgárok érkeztek, akik színarannyal és ezüsttel, valamint pompás otrantói selyemszövetekkel és jól tartott csataménnel ajándékozták meg Huguet-t.

- Jó urak – szólította meg őket Huguet –, erre ne legyen gondjuk, amíg meg nem békítem apámat anyámmal.

- Igen helyesen szólt kegyelmed – felelték a polgárok.

- Drága fiam – mondta a herceg –, hallgass meg engem. Máris indulj, és keress fel édesanyádat.

- Kedves barátom – fordult azután a herceg Clarembaut-hoz –, kegyelmedre bízom országomat és birtokaimat, s arra is ügyeljen, nehogy megszökjenek az árulók.

- Szívesen teljesítem a kérését, nagyuram – válaszolta Clarembaut –, bizonyos lehet abban, hogy meg fogom védelmezni az országát.

A herceg felállította fegyveres csapatát, és másnap, amint megvirradt, fiával, a vitéz Antoine-nal és kíséretével útnak indult. Clarembaut tíz fia mutatta nekik az utat, mely hatalmas országokon és földeken vezetett keresztül. Nem tudnám megmondani, hány napig lovagoltak, míg Kölnbe nem érkeztek. Huguet akkor így szólt apjához:

- Jó uram, arra kérem, ne siessen, hanem lovagjaival együtt lassítsa menetét, amíg én előremegyek, hogy értesítsem anyámat a kegyelmed jöveteléről; úgy vélem, örömmel fogadja majd kegyelmedet.

- Isten nevében tégy ekként, drága fiam – mondta néki az apja.

Azzal Huguet Antoine-nal együtt Kölnbe érkezett, és felment a hercegi palotába. Meglátván őket, a hercegnő igencsak megörült, s először a fiát ölelte meg, akit a méhében hordott, majd Antoine-t, akit tejével táplált és gyengéden dajkált.

- Űrnöm – szólt Huguet –, figyelmezzon reám egy kicsit. Hamarost érkezik hercegapám is díszes kíséretével; Isten nevében arra kérem kegyed, hogy fogadja őt szívesen, mert azt ígértem néki, hogy meg fog békélni véle. Az árulókat elfogták, és Clarembaut tömlöcbe vetette őket, ahonnan addig nem szabadulnak ki, míg a kegyed színe elé nem kerülnek.

- Drága fiam – fordult hozzá az anyja –, mily szerencsés csillagzat alatt születél!

Majd a hercegnő felöltötte legszebb ruháját, s a derék és vitéz Antoine-t kézen fogva a lépcsőfeljáróhoz vezette. Az egész keresztény világban nem volt

nála gyönyörűbb nemeshölgy. Raymond herceg leszállt jó járású csataménjéről, s amint megpillantotta hitvesét, nyomban feléje indult. Egy ember egy fél mérföldet is megtehetett volna, mire egy szót is szóltak egymáshoz.

- Hogy érzi magát, drága hölgyem? – kérdezte végül a herceg. – Kétségtelenül rosszat cselekedtem kegyeddel. A világ összes szentjére kérem, bocsásson meg nekem!

- Szíves örömet, nagyuram – válaszolta a hercegnő.

Azzal mindketten felmentek a grófi palotába. Thierry, a város grófja elébük jött, s amint megpillantotta a herceget, méltón köszöntötte:

- Honnan érkezett, kegyelmed, nagyuram? Ne titkolja el előttem.

- Hallja hát az igazat, méltóságod – felelte Raymond. – Provence hercege³³ vagyok, s igen nagy a hatalmam. E nemeshölgy pedig, kit itt lát méltóságod, a hitvesem; Antoine fiának volt a dajkája, midőn hajdan nagy nyomorúság szakadt reá.

- Drága hölgyem – szolt a gróf –, felettébb rosszat cselekedett velem; ha tudtam volna, hogy kegyed a herceg úr hitvесе, bizony egy város összes aranyáért sem türtem volna el, hogy kegyed dajka legyen.

- Istennek legyen hála, nagyuram – mondta Raymond herceg –, hogy ily sokáig befogadta a hitvesemet méltóságod.

Azután hívták Köln érsekét, és mindnyájuk örömeire nagy ünnepséget tartottak a grófi palotában, ahol Thierry gróf bőséges esti lakomán látta vendégül valamennyiüket. A vacsora után mindannyian aludni tértek. Másnap reggel, felkelés után a herceg megreggelizett, majd elbúcsúzott a gróftól:

- Engedelmevel, nagyuram, most hazatérek a hitvesemmel és a fiammal, valamint – ha nincs ellenére – a méltóságod fiával, kik úgy szeretik egymást a fiammal, hogy nem lennének képesek elszakadni egymástól. Birtokaim nagy részét a méltóságod fiának fogom adományozni.

- Szívesen beleegyezem, nagyuram – válaszolta Thierry. – Isten kegyelmébe ajánlom fiamat, amint útnak indul méltóságoddal.

- Nem utasíthatom vissza a szíves invitálást, nagyuram – mondta Antoine –, úrnóm oly szeretettel és gyengéden dajkált engem.

A herceg akkor lóra ültette a hitvesét. A város polgárai, hajadonok és leventék úgy szerették a hercegnőt, hogy sírva fakadtak, amikor távozni látták. Thierry gróf, Antoine apja addig kísérte őket, amíg el nem hagyták a várost, s a fájdalomtól elájult, midőn búcsút kellett vennie fiától. Azután visszatért Kölnbe,

³³ Provence valójában grófság volt, és a 12-13. században a Raymond Béranger grófok uralkodása alatt élte virágkorát.

a herceg pedig folytatta útját a hitvesével, aki után olyannyira vágyott. Ó, Uram, Teremtőm! Antoine-ban annyi jóság, szívbéli nemesség és józanság lakozott, merthogy Krisztus és a Szentlélek ihlette azokat, s Isten csodákat tett általa.

Raymond herceg díszes kíséretével addig lovagolt megállás nélkül, amíg Vauvenice-ba nem érkezett. Clarembaut-nak pedig azt jelentette egy hírnök:

- Nagyuram, hamarosan megérkezik az úrnője, akinek olyannyira óhajtotta a jövetelét.

Ezt hallván, Clarembaut tüstént lóra szállt, s hívatta az egyházfikat és a papokat, hogy nagy körmenetben eléjük menjenek, s a város összes harangját is meghúzták. Az ősz szakállú Clarembaut ment az élen, s midőn megpillantotta a hercegnőt, örömeben majdnem elájult, és végtelen szeretettel csókolta meg a kezét.

- Derék embernek ismertem meg kegyelmedet, Clarembaut – mondta a nemes hölgy. – Számos javadalomban lesz része, ha sokáig életben maradok.

Amikor a palota főlépcsőjéhez érkeztek, az egész városon nagy öröm lett úrrá.

XXXIII

A derék lovagok felmentek a palotába, s a herceget, Clarembaut-t, a vitéz Antoine-t, Huguet-t és társaikat lelkesedés töltötte el.

- Clarembaut úr, életben van még Béranger? – kérdezte a hercegnő.

- Hogyne, úrnóm, ő is és unokaöccse, Herdré is.

- Hozzák őt elébem, nemes lovag.

Azzal elővezették a tömlöcből az árulókat, kik sápadtak és meggyötörtek voltak. Amint a hercegnő meglátta őket, így szólt hozzájuk:

- Hitemre, nagy bűnt követett el ellenem, Béranger, midőn száműzésre ítéltetett engem. Ha nem vallja be vétkeit, esküszöm, még ma megégettetem vagy elevenen megnyúzatom.

- Úrnóm – szólalt meg Béranger –, álnokul megölettem Garnier-t, a kegyed atyjaurát. Mérgezett gyümölcsöt küldtem kegyednek, amit tévedésből Beuve evett meg, s azon nyomban kifolyt a szeme a szemgödreből. Kegyedet akartam megmérgezni, mert örömömre szolgált volna, ha meghal, ámde kudarcot vallottam. Nem tagadhatom, hogy Toulouse grófját és Gautier gróft³⁴ is megmérgeztem, s még legalább száz embert igazságtalanul, bűnös módon a halálba küldtem.

- Igaz hitemre – mondta a hercegnő –, megkapod érte a jutalmad.

³⁴ Béranger e két áldozatát nem lehet azonosítani.

- Ūrnóm – fordult hozzá Antoine –, égettesse meg ezeket a gonosztevőket.
- Egy szemernyit se késlekedjünk – tette hozzá Huguet.
- Hamarost el lesznek ítélve, uraim – jelentette ki a hercegnő.

XXXIV

Miután Béranger minden bűnét megvallotta az ūrnőnek, az így szólt:

- Fogja ezt a gazembert, Clarembaut, és vesse tüstént a legmélyebb tömlőc fenekére.
- Szíves örömet, ūrnóm, s tudják meg valamennyien, hogy életük végéig ott is maradnak.

S azzal az árulókat tömlőcbe vetették. Az egyházfik, püspökök, apátok és papok a hercegnő bánatát vígsággá változtatták. Nagy lakomát is csaptak, melyen Huguet és Antoine szolgálták fel a jobbnál jobb étkeket. Mielőtt azonban az első fogást felszolgálták volna, két küldönc érkezett a hercegi palotába. Szegényesen voltak öltözve, ruhájuk szakadt volt, és lovuk lábáról hiányzott a patkó. Illedelmesen köszöntötték a herceget:

- A kereszthalált szenvedett, dicső Isten Urunk oltalmazza méltóságodat, nemmes herceg úr, és egész háznépét!
- Kegyelmeteket is oltalmazza a Mennyeknek Királya! Honnan és mi járatban jöttek, uraim?
- Tudja meg hát, nagyurunk – válaszolták a küldöncök –, hogy már sok várkastélyt és várost felkerestünk, ám nem találtuk, akit kerestünk, s ezért vagyunk ily bánatosak.

- De név szerint kit keresnek kegyelmetek? – kérdezte a herceg.

- Igaz hitűnkre, egy gyermeket, ki már annyi bánatot és szomorúságot okozott nekünk! A jóságos és nagyhatalmú Hugónak, Magyarhon királyának fogadott fiát keressük már két esztendeje, akihez a király feleségül akarja adni a leányát és néki akarja adni fele királyságát. A magyar királynál nem volt maradása a fiúnak, ezért elhagyta udvarát, s mi hiába kerestük mindenfelé, nem találtuk őt, sem senkit, aki valamit is tudott volna róla. Az Isten szerelmére, adjon nekünk vacsorát nagyságod.

- Szíves örömet – mondta Raymond herceg.

Ezt hallván, Huguet e szókkal fordult Antoine-hoz:

- Kedves fivérem, hallgass meg egy szóra. Látod e két küldöncöt, akik a herceghez jöttek? Hugó király, dicső nevelőapám követei ők, és bizony tudom, hogy engem keresnek.

Huguet akkor egy boltíves szobába kísérte a küldöncöket, és kényelmesen elszállásolta őket. Új ruhát adatott nekik, és lovaikat is megpatkoltatta, hogy

biztonságban térhessenek meg hazájukba. Éjszaka nyugodt alvóhellyel látta el a küldöncöket, akik másnap reggel, hajnalhasadáskor búcsút vettek vendéglátójuktól, és nem lévén maradásuk, hazaindultak Magyarhonba. Ott, az uradalomban találták Hugó királyt, ki ekként fogadta őket:

– Legyenek üdvözölve, uraim! Már legalább két esztendeje nem láttam kegyelmeteket.

– Istenünkre esküszünk, felséges urunk, temérdek földet és országot bejártunk ez alatt, ám híre-hamvát nem hallottuk felséged keresztfiának. Vauvenice-ban, a gazdag városban is voltunk, ahol egy nemesúr éppen megbékélt a hitvesével, s egy derék és udvarias ifjúval is találkoztunk ott. Miután elmondtuk, hogy mi járatban jöttünk, bőségesen megvendégeltek és kényelmesen elszállásoltak minket; lovainkat új patkóval látták el, és mindkettőnknek négy-négy tallért adtak.

Ezt hallván, a király nagyot sóhajtott:

– Hiszen Huguet-ről, az én nevelt fiamról beszélnek kegyelmetek. Igaz hitemre mondom, néki adom az összes földemet és birtokomat, és halálom után övé lesz az egész királyságom. Halállal lakolna, ki ezt megtiltaná nékem.

Ekkor Gontagle de Lausanne emelkedett szólásra, s e szókkal fordult Hugó királyhoz:

– Az Istenre kérem, hallgasson meg felséged, mert lehetetlen dolgot kíván tőlünk. Négy ifjú leventét már megöltek ebben az országban, s mint felséged is jól tudja, az enyém is közöttük volt.

– Átok reá, aki ezzel törődik! – méltatlankodott a bölcs Hugó király. – A keresztfiam életére törtek valamennyien, ez a szintiszta igazság. Szent Dénesre és Szent Honorátusra esküszöm, a fejével fizet kegyelmed, ha még egy szót szól erről!

– Nem szólok többé erről, felség – válaszolta az áruló.

Hugó király akkor a főnemeseit hívatta, akik közül több mint száznegyvenen gyűltek össze az udvarában. A király egyenesen Vauvenice-ba akart menni, akárcsak a küldöncök, akik korábban már jártak ott. S addig mentek kisebb megállókkal, míg Vauvenice-ba, a gazdag városba nem érkeztek, ahol a magyar király felállította pavilonjait és sátraikat. A herceg nagyon megrémült, mikor megpillantotta azokat. Huguet is nyomban felismerte a pavilonokat és sátrakat, s a herceghez fordulván, így szólt:

– Ő az én keresztapám, nagyuram, a hírneves Hugó király, aki értem jött, e felől nincs kétségem. Az Istenre kérem méltóságodat, tüstént üljön fel egy csataménre, és keresse fel a keresztapámat, Hugó királyt, hogy köszöntse őt; szállásolja el méltóságod az udvarában, s vendégelje meg kenyérrel és borral, és

adasson zabot a lovainak. Ha megkérdezi, hogy nincs-e méltóságodnak egy fia, akkor válaszolja azt: „Hogyne volna, jól sejtette felséged!” S ha bemutatja néki Antoine-t, az én dicső fivéremet, nem fogja őt felismerni, egészen bizonyos vagyok abban. Akkor a király még naplemente előtt hazaindulna.

Azzal a hercegné, Antoine, az agg Clarembaut és főúri kísérete lóra szállt, s Hugó király sátraihoz lovagolt. Kisvártatva lóhalálában a herceg is odaérkezett:

- Isten oltalmazza Hugó királyt és egész nemzetségét!
- Isten legyen kegyes méltóságodhoz! – köszöntötte a király a herceget.
- Ez a méltóságod országa és birtoka?
- Hitemre, így igaz, felség. Szívesen elszállásolom és ellátom étellel-itallal felségedet és alattvalóit, s szénát-zabot is adatok a lovaiknak.
- Fogadja hálás köszönetemet, nagy jó uram – válaszolta a bölcs Hugó király.
- De mondja csak, nagy jó uram, van-e méltóságodnak fia?
- Van, felség, egy szép szál levente.
- Mutassa be őt nékem, jó uram – kérte a herceget Hugó király.
- Szíves örömet, felséges uram, ha ez a kívánsága.

S Antoine máris jött lóhalálában. Hugó király alaposan megszemlélte, és nagy bánatára azt kellett látnia, hogy nem a keresztfia érkezett. A herceg búcsút vett a királytól, és hazaindult. Hugó király még ott töltötte az éjszakát, majd másnap lebontatta a sátrait és összecsomagoltatta a hadi felszerelését. Vauvenice-i Huguet lóra szállt, s a herceggel és fiával kilovagolt a városból, miközben Clarembaut és fiai is visszatértek. Mivel azt látták, hogy Hugó király még nem szállt lóra, Huguet leszállt pihent csataménjéről, és a keresztapjához sietett.

- Hitemre, drága keresztapám – mondta néki –, örömmel látom, hogy felséged szeret, s egyáltalán nem gyűlöl engem.

Azzal a nyakába borult, átölelte, és vagy százszor megcsókolta az arcát.

- Hogy vagy, édes keresztfiam? Semmit ne titkolj el előlem.
- Hálásan köszönöm felséged kérdését, jól vagyok. S ez a herceg, akit itt lát felséged, ő az én apám.

- Ó, Dicsőséges Urunk – adott hálát Istennek Hugó király –, végre megtalál-
tam, akit oly nagyon kerestem!

Raymond herceg elmondta a királynak a teljes igazságot, hogy miért száműzte országából a hitvesét. A nemes hölgy pedig elmesélte, hogy miként került az erdőbe, ahol megszülte Huguet-t. Ennek hallatán a magyar király nagyot sóhajtott:

- Ki tette ezt kegyeddel, drága hölgyem? Kérem, hogy semmit ne titkoljon el előlem.

- Igaz hitemre, felség, Béranger és Herdré.
- Herceg úr – szólt a király –, vezettesse őket elébem.
- Szíves örömet – válaszolta Raymond herceg.

Azzal megparancsolta, hogy vezessék elő a foglyokat. Clarembaut máris a tömlöchöz indult, és a király színe elé vezették Béranger-t és Herdrét.

- Felettébb nagy galádságot műveltél, Béranger – fordult hozzá Hugó király.
- Sokat hallottam a te hitvány árulásodról, mellyel szégyenszemre számos embernek okoztad a halálát. Az én országomban is él egy rokonod, Gontagle de Lausanne, egy hétpróbás gazember, ki nem fog több gonosztettet elkövetni. E nemes hölgy ítéletével, kit itt látsz magad előtt, még ma máglyára vettetek és megégettetek. E szavak hallatán Gontagle szörnyen megijedt, s ekként könyörgött Hugó királynak:

- Az Isten szerelmére, kegyelem! Nem vághatják le a tagjaimat, hiszen a szemem láttára ölték meg az unokaöcsémet.

- Eleget fecsegtél, Gontagle – szakította félbe a király –, nem rajtad múltot, hogy Huguet életben maradt, hiszen te tanácsoltad, hogy el kell őt rabolni. Pedig az összes vagyonomból mindössze három kockát vett el. Addig nem veszek ételt magamhoz, amíg te életben vagy!

- Tüstént fogjátok el őket – kiáltotta a király az öröknek.

Azok nyomban teljesítették a parancsát, s Béranger-nak, Gontagle-nak és az álnok Herdrének szorosan hátrakötötték a kezét. Majd rőzséből egy nagy máglyát raktak, odavitték a három latort és a tűzbe vetették őket. A tűz nagy lánggal égett, s hamar elhamvasztotta őket, kiknek lelke a pokolra jutott. Másnap reggel, napkeltekor Hugó király is felkelt (mivel nem volt tovább maradása), és a nevelt fiát hívatta, kit nagy szeretettel, s a csókjaival köszöntött.

- Hallgass meg engem, édes fiam – fordult feléje Hugó király. – Kis korodtól kezdve én neveltelek téged, s biztosíthatlak, hogy nemes lelkű édesanyád van, és a derék Raymond hercegnek is nagyok az érdemei. Ámde az álnok árulásokat mégsem lehet elkerülni. Ezért hát leteszem a koronám, mellyel a te fejedet szándékozom övezni. S fogadd hitvesedül a leányomat is, édes fiam, mert read hagyom a koronámat, mellyel megkoronáznak majd.

- Fogadja ezer köszönetemet és hálámat, felséges uram – hálálkodott Huguet.

Azután az egész királyi udvar színe előtt – ahol számos püspök, érsek, kánok és apát is jelen volt – Huguet-hez kísérték a szépséges Sorplante-ot.

XXXV

Azon a napon nagyszámú lovag, klerikus és tiszteletre méltó polgár gyűlt össze Aix-ben³⁵. Hugó király leányát is odakísérték, aki egy gazdagon díszített tunikát viselt, a fején pedig egy drágakövekkel ékesített diadém ragyogott. A hajfürtjei mintha aranyból lettek volna, a homloka a frissen hullott hónál is fehérebb volt, s üde arcát enyhe pír élénkítette. Aki csak rátekintett, tündérnek vélte, oly ámulattal csodálták a királykisasszonyt. A magyar király akkor kézen fogta a leányát, és a keresztfiához, Huguet-hez adta, aki már nagyon vágyakozott reá.

XXXVI

Az aranykoronát viselő Hugó király főurai kíséretében a kápolnába vezette szépséges leányát. S e napon csataméneket és hátraslovakat, valamint temérdek aranyat és ezüstöt, s annyi kincset ajándékoztak Huguet-nek, hogy fel sem tudnám sorolni. Előkelő, drága öltözetet viselt, Sorplante fején pedig színarany korona csillogott. Bőséges menyegzői lakoma várta őket, s a menyegzőt örömben és boldogságban ülték meg.

Kölni Antoine búcsút akart venni az ifjú pártól, ám az udvarias Huguet marasztalta, s így még négy napig velük maradt, és csak az ötödik napon kelt útra. Csataméneket, paripákat és más értékes kincseket kapott ajándékul. Hugó király és Huguet pedig visszatértek Magyarhonba, melynek királya és minden alattvalójának ura lett. Tizennégy várost kapott birtokul, s tizennégy király tartozkodott az udvarában, és később Vauvenice-t is megörökölte.

Itt ér véget Parise hercegnő története.

³⁵ A középkorban számos főúri menyegzőt tartottak Aix-en-Provence-ban.

